

Spiegelgruis

Robert Franquinet

bron

Robert Franquinet, *Spiegelgruis*. G.A. van Oorschot, Amsterdam 1949

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/fran024spie01_01/colofon.php

© 2017 dbnl / erven Robert Franquinet

*'Je ne suis plus le miroir
Où pour la première fois
Sans ombre tu te parlas
Ravie d'avoir enfin un compagnon limpide
Tu crus qu'il te parlait il jeta un grand cri
Et tu t'éveillas en sursaut
Ton ombre reprenait le chemin de ton corps
Les portes se fermaient
La vitre tombait dans l'oubli
Le portrait s'effaçait sous tes gestes serrés
Et le soir distribuait les rôles
Un pain à celui-ci à tous les autres un pain
Pâture moindre mal.'*

(Paul Eluard)

Eerste hoofdstuk

In de spiegel kijkt zij naar de watergrijze vlekken van haar ogen. Het is een April-avond en de kleine gesloten kamer houdt iets gevangen van de koele grasgeuren uit de tuin, die de hele namiddag door de open ramen naar binnen zijn gewaaid. Het veertienjarige kind glijdt langzaam met de vingertoppen over de te scherp gesneden hoeken van haar kaken. Het is nog iets onnoembaars, maar reeds weet zij hoe dit gelaat gevuld moet worden voor een blik als de hare en elke schemering en elke geur, die zich in dit vertrek komt nestelen weet zij op te vangen, tot blik te maken, en zoet temoede als zij is over de zachte doem, welke uit een omnevelde wereld in haarzelf opstijgt, poogt zij dat weer te geven in een staren van oog tot oog, spiegelend het nieuwe heimwee, dat ook de huid tot spannen brengt over het virginaal opspringen van haar jonge borsten. Dit is in een ver en mistig onderbewustzijn de eerste kennismaking met het edeldier. En ook de dag komt dat zij de rondingen van borsten en dijbenen strelen zal en tussen het dunne dons van de nauwelijks zichtbare schootheuvel met de handen tasten en uit de donkere aardkom van de avond gedreven worden tot de kennis van een wonde in het vlees, dat eenzaam is en droef zonder die andere kracht, die helende, die als een vervolmaking wezen zal, als een vervulling, als een vergoeding voor wat het leven in de eenzaamheid niet schenken kan. En vanaf die dag is Céline eenzaam.

Is dit het eerste dan wat een vrouw ziet? De eerste heuveltop van die geonduleerde lijn harer ervaringen? Kan zij na dit de zee zien en de vogel horen fluiten? Kan zij hierna ervaren waarom de man vecht, waarom haar

moeder schreit en waarom het witte laken goed is om in te liggen en het water van de rivier onstuimiger wanneer het over de lenden en de schouders parelt? Daar is Céline nu mee bezig, maar het is slechts de oernevel van een wereld, het is nog slechts die lege ruimte, welke de ervaringen opsparen gaat, naarmate de jaren zich aan het wezen gaan voltrekken. Dit is nog slechts het eerste huiveren om de dingen buiten zich, het eerste zwellen van het bloedbegin, het eerste losrukken van die navelstreng, waarmede het leven aan de gelatenheid der dingen gebonden is. En nu buigt zij zich iedere avond naar het spiegelglas. Staat op een stoel. Legt de haren in een speelse wrong achter de oren. Strekt haar benen en ziet met welbehagen naar de lichte mahoniekleuren van haar huid. En nu trekt zij zich in zichzelf terug; want haar ademen is niet meer dat van alle kinderen. De nachten zijn niet meer zonder iets en aan de dingen en de mensen buiten haar toetst zij zich.

Nu wordt haar gelaat de weergave van wat zij zelf droomt, van wat zijzelf wil. Nu krijgt de oogappel van haar kinderlijke onschuld de eerste zwarte pijnboom, die eenmaal steken zal, wanneer er een hem raken gaat met handen, die tot haar slaapbeeld nog niet waren doorgedrongen.

En alle nieuwe ervaringen van elke dag zetten zich als bladkristal op de ronding van haar smalle schouderkaap. En door de schraalheid van een verlaten aarde komen de eerste twijgen steken met de dauw der verrukking en aan het trillend geworden keelgeluid ontsnappen nog slechts de zachte kreten der bewondering, die eens gedwongen zullen worden tot een verduizeld zuchten, die eens gespleten zullen worden tot het bitterste geschrei, om wat vrouw en dier verbloeden weten in een verraad, dat elkeen overvallen moet, wanneer hij de onaantastbaarheid van de droom niet prijsgeeft.

In de onnaspeurbare dagen van haar eerste levensbewegingen, sterft Célines moeder, bij het ter wereld brengen van een laat kind. Het is geen droefheid die Céline slaat. Het is een wintermorgen met besneeuwde huizen en in al dit wit licht het zwart der jassen en der hoge hoeden, achter de lijkwagen, die in haar gevoelswereld een merkteken bijt. Het is de koelte, die de ernstige familieleden in hun donkere klederen mee het huis inbrengen en de wierookgeur, die uit hun gedempte stemmen stijgt; het is 't toneel der vreemde plichtpleging, dat zich in haar als een stenen gelaat met angstaanjagende spleten opricht. Het is het eerste tasten van een onzichtbare hand over de zachte vlakke van haar buikschelp. Het is de tot verstarde kerf geworden mond van een dode, van een onwaardse, die zich tot haar gelaat opdringt en die haar tot een afschuwelijk en angstig alleen-zijn drijft temidden van het weke en klamme handen-drukken der bloedverwanten. Het zijn de aangezichten, die plotseling allen de bleke schijn meedragen van een onwerelds rijk, waartegenin haar kleine warme bloedslag met machteloze versnelling te slaan poogt. Het is de eerste wintermorgen, dat zij vreest naar het spiegelglas te gaan en haar lange zwarte kousen aantrekt met handen, die als ijsschollen over haar benen glijden.

Zij is niet bedroefd, maar zij is gegrepen door iets onheilspellends. Aan haar moeder peinzende, zoals zij haar vaak gezien heeft, tussen keuken en kamer, doemt plots dat beeld voor haar ogen, dat zich vele jaren geleden eens in haar heeft vastgebeiteld, haar moeder, schreiend langs een pad van het wandelpark en naast haar een man, strelend haar handen en eensklaps wegijlend tussen de heesters. Dat merkwaardige beeld met de witte zakdoek, met de hand die naar het voorhoofd ging, met die ogen die niet geantwoord hadden, toen Céline geroepen

had. Het was iets onbegrijpelijks. Het moest iets afschuwelijks zijn.

Naakt en deerniswekkend ziet zij het nu. Er breekt iets diep in haar en alsof zij eensklaps tussen schreien en braken staat, begraaft zij het hoofd in het bedkussen en rilt over haar gehele lichaam.

*

Drie maanden later brengt haar vader haar in het buitenland naar een kostschool.

Hierheen komt men om te leren. Hierheen brengen de in zondagskleren uitgedoste ouders hun kinderen om ze van hen te doen vervreemden. Hier overwint de gemakzucht der ouders hun bekrompenheid; want de meesten hunner immers hebben nog niet verleerd te denken dat men zijn eigen geestelijke maatstaven opdringt aan hen, die men uit zijn vlees heeft doen voortkomen. Vreemde tegenspraak. Laat de staat zich om het kind bekommeren en het zelfstandig opvoeden, en zij zullen uitroepen: ‘Wat, zou ik mijn eigen kind niet zelf mogen vormen?’ Geef hen de gelegenheid daartoe en zij zullen zeggen: ‘Zie zo, het is tijd geworden, dat ons kind voor zijn vorming een kostschool bezoekt.’

In oorden als deze valt niet veel schoonheid op te merken. Integendeel. Hier wordt Céline afgeleverd aan een dier religieuze vrouwen, die gewikkeld in vele, doch somberkleurige lingerieën als kenmerk van hun wijding een verjaarde lijfreuk meedragen en met het begin van een hemels geluid hun stem tussen de ingetogen liplijnen weten uit te lispelen. Het is een merkwaardig soort vrouwen, dat uit het leven gestoten, door ontgoocheling of van nature, zich tussen het absolutisme der kluizenaars en de zucht naar werelds bezit iets poogt te verwezenlijken, een compromis poogt te sluiten. Meestal wint het de zucht naar wereldse goederen, soms tot onbarmhartige proporties uitgroeïend; maar achter de onwereldse

schijn en het geprevel op hun opzichtige gebedskransen en achter hun bedelnappen weten zij dit zeer sluw te verbergen.

De Schoonheid is hier uitgebannen. Hoe kan het ook anders; want wie zou schoonheid vinden daar, waar niets Waar is en zelfs de mensen hun eigen gehuichel voor Goedheid verslijten?

Tussen de schabloonversierselen, die op de eentonige wanden der gangen zijn aangebracht, kan men zijn schietgebeden doen. - Mijn Jesus. Mijn Jesus dit... en Mijn Jesus dat... - Deze intimiteit met de Godsgedachte brengt ook in Céline, evenals in vele andere kinderen een weerzinwekkend gevoel teweeg. Dat bezittelijk voornaamwoord *'Mijn'* heeft inderdaad voor iedereen, die met het katholicisme in de wieg is grootgebracht, iets walgingwekkends. Had er nog *'Onze'* gestaan; maar het lijkt er op of elke non de zaligheid van dit particulier bezit tot streling aflezen kan van de waterverf-arabesken, als compensatie voor wat haar lichamelijk ontbreekt. Deze aanroepingen, laatste overblijfselen van de *'vrouw'* in haar onhygiënisch lichaam, doen het beeld opdoemen van een zachtlokkige knaap, zoals hij in alle aantrekkelijkheid op de duitse almanakken verschijnt, en met wie het toegestaan is een minnetaal te spreken, die dan ook niet zeer verschilt van de beeldspraak der erotische dichters.

Boven de recreatiezaal staat met rode letters geschreven *'Inbezitnemer van mijn hart'*, elders *'Zoet Hart'* en boven de kapeldeur *'Liefste Pelikaan, die mij zijn bloed schenkt'* en waarin het Leda-complex zich op exuberante wijze manifesteert.

Het laatste beeld, dat Céline van haar vader waarneemt in de grote deurspleet, is een gebogen man met een zwarte bolhoed en een zwarte jas, die hem plotseling te groot geworden lijkt.

Dit maakt haar nog desolater en doet de laatste resten van iets levends tussen haar en hem verkillen. Zij voelt haar gelatenheid diep in haar tot een angstige leegte vergroten. Hier staat zij. Een kwalik-riekende geur van verschraalde koffie en gekookt koolgroen hangt hier rond haar en alles wat eens haar eenzaamheid tot rozenknoppen had opgeroepen, diep in haar aderslag, voelt zij in een aanspoelend vuil bezoedelen. Het is wellicht geen vaststelling deze gebeurtenis, nog minder is er sprake van, dat zij dit alles overdenkt en dat het haar dringen zou tot een verbitterd reageren in haar gedachten over de wijze waarop haar jong leven wordt aangetast; maar het voltrekt zich niettemin genadeloos in haar. Onherroepelijk en in de duisternis van het onderbewustzijn doemt die dwang van buiten tot verschrompeling zich aan haar op. Zo wordt zij stil en met een nog niet waarneembare zin om het leven terug te wonden, ergens achter de schilfers van al dit onrecht haar aangedaan.

Zo vangt derhalve de voortzetting van haar studie aan. Zij is intelligent, ja, een der voortreffelijkste leerlingen en door haar nieuwe vriendinnen bewonderd om het gemak, waarmee zij de problemen van de latijnse of griekse syntaxis en die van wis- en natuurkunde tot opheldering brengt. Zij is nu vijftien jaren. Haar grote grijze ogen en de fijngebouwde lijnen van haar wenkbrauwbogen hebben iets, dat meer dan zacht is, hoe jong dan ook, een zeer vrouwelijke nostalgieke uitdrukking en hoe haar smalle neus met de dunne, even te openstaande zijvleugels aan het verstilde gelaat ontspringt, wekt de indruk van een sluimerend sensualisme.

Er is iets hoekigs aan haar kaakbeenderen, iets intrigerends, dat telkens bijna ontroerend is, maar dat verkoelt en onverschillig wordt wanneer men hun lijn tot duidelijkheid van uitdrukking poogt te brengen. In het kind herkent men soms de tragische onbestendigheid van de

vrouw. En is het niet juist dit onbesliste dat het meest haar uiterlijk beeld brandmerkt? Is het de ontgoocheling, de nog verdoofde kennisname met het leven, die zich zo onbepaald genesteld heeft in de kleine slagschaduw onder haar mond? Zij draagt het haar onopgesmukt, in tressen langs het hoofd gestoken. Het komt met een paar vage golfjes uit het voorhoofd springen, het accentueert op een verklaarbare wijze dat contrast tussen reserve en zinnelijkheid, dat haar gehele verschijning kenmerkt.

Ondanks het feit, dat vele meisjes haar gezelschap zoeken, zich veelal rond haar groeperen, wendt Céline geen enkele poging aan om zich op de ene of andere wijze aan hen te geven. Geen stap om toenadering onderneemt zij en het is aldus dat zij iets leert kennen omtrent de dingen, die onder haar medescholieren tot uiting komen. Het is een zachte namiddag in de voorzomer geweest. Céline heeft in de avondstudie, tussen acht en kwart-nanegen, reeds lang haar werk gedaan. Zij zit met het hoofd tussen de handen en staart het hoge venster uit. Over het naakte recreatiepleintje, met de oude, houten, verkleurde deurenrij der buitenclosetten, ziet zij achter een muurtje naar het braakveld van de stadsrand. Er staan een paar lelijke bakstenen huizen, daarachter begint een grasland met jonge populieren, hagen en een roze lucht, die het tegenlicht vangt van een ondergaande zon. Hoog boven de bomen staat een strakgespannen koepel, die van een rossig goud tot doorzichtig groen welft. Tussen de boomstammen en over de ruggen der meidoornhagen ligt reeds in dunne rispen de aarddamp. Een nog ongekende verzinnelijking stijgt met pijn in Céline op. Er moet hier iets zijn, dat zij vroeger waargenomen heeft op niet te herinneren plekken, ergens achter de stadswallen, langs het kanaal, in het buitenveld van haar stadswijk, in het parkje bij de rivier. Zij weet het niet en

sterker dan ooit wellen in haar naar boven, die avonden, nadat zij met haar moeder naar het concert was geweest. Zij mist ze. Zij herinnert zich het pianoconcert van Tchaikowsky met de betovering van de solist en heel die nacht en die dagen daarna. Een vreemde overrompeling doet haar ook nu weer aan, nu zij aan Ravels Tzigane denkt, hoe zij eens in een verward ontwaken de schoonheid had geleerd van een strijkkwartet en hoe nu klanken door haar hoofd zingen en alles over haar lichaam uitstrooien, zoals zij toen gedaan hadden. Nu wordt haar gemis voor het eerst groot en tastbaar. Nu haat zij bewust dit toonloze leven, dat zich als een droge korst boven haar puurste gevoelens begint te sluiten. En nu vervalt zij met geheel haar wezen in die tweede wereld, en bijna lopen de tranen uit haar ogen. Zij heeft dus toch reeds eerder ergens bij het leven stilgestaan? Er was toch ergens een trek zich komen vastenten op dat gelaat van haar binnenbeeld. Maar nu weet zij het. Zij denkt aan de spiegel; maar heeft zij nu nog wel een spiegel nodig, nu zij weet hoe het gelaat achter haar gelaat er vandaag en morgen uitziet, wat er in haar ogen en in haar mondhoeken veranderen moet en nu bij het vallen van de eerste klanken van die dertiende étude van Chopin, de ontredding zich van haar meester maakt, nu er ergens een zoetheid zou moeten zijn, waarin alles zich kan oplossen.

Uit haar droef wegglijden naar die Céline in, die zich onvangbaar in en uit haar schuift, maar die zij nu duidelijk heeft waargenomen, wordt zij weggeroepen door de druk van een kleine hand, die op haar elleboog komt rusten. Onder haar handschelp door ziet zij naar Micheline, die haar studiebuur is.

- Wat is er Céline, fluistert het kleine zwarte kroesharige meisje, met haar ietwat uitpuilende maar charmante oogjes. Ben je ziek? -

- Nee, ik heb mijn werk af, antwoordt ze, maar tevens aangedaan door de liefde waarmede Micheline haar dat heeft gevraagd. -

- Wil je iets aardigs lezen, vervolgt het donkere meisje, en schuift een losgescheurd blad van een boek onder Célines arm door.

Céline beweegt niet. Door het vocht van haar ogen heen, die zij ongemerkt met de vingertoppen te drogen poogt, leest zij de franse tekst, welke nu voor haar ligt. Tussen het blauwe bloemmotief ligt een naakte griekse met in de hand een sierspiegel, welke zij voor haar borsten houdt.

‘Elégies à Mytilène’ staat er. Céline leest. Eerst verbaast zij zich niet. Zij hoort aan Michelines adem, vlak bij haar wang, dat zij meeleeft tussen haar arm en haar schouder door...

‘Comme il faut de l'eau et des fruits, une femme aussi est nécessaire, mais déjà je ne sais plus ton nom, toi qui a passé dans mes bras comme l'ombre d'une autre adorée.

Entre ta chair et la mienne, un rêve brulant m'a possédée. Je te serrais sur moi comme sur une blessure et je criais: Mnasidika! Mnasidika! Mnasidika! ...’

Een vreemde, ongekende gewaarwording trekt zich samen in Célines huid. Zij kijkt niet naar Micheline. Zij draait het blad om, waarop vier witte hengsten steigeren met gespannen geslachtsdelen en op de gescheurde half-pagina, die er nog aan vast hangt leest ze verder:

‘Regarde, je t'ai enfin cédé. Oui, c'est moi. Tu peux jouer avec mes seins, caresser mon ventre, ouvrir mes genoux. Mon corps tout entier s'est livré à tes lèvres infatigables, - Hélas.’

Driemaal glijden haar ogen over deze regels, als ze gestoord wordt door Michelines fluisterstem:

- Begrijp je het? -

Zij schuift het papier terug over de studiebank en neemt een themaboek dat zij zo maar ergens voor zich open slaat. Zij voelt een warme gloed in haar hals stijgen en tegelijkertijd voelt ze, dat Micheline haar bespiedt.

*

De muziek is die bemiddelaarster tussen de werkelijke verhouding van dingen en mensen enerzijds en deze verhouding zoals ze aan het wens- of droomcomplex ontstaat. In haar doet de mens al reeds afstand van elke oppervlakte; want hij verliest er het spoor van vreugde en tragiek. Ze voert hem in een andere toestand. Haar magie is groter dan die van welke andere kunst. De chimerische kunst der surrealistische schilders bereikt die macht over de mens niet eens; want zij immers bepaalt nog het beeld, terwijl in de muziek de verbeelding onbegrensd scheppen kan, doch ook vernietigen. Alle gebieden van het leven doet zij aan en de verwilderde triestheid van een in wezen ordinaire melodie heeft meer mensen tot zelfmoord geleid, dan welke andere vorm van kunst.

Ook Céline behoort tot die categorie van mensen, die met het oor levensgebieden kunnen waarnemen, daar, waar voor het oog slechts een vacuum overblijft. Dit bepaalt zelfs in sterke mate haar persoonlijkheid. Het zijn die levens, waarin de wereldsmart vaak vanaf het eerste ontwaken zijn hoge zegetocht begint. Levens waarin evenveel geruïneerd wordt als opgebouwd. In het kort, levens waarin men meermalen sterven kan.

De muziek nu, stimuleert zowel het passieve element in de man als het actieve in de vrouw, en omgekeerd, schakelt beiden gelijk evenals zij de kracht bezit om het religieuze en het dierlijke door elkaar te schuiven in een niet meer te ontwarren staat.

Tussen de kalkmuren van deze jeugdgevangenis, om-

ringd door de guitigheid en de verschijnselen van de lammerengenegeheid en het hysterisch, zalvende geprevel der nonnen, hetwelk van toon nooit verandert, draagt Céline dat eiland in zich mede van het musische. Het zijn slechts herinneringen waar zij steeds naar weerkeert, maar die toch aan de hevigheid der belevens raken.

En in die dagen, dat haar gedachtenwereld een aaneenschakeling wordt van vaagomlijnde daden, gaat al het andere haar ogen in en uit als de lucht door open ramen. Het is alsof haar ogen niet meer meelevende en iedereen die weet wat dat betekent, zou dit ook aan die vervreemde blikken ervaren hebben, die soms uit het verbleekte bruine gelaat wegwieken als twee grijze woudduiven in de nevel.

Op een avond in de slaapzaal echter, valt er na vele weken de klokslag van de tijd in haar, keert haar ervaring weer terug tot het tastbare.

Zij heeft een rusteloze slaap in de nazwoelte van een brandende zomerdag. Om klaar in zichzelf te kunnen schouwen, zou Céline de rijpheid moeten gehad hebben, waardoor het in bepaalde dagen uit de seizoenen duidelijk wordt, dat ook de gedachtengang plotseling de adem aanvaardt van wat door gehele diersoorten heendringt in de warmteverhouding tussen lucht en water in de zomeravond. Zij zou reeds ervaren hebben, dat er een onbepaalde wisselwerking plaats heeft tussen de dingen en de mensen, tussen beider groei naar de vruchtbaarheid van het bestaan, waardoor de speurtochten in het rijk van eros op de meest vreemde wijze gestalte aannemen.

Maar deze dingen doen zelden het bewustzijn aan of schieten zelden boven het gemiddelde kruid uit der slapende vegetatie.

In het avonduur hebben de meisjes door de velden een

wandeling gemaakt. Allen hebben zij lust gehad, toen zij over het smalle zandpad, tussen de wilde eikenheesters liepen, met hun ontblote benen in de beek te stappen, maar daar ook dit voor de begeleidende religieusen een wereldse temptatie betekent, is dat niet geschied. De avondwind uit de sparrebossen en daarna de weerkeer in een voorschemer, maakt de jonge mensen zwijgzamer, de jongsten minder dan de anderen; zij lopen gichelend, zich aanstotend om de minnende paren, die in de hooihopen liggen of achter de hoge bomenrijen een veldweg inslaan, voorbijfietsen op de steenweg, elkanders armen vasthoudend. De oudste voelen op een onbepaalde wijze, dat de liefde ergens diep in hen is en in zulke ogenblikken doen zelfs de bakstenen gevels van het stadsbegin en de groeiende schemer in de raamkozijnen hen met een vreemd heimwee aan. Zij keren naar de stallen van hun kleine slaapchambretten als jonge schapen, die de zaadgeuren van het warme zomergras in hun wol meedragen en die vooral in de vermindering van het licht, op het uur dat de aarduitwaseming te zwellen begint, die geuren door hun huiden voelen dringen naar de ingewanden in en hun vochtige bovenlippen omhoogkrullen, en wanneer zij de rijpheid nog niet hebben elkander te bespringen, elkaars zachte neuzen en oogleden likken.

Van dit alles komt tot de verbeelding van de jonge meisjes nog zeer weinig; maar het is aanwezig in de onderste lagen van hun gevoelswereld, totdat het eensklaps bij enkelen door het mazenwerk der schaamte breekt met de vormen van naakt vlees en der kennis en der aanraking. Die onrust drijft door Céline en drukt met zware handen op geheel haar wezen en daarom slaapt zij niet in deze verscholen worsteling naar het bewustzijn toe.

Nu alles in haar chambrette reeds verduisterd is en zij

met open ogen over de houten schotwanden te staren ligt, verstoort een fluistergeluid in de naastliggende slaapcel haar mijmeringen. Het aanhouden daarvan concentreert haar aandacht. Nu zij goed luistert rijst er een vreemd vermoeden in haar, dat haar doet opstaan en haar oor tegen de zijwand leggen. Zij vangt af en toe een gedempt woord op waarin zij de stem van Micheline herkent. Zij verbaast zich daarover; want haar nacht-buur is de ietwat weekmoedige Monique uit de hoogste klas, een zeventienjarige en reeds welgevormde blondin.

Er is iets irriterends, iets bevreemdends in hetgeen zij opvangt, iets dat zich traag tot een stokkend gewaarworden samenbalt onder haar hart en in deze half-nieuwsgierige, half adembenemende prikkeling neemt zij geluidloos de stoel van het bed weg en plaatst hem tegen het beschot. Zij gaat er op staan en in een oogwenk heeft zij het gezien over de profielrand van het hout heen, waaraan haar kleine handen zich vastklampen. Op het bed ligt het blonde vlezige meisje achterover en tussen de witte vormen van haar knieën heeft zij in het duister de schim herkend van die andere. Zij plaatst haastig de stoel terug en blijft een moment ademloos midden in haar chambrette staan, haar jonge borst-heuvels gaan haastig op en neer en door haar hoofd slaat een licht duizelen. Zij dwingt zichzelf tot kalmte, loopt weer naar het beschot en luistert. Zij hoort een zacht en ingehouden zuchtgeluid en Michelines fluisterstem die steeds dezelfde woorden lispelt. Wat is het feitelijk, dat zich in Célines lichaam tot steen samenknijpt? Weer tast haar hand naar de stoelrug; maar zij neemt hem niet, de ontsteltenis van haar ervaring zinkt plotseling weg en loopt als warme waterstromen uit door al haar ledematen, in een mengeling van overrompeling en ontzaglijke eenzaamheid is het of alles aan haar vervloeien

gaat. Zij werpt zich op het bed in een verdoving, welke zich bijna aangenaam van haar meester maakt tot in de slaap.

*

De exaltatie van het zomernacht-uur wordt in de loop der dagen in Céline tot zijn ware proporties teruggebracht; want wat zij waargenomen heeft is feitelijk niets anders dan een van zijn bolsters ontdane vrucht, die ook in haar zijn boomtak heeft. Niemand immers staat in het veelvormig spel van de natuur als vreemdeling van een planeet waar het leven zich uit een andere oerlevel ontwikkelt dan op de onze, al schakelen de feiten zich in iedere persoonlijkheid dan ook tot een andere orde en blijft in het ene wezen slechts vergeten embryo, wat in het andere tot geestelijke of vleeselijke gestalte wordt.

Meer de eenzame dan het meisje keert af en toe de blik naar binnen, waar zij het waargenomen beeld onwillens opspaart. Soms als zij naar Monique kijkt, haar aantrekkelijke heupgang, haar ranke hals, haar vochtige en sterkgeprononceerde lippen, voelt zij goed waarom Micheline aan het liefvallige van heel dit wezen iets te ontstelen zoekt, misschien ook wel alleen maar de zucht heeft aan het zachte, dat van haar uitstraalt tastbaar deel te hebben. Men zou aan zulk een wezen veel kunnen schenken in ruil voor de goedheid van een omarming. Maar er is ook iets tegenstrijdigs in zulke gedachten en het figuurtje van Micheline intrigeert haar op een andere wijze. Zij heeft Micheline zien doen. Het is een prikkelende gewaarwording daaraan te denken; alhoewel het donkere meisje niets heeft van dat gevende, dat Monique aan goedheid naar buiten draagt in al haar blikken en gebaren. Micheline integendeel heeft iets van een voor zich alles opeisende. Neen, goed is zij niet, maar het donkere uur van haar zinnelijke gretigheid, doet in Céline vermoedens ontstaan, welke haar niet loslaten.

Al het andere heeft zich wel in onduidelijke verbeeldingen aan haar voorgedaan, doch met deze Micheline schakelt zich iets nieuws in, dat zij poogt te verdringen, maar dat telkens sterker wordt en dat haar 's avonds in haar eenzaamheid tot huilbuien brengt, die hun herkomst niet aan droefheid danken. Soms denkt zij aan een driftig gestreeld worden en het is dan of de verheving van haar zinnelijk voelen tot aan de grenzen van het werkelijke raken. In een nacht springt zij op, ligt te luisteren aan de spleet van haar deurgordijn of de tred van de surveillante niet valt waar te nemen, steekt de gang over, glijdt door het gordijn van Michelines kamer, tegenover de hare, en staat daar hijgend te staren naar het slapende meisje. Even snel vlucht zij weer weg. Dit herhaalt zich twee malen en telkens als zij terug in haar bed ligt, voelt zij, geheel ontnuchterd, hoe dwaas het is en hoe groot haar afkeer wordt van alles wat haar op deze duistere wijze in het andere meisje tot een nieuwsgierige drift opvoert, totdat op een niet te achterhalen ogenblik van haar verbeelding het meisje overschoven wordt door het beeld van een man, die zij eens met een oude fiets aan de hand door de straat had zien lopen, een paar jaren geleden toen zij om vier uur uit de stadsschool kwam... en twee dagen later vlucht zij uit het pensionaat weg, zonder iemand daarvan verwittigd te hebben.

*

Indien ik in die tijd Céline zou ontmoet hebben, zou dit boek ongeschreven zijn gebleven, maar het noodlot had met mij geen haast en bemoeit zich zelden met de droombeelden der mensen.

Het is daarom, dat ik van op een afstand met u binnen ga in het huis van ome Raemseele, een handelaar in rolluiken en een bewonderaar van Tchaikowsky en Rachmaninof. Hij heeft in de keuken, want hij behoort tot

hen, die meestal in de keuken vertoeven, op een oude kalender de door de tijd aangewreten plaat hangen van Böcklin's Toten-Insel; want het is juist het Toteninsel van Rachmaninof waar hij steeds over spreekt, wanneer er zich in zijn gezelschap muzikliefhebbers bevinden. Wanneer men hem tegenkomt op het trottoir, ruikt zijn jas naar de preisoep, maar boven het vele zwart en het donkere groen van zijn kleren staat zijn gelaat met de schaduwkommen rond de ogen als iets anders. Hier is nog niet alles toegegeven aan de geringe dingen van het huisleven met hun onontkoombare afbraak, met hun vernietiging, hierin staan nog de donkere mysterieuze cypressen van het eiland, zoals zij zich reeds onheugelijke jaren gehandhaafd hebben, door alle vetwalmen heen, op de kalenderplaat. Raemseele heeft nog wel eens in zijn witte hemdsmouwen, met zijn hoed op en op een keukenstoel Verlaine gelezen, terwijl aan de touwen boven zijn hoofd het ondergoed te drogen hing. Raemseele is niet helemaal afgestorven, al kan men dat in zijn stem niet meer herkennen, wanneer hij de kachel oppeutert of de uien op de haringen snijdt.

Op de vochtige middag, dat Céline met de beregende haren voor hem staat, herkent hij het beeld van zijn gestorven zuster, zoals hij zich haar herinnerde, tientallen jaren geleden en hij brengt haar in de goede onbewoonde muffe kamer, waar het zijden crocheerwerk met dunne kwasten over de étandards hangt, waar de familieportretten ontelbaar zijn en over de toetsen van de piano altijd het rode stoflopertje van vilt ligt met de bloemen van verschoten gouddraad.

Hij aanhoort zwijgend Célines pleidooi. Hij weet, dat zij niet terug zal keren. Hij trekt zuchtend aan zijn pijp en spreekt haar niet tegen. Hij heeft niets te besluiten en roept Célines tante, zijn vrouw en deelt haar mede, dat hij zijn schoonbroeder van alles op de hoogte stellen zal

en dat hij hem voorstellen zal het jonge meisje bij hen te houden. Tante Emilie Raemseele is iemand die nooit iets afkeurt. Zij behoort tot dat soort vrouwen, die weinig of niets bewonderen met een open hart doch evenmin zich een tegenstander verklaren van mensen of dingen op een demonstratieve wijze, maar altijd met een onvolledig uitgesproken mokken hun malcontentie en vaak ook hun afgunst in zichzelf zitten uit te preutelen. Een psychologisch verschijnsel, dat zich soms duidelijk aftekent in de wanglijn, die van de neusvleugel naar de mondhoek loopt en de schoonste vrouwen tot onuitstaanbare wezens maakt en waar tegenover men slechts één behoefte heeft, ze af en toe een flinke aframmeling te geven. Dit merkteken had zij al vroeg op haar dochters aangezicht overgeënt, Colette, die zonder dit een exotische schoonheid zou zijn geweest, doch nu een voor de ongenade des levens opgeschrevene.

Tussen deze vrouwen derhalve zou Céline nu leven gaan, een neveleiland worden in de dagen van deze misborenen, zoals Raemseele een Dodeneiland was met donkere cypressen, die alleen maar in de ondoordringbaarheid van hun binnenschaduw het ruisgeluid der zeeën hebben nagehouden.

*

Ik voel wel, dat ik u een beetje meer duidelijkheid verschuldigd ben; want gij zult de dingen rondom Céline met tastbare vormen tot u willen rukken. Want ik ken uw behoeften. Gij wilt weten hoe zij spreekt met haar door alle knapen der provinciestad bewonderde nicht. Of haar jurken van rose zijde zijn of van geruite flanel en of zij op haar zestiende verjaardag een kanten kraagje rond haar hals draagt en wat zij op die dag aan haar vader heeft geschreven of hoe ze hem stond af te wachten aan de hoek van de stadsomvaart, waar de tram om drie uren 's middags aankwam.

Van dit alles blijf ik u veel verschuldigd. Ik weet het niet en waarom zou ik dan met verzinsels mijn tijd verdoen?

Een juist afgestudeerde landmeter, die aan de randstraten van de stad het rioleringswerk leidt, is de enige duidelijke gast in het huis van de Raemseeles; hij is een van Colettes bewonderaars.

De minst kleinsteedse en met een vrouwenervaring uit zijn studententijd, die alle andere minnaars in de schaduw stelt, is hij daarom dan ook de minst romantische. Vluchtig beschouwd niet intelligent genoeg om zijn aandacht verder uit te spannen dan de punten van zijn passers, werd hij tòch voor dit burgerkind, de Hermes op de Olympus van haar bestaan, bevolkt met de koele, ijdele, hoogmoedige eigenschapjes, verbonden aan haar provincieschoonheid.

Deze juistafgestudeerde landmeter heet Koenraad. Hij heeft Colette leren kennen op een kermisavond en hij heeft daarbij haar zondagse jurk gekreukt in het vochtige gras van October, haar potsierlijke haartooi verward en haar jonge-meisjes geheim doorstoken met de macht der gewoonte. Sinds is hij een dagelijkse gast in het huis der Raemseeles. Mag het terrein van zijn opgeblazen dorpshersens zich dan ook al niet verder strekken dan de cijferlijsten van zijn werk en de gezichtspunten van zijn boeren ressentiment, Koenraad houdt er onder de navel expansiemogelijkheden op na, die als verschijnsel meer interesse bieden, dan die uit het geestelijk gedeelte van zijn bestaan, tenzij ook daar de ondeugden tot vruchtbaarheid worden omgeworpen; want gij weet, zoals Egon Erwin Kisch het zegt, 'het is uit het miserabelste deel der wereld, dat de schoonheid geboren zal worden'. Zover echter zijn we hem nog niet gevolgd. Voorlopig houden andere bewegingen onze aandacht gaande. Het kost hem weinig moeite om een kal-

verliefde tussen Céline en een collegeknaap te vernietigen en tussen beide meisjes zijn genoeg te verdelen. Zijn lichaamskracht geldt die van twee jonge vrouwen, totdat zij beiden goede hoeren geworden zijn en volleerd in de genoegens van het spel, door hun gezamenlijke minnaar onderwezen.

Op haar zestiende jaar is Céline na weinig tijd het type van een rasdier geworden, dat de benen opent op een even vanzelfsprekende wijze als de mond om te ademen. De praktijken der liefde zijn voorgoed een onafscheidbaar deel van haar wezen geworden. En het is misschien omdat zij intelligenter is dan Koenraad en haar nichtje tesamen, dat zij dit alles met een waas van verheven bewustzijn rond haar ogen en mond op haar gelaat meedraagt. Colette is in al haar trots slechts een onbeduidende vrouw, zij vergeet dat zelfs de sluier een graag-bewandelde venusheuvel bedekken moet. Zij gaat van bed tot bed. Man na man beschadwt haar. Zij verliest de rechtstandigheid van haar borsten en ook haar mond krijgt een slagschaduw, die meer en meer het donkere brandmerk der ontevredenheid over het aangezicht tekent. Het bedrog van Colette zou voortaan een openbare familieschande beduiden, het bedrog van Céline is als een zeldzame worm, die van vrucht tot vrucht zal gaan om de klokhuizen aan te doen, onnaspeurbaar, één voor één. Nu het Koenraad duidelijk wordt, dat van Colette slechts een prostitué overgebleven is, en daar hij niet in staat is te ontdekken, dat Céline haar verminkt leven met een duizendvoudig verraad terugbetalen zal, laat hij Colette aan haar lot over en verstevigt de banden tussen hem en Céline, die hij meer en meer in het bolwerk van zijn aangekweekte ressentimenten betreft. Hij is immers de zoon van een eenling, die het gewaagd heeft zich openbaar als papenhater tegen de Pastoor te verweren en als enige stem uit het dorp op de socialisti-

sche lijst te fungeren. De aanleiding hiertoe was een perceels-proces voor de arrondissements-rechtbank. Een slechtverdeelde erfenis sleepte ruzie's met zich mede, die het gehele dorp in twee kampen verdeelden.

De pastoor stond per toeval, of omdat de familie van zijn huishoudster er voordeel bij had, aan de kant der rechtvaardigheid. Deze rechtvaardigheid nu scheen geen kans te hebben om juridisch te worden bepaald. Koenraads vader wist integendeel het onrecht wettelijk te doen zegevieren, met behulp van een stads-notaris. Dit had de pastoor onomwonden aan zijn kerkbestuur te kennen gegeven en hij had het van de kansel afgeroepen. De vijanden kregen gestalte en Koenraads vader werd het symbool van het verzet tegen de papistische tyrannie... Hij ontmaskerde de huichelarij der sigarenrokende kerkbedienaren en bespote openlijk de bedevaarten naar Scherpenheuvel en Lourdes als toverlegendes, waaruit de clergé het geld voor zijn wijnkelders slaat. Met zijn's vaders racuneuze bekrompenheid erfde Koenraad ook diens politieke ijver. Hij onderging alleen de evolutie der generatie en werd spoedig in de beemden van zijn geboortestreek een fanatiek aanhanger van de totalitaire staat. Hetwelk later, na de eerste onheilstekenen uit Duitsland tot een communistisch partisanenschap verkeren zou.

Het leven in hem was spoedig verkalkt. Passerdozen waren er de symbooltekens van. Het gevoelige mazenwerk van Célines wezen ontving hier zijn onherstelbare scheuren. Op haar zeventiende jaar evenwel doet zij haar intrede in het Conservatorium. Haar muzikaal talent ontwikkelt zich op verbazende wijze. Diep in Koenraad is er ergens een afschuw voor al hetgeen aan hem voorbij gaat, voor alles wat zijn rationele berekening niet op zijn conto bij kan schrijven.

Het is dit deel van Céline, dat hij nooit bezitten zal.

Dat hij in de niet aangeraakte gebieden van het bewustzijn haten zal. Een afkeer en een haat die hij cultiveren zal tegenover alle creatieve verschijnselen waarin de intuïtie een belangrijke rol speelt en die op zijn beurt een plaats zal innemen in zijn maatschappelijke worteltrekking. Het wordt de onoverbrugbare kloof tussen hem en Céline.

Op haar achttiende jaar ontvlucht Céline hem, nadat hij haar in een bui van onuitgesproken jalousie met de vuist heeft afgerammeld. Zij verlaat het huis der Raemseeles en reist naar haar vader, om er voorlopig haar intrek te nemen. Vier weken later heeft zij een verhouding met een musicus, die haar op zijn beurt in het salon introduceert van een doktersfamilie, waar zij ontroerd is door de eer, die haar wordt aangedaan. Zij ontwaart niet, dat een Struggle-for-high-life voerend parvenugezelschap hier zijn pronkzucht en valse voornaamheid poogt te meten met andere, aanverwante kringen. En temidden van al deze oppervlakkige schijn wandelt zij in de spiegels der mannelijke adoratie... In wezen heeft elke vrouw het vermogen om van een paar straatliederen het hooglied der liefde te maken. Zolang een vrouw wordt bewonderd, bekommert zij zich niet over de wezenlijke zin van het leven en misschien ligt haar grootste aantrekkelijkheid wel hierin, dat zij de bewondering der mannen niet door ethische beginselen begrenst. De vrouw weet in haar diepste onderbewustzijn, dat, waarmee zij nu triomfeert, ééns verschilfert en afbrokkelt, zij hernieuwt daarom steeds de tijd gedurende welke zij slechts geadoreerd wordt, en ontruikt zich, zij het dan ook meestal op de meest onlogische wijze, aan de werkelijkheid der liefde, namelijk het vernederend afsterven. Daarom heeft Bernard Shaw gelijk, wanneer hij beweert, 'dat het duivelse van de vrouwelijke bekoring hierin bestaat, dat ze iemand dwingen naar zijn eigen verderf te verlangen'.

Wanneer zij eenmaal, ergens op een onhervindbare wijze gebonden is, lijkt zij op een uurwerk dat traag, maar onverbiddelijk afloopt.

Zo is het ook met Céline gesteld.

Na vele pogingen om haar te herwinnen, meldt Koenraad zich aan bij het doktershuis. Het is een boer, die Céline ziet binnenkomen. Zijn gang is lomp. Zijn gebaar dat van een onbeschaafd man. Zijn stem als een verroest blik, waarop met een ijzeren lepel geslagen wordt, temidden van al het kristal en het zilver en het diaphane thé-porcelain. Het schaamrood staat op haar gelaat en aan een volkomen verwarring ten prooi, volgt zij hem. Zij gaan naar een hotelkamer en geven zich met een razende bezetenheid aan elkander. Bloed en zaad tekenen met morsige sterren de tegen de ochtend ingeslapen lichamen. Het spel duurt drie dagen. Met duizend beloften en bezweringen en met veel geschrei wordt het gordijn der waan weer over de barst toegedaan.

Tweede hoofdstuk

De oorlog braakt zijn onheil in duizend vormen over het land.

Na de eerste veldslagen, die West-Europa tot een tijd van slavendom schijnen te gaan brandmerken, is de verwarring der volkeren groot.

Het arduingruis en de metaalscherven der opgeblazen bruggen, het stedenpuin dat tienduizende grafstenen vervangt, het verpulverende geraamte der Godshuizen langs de rustige rivieren der lage landen, de altijd maar groter wordende stroom der krijgsgevangenen, die bebaard en met bloedende voeten, zonder oponthoud Noord-Oost-waarts strompelen, het legt de volkeren de doem op van het onafwendbare. Dit alles echter, weerspiegeld in de miljoenen blikken, waait na één jaargetijde uit de ogen weg als de bloesem van de geschonden lente. De zakenlieden blijken door roet en as niet uit hun lood geslagen. De zakenlieden vertonen de eerste glimlach. Zij steken het eerst van allen de nationale cocarde weer in het knoopsgat; maar werpen haar ook weer het spoedigst weg. Voor de zakenlieden zijn de zaken zaken. Een brandend vliegtuig, een bezirkungs-bom, een arbeiderswijk met honderd doden, in een overigens rustige voornacht, dit alles behoort tot het domein waar de zaken buiten liggen, tenzij de zwerm van verzekeringsagenten, die ook dáár munt uitslaan en u op de hoogte komen houden van molest en oorlogsschade. Maar is er directer winstbejag dan de magazijnsvoorraden koffie en cacao, waarop de mannen van het vijandelijke leger na de wapenstilstand jacht maken, want zij tellen hun bankbiljetten dubbel en dwars neer op een wijze die het royaalste gebaar van uw landgenoten overtreft.

Andere rekenen weer op lange termijn, zij meten het onheil van een volk aan hun torens van fietsenbanden en stapels zeepkisten. Zij prolongeren het onheil in hun gedachten en zien hun prijzen tot duizelingwekkende cijfers stijgen. Gedurende hun schaarse uurtjes van versnapering maken zij zich elkander met een groen glimlachje wijs, dat zij op beduidende wijze de vijand benadelen en in hun binnenkamers beginnen zij de bazarportretten van hun vorstenhuis met nationale strikken te tooien.

Met het vorderen der jaren gaan de mitrailleuses luider ratelen en de laatste ademtocht van hen, die tegen de executiemuren worden neergeknald is uit de lucht boven de lage landen niet meer weg te vagen. Misschien zijn het alleen de overgevoeligen en de dwazen, die deze bloedgeur ervaren gaan en kunnen zij, wier ogen en handen en neusgaten dag en nacht gevuld zijn met de verse druk-stank der papieren geldlawine, moeilijk tot eenzelfde ervaring komen. De speculaties worden groter. De karakters der mensen tekenen zich duidelijker af. De zwakken worden zwakker en de moedigen moediger. Intussen ook worden de tafelborden der minstbedeelden leger en leger. De vooroorlogse malcontenten, mislukten en strevers gaan zwarte uniformen dragen. Zwart schijnt het laatste zegepaard waarop zij wedden kunnen en het is zeker hun rede niet, noch hun intuïtie, die hen zulks heeft ingeblazen; want de historie heeft sinds tijden geleerd, dat de vrijheid zich niet ooit met zwart.

Zwart van namen wordt ook de witte lijst der machteloosheid. Zwart en vol, met het vorderen der maanden, worden de gekalkte celwanden, waarop de laatste woorden der eerstelingen staan. Hun kracht, hun geloof, hun waarheid, hun lied; want in het doodsuur ontdekken zij de snaren, die over de harp van de tijd gespannen staan. 'Zij die in het Paradijs geloven en zij, die er niet in geloven'. Voor de ene immers heeft de lier de vorm van

een Kruis en daarover staan de vleselijke, goddelijke snaren van de Smart en voor de anderen niets dan een hart, waarin de vreugde van de menselijke vrijheid wordt aangeheven. Ja, ook het galgengeloof neemt ongekende vormen aan, met angstwekkende vanzelfsprekendheid... maar ver, ver van wie slechts nog door één gedachte bezeten is; buiten de rekensommen van de dag, om een nachtrust zonder vliegtuigengeluid en om het gemak van een veilige schuilkamer, met voorraad en verwarming... en ook die vanzelfsprekendheid neemt angstwekkende vormen aan.

*

In het tweede jaar van de vijandelijke bezetting word ik in een duitse gevangenis geworpen. Dat mij dit overkomt is evenwel niet te wijten aan mijn vaderlandsliefde, noch aan mijn moedigheid; want beide eigenschappen sieren mij niet. Integendeel, de weinige vrienden die ik heb, zullen er u van overtuigen dat ik vrij laf ben, een groot opportunist ben en aan nationale gevoelens een verfoeilijk gebrek vertoon. Het is derhalve louter toeval, dat een voorzichtig en vrezend man als ik door de geheime staatspolitie gegrepen word en van allerlei dingen verdacht, waarvan ik niet eens het bestaan heb vermoed.

Ik heb nog iets meer te verduidelijken omtrent mij zelf, opdat gij begrijpen zult, hoe groot de kwellingen waren van mijn getraliede afzondering.

Ik ben telg van een vrij gedegenereerde, oude, aristocratische familie, waarvan de laatste afstammelingen gedaald zijn tot binnen de levensbeperkingen van het proletariaat, als caféhouders, vrachtvaarders en winkelbedienden, maar waarin de praalzucht van het bloed zich nog heeft vastgevreten, al is het dan ook maar aan een verschoten blazoen, dat een wapenknecht of een schand-

knaap eeuwen geleden van een strijdhaftig kerkvorst ten geschenke kreeg.

Ook ik heb mijn hoovaardigheid als een erfelijke belasting meegekregen, die zich bijvoorbeeld demonstreert in een bepaalde verachting voor de zonen van spekslachers, postbeambten en vishandelaren, die zich op universitaire paden begeven, om met dokterstitels de straatroem hunner families te worden. Ja, deze traditie speelt mij zulke parten, dat ik aan de zuurkool-geur van het kapelaanshabijt de kleine bourgeois herken, als het symbolische accent van ons hedendaagse priesterschap, dat ik vijandig gezind ben. Wellicht zult gij daarover lachen en mij geringschatten; maar laat ik er u van overtuigen, dat ik alle middelen aanwend om de ressentimenten van de gevallen aristocraat in mij te bestrijden en uit te roeien.

Ik was katholiek, terwijl de zelfverzekering, de stijlloosheid en het gehuichel der kerkbedienaren mij met afkeer vervulden en hun antiwetenschappelijke wereldbeschouwing mij ergerde. Ik was socialist, terwijl ik gewaar werd dat er tussen deze laatsten en de wereld der trusts een verraderlijke alliantie groeiende was en dat zij het machtigste wapen werden dat het wereld-kapitalisme straks tegen de sociale en economische progressie uit zou spelen... en ik werd communist totdat de slogans der kameraden en hun barricade-rethoriek mij in hun stompzinnige eenzijdigheid de keel uithingen en de dialektiek van hun materialisme mij een even grote hysterie leek als die der in wonderen gelovende kudde. Ten slotte geloofde ik, dat het Kapitalisme, het Nationaal-socialisme en het Communisme de mens altijd tot een nummer maken. Dat voor hen de mens altijd een kamrad is in de productie-berekening. Het enige wat mij nog interesseert, is niet dat ik progressief of reactionair genoemd word, democratisch of totalitair, want de-

ze stofwebben-van-woorden betekenen voor mij niets meer, maar wel hoe het gesteld is met het hart van de mens in een maatschappij en met het respect voor zijn evenmens. En ondanks alle ziellose compilatie-klets van pastoors op hun zondagskansels en dominees voor de mikrofoon, het steeds nabijzijnde wereldeinde, de wondertenen der heiligenbeelden, de geraamtesplinters en de gehele commerciële zwendel, in en buiten de Godshuizen, met de groten van het Geloof, meen ik dat het Christendom dit respect van de mens voor de mens als eerste gebod heeft en hetgeen gelijk is aan het Begin van alle Goed, lief te hebben als zichzelf.

Ik verafschuw de massa en vermijd het contact met de collectiviteit. De vrouwen boezemen mij alleen maar belang in wanneer zij schoon zijn of kinderen hebben. Zo komt het, dat ik daarbuiten alleen maar tot de bedrieglijkheid van het spel genoot werd, behalve die ene maal, die virginale en ongeschonden verhouding, waaraan de dood een einde maakte.

Een ijdel en hooghartig man, een man die geen vaderland heeft waarvoor hij offers brengen kan, een man in wiens huid niet eens de helft van een held schuilt, een man, die van droom in droom gestruikeld, tussen liefde en dood de wonden van het leven meedraagt en daarbovenuit te stamelen poogt met het lyrische waangeluid van een hand vol verzen en voor wie geen vriend treuren zal, omdat hij de eigenschappen mist om ware vrienden te hebben, een man die om het wonder van een kind de dagen en de nachten met een vrouw deelt, staat op de drempel van zijn slaapkamer, nu het barbaarse geschreeuw door de gangen van zijn huis weerklinkt en onbeschaamde handen aan zijn schouders rukken en het bevel tot arrestatie over zijn trommelvliezen dondert.

*

Ik heb het kindje in zijn bedje niet meer gekust.

Dit is het enige wat mij kwelt en ik weet niet waarom ik het naliet.

Nu sta ik uren lang op een hellend betonnen vlak in een volkomen duisternis met niets anders dan het gekerm en het gekrijs van levende wezens, die in aangrenzende kelderruimten geslagen of mishandeld worden. Dan knarsen de grendels en half verblind door een enorme reflector, die boven mijn hoofd plotseling aangesprongen is, ontwaar ik de stompe gelaten, welke zich aan mij opdringen. Mijn kaken worden met een onverstaanbaar geschreeuw uit hun gewricht gebeukt en als de grendels weer knarsen voel ik het warme bloed over mijn wangen vloeien. Dit blijkt een blitz-verhoor te zijn en voor ik de tijd heb zelfs maar mijn lichamelijke pijn gewaar te worden, verschijnen enkele bruinhemden, die mij uit de duisternis vandaan trampen met hun gespijkerde laarzen, de trappen op, de gangen door, een auto in, waar de handboeien rond mijn polsen schrijnen. In een gevangenis word ik met het gelaat tegen de muur gezet, terwijl mijn zakken van alles worden ontdaan en evenvele malen mijn neusschot schijnt te bezwijken. Ik voel eigenlijk niets meer en zie alleen maar de rode vlekken op de wand van hen die er voor mij stonden.

Even later valt een celdeur achter mij dicht. Ik besef dat ik aan de duivel ben overgeleverd. Machteloosheid overmant mij. Na enkele uren balt zich een woede onder mijn borstbeenderen samen, die zich verlamdend in mijn ledematen uitstrekt en wanneer de nacht invalt ben ik door koortsen gegrepen, die door mijn aderen woelen en mijn hoofd vertroebelen. Boven mij hoor ik het geluid van vrouwenstemmen. De naïviteit van het gesprek heeft een onwezenlijkheid, die als de wijkende kamervoorwerpen van mijn kinderziekte, heen en weer deint in mijn hoofd. - Bent u mevrouw X?

- Ja.
- Heeft u veel moed?
- Ja.
- Bent u ook maar klein?
- Ja.
- Heeft u ook honger?
- Ja.
- Bent u allang hier?
- Vijf weken.
- En bent u al verhoord?
- Neen.

Vijf weken... zwellende op en neer door mijn voorslaap, die een soort van angstig waken is, het ergerlijk wordende kinderlijke geluid van de vragende en de antwoordende stem. Een bijna niet te ontcijferen woordenreeks, een bijna niet te ontwaren intonatie van vertrouwen of wanhoop. Het fluisteren gaat door die eerste gevangenislaap als het klagend waaien van winden, door raam en deurkieren, totdat het gekrijs van een soldaat mij wakker roept en ik met een uitwerpselenemmer de slechtverlichte gang word ingejaagd. Een emmer vol verharde korsten rondom, met een tempo, tempo, mensch, schnell, schnell... los, himmel crucifix... naar een uitstortplaats en met evenveel gevloek terug. Dan weer de grendels. Wachten. De broodkorst. De eenzaamheid. Er is in deze ruimte geen lucht. De verwarming verspreidt een adembenemende droge hitte. Het enige water staat in mijn wasbak, het is lauw en vettig van de ongereinigde ketel, waarin het 's ochtends bij het ledigen van de vuilnisemmer gehaald is. Ik drink het. Mijn dorst is onlesbaar. Na enkele dagen begint daarbij ook nog de honger te kwellen. De eerste dagen leefde ik van het droge stuk brood; de middagkost was oneetbaar, stonk en bestond uit ongezuiverde wortelstronken van kolen of de afval van reuben, die in een soort slijkwater dreven;

want de grond, die met gehele klonten aan de ingrediënten zat, dreef over de bodem van het verroestte blik, waarin het maal door de deur gesmeten werd.

Dit soort varkensvoer verslind ik echter na een paar dagen gretig met grond en roest, en het duurt niet lang of ik zou graag voor een handvol aardappelenschillen per dag een pak stokslagen in ontvangst willen nemen. Het is het begin der hongerkrampen. De dagen beginnen zich te rekken tot in het oneindige. 's Morgens tussen halfzes en zes uur word ik opgeschreeuwd. Om zeven uur is de cel geveegd en de emmer uitgeworpen en sta ik te wachten op de korst brood. Van achten tot twaalf over het smalle muurvlak van muur tot muur. Om twaalf de waterzooi en daarna alweer tot zeven uur op en neer, op en neer, op en neer... in de late namiddag strompelend en krachteloos van muur tot muur.

Afschuwelijk lang is zo'n dag, dat je door niets omgeven bent dan door een totale eenzaamheid... en buiten ergens, in de stad, het slaan van de dichtstbijzijnde toren, elk half uur, dat als een onverklaarbare leegte, van seconde tot seconde uitgeteld over je heen schuift, ontzettend traag. Uren aan uren rijgen zich tot iets grenzeloos, waarin de mijlpalen van verleden en heden en toekomst door de ondoordringbare nevel der isolatie zijn weggevaagd...

Ik zie een vrouw met beschreide ogen, die het kind draagt. Ik zie haar de trap van het huis afdalen. Ik hoor haar mijn naam roepen. Waarom heb ik haar niet méér liefgehad? Ik tast met mijn handen tegen de wand. Warm water vertroebelt mijn ogen, brandt in de wonden van mijn gelaat. In dit ogenblik wist zich voor het eerst mijn telling der minuten uit.

Als ik mijn hoofd opricht, hangt de schemer over de witgekalkte wanden. Voor mijn blik zie ik met zeer kleine letters gegrift staan:

‘Vous qui pleurez, vous serez consolé
vous qui avez faim de justice, vous serez rassasié’

Het is een vrouwenhand, die dit hier neerschreef. Met mijn nagels begin ik daaronder mijn kalender te krassen. De dagen verliezen de bloedslag van het jaargetij. Door de matgeverfde vensterglazen valt er onmogelijk iets te bespeuren van zon of regen, maar op een dag, dat de temperatuur ondragelijk heet en droog is in de cel en ik, om lucht te krijgen, met mijn mond tegen de spleten van deur en raam ga liggen, bemerk ik voor het eerst een klein barstje in het vensterglas. Een koel straaltje lucht stroomt er naar binnen. Ik laat het in mijn open mond spelen. Het is als een drank. Ik ruik er aan. Het draagt geuren mee, die mij huiveren doen. Geuren van een open zomerse Novemberdag met het accent van de najaarse loverreuk. Ik poog door de glasspleet heen te zien. Ik leg mijn hand rond een oog en zo tegen deze opening van nauwelijks twee millimeter. Het is schoon! Wat zal ik u zeggen? Een klein binnenplein met een stuk gras, een paar heesters en een paar met roestige en okerkleurige blaren behangen fruitboompjes tegen een hoge kerkmuur. En daarover het lucide blauw met het witte-wijnkleurige najaarslicht. Die merkwaardige nostalgie trekt zich in mijn lichaam samen tot een onwezenlijkheid. Ik herinner mij weer duidelijk dat kleine schilderijtje van Camille Pissarro ‘L'Entrée d'un village’ met datzelfde spelen der late nazomers, met die niet te verklaren atmosferische sereniteit, waarvan vooral het licht mijn aan de herfst gebonden levenservaringen van liefde en dood wakker roept. Een wereld als weleer, boven de dingen, grijpt mij aan. Ik hervind mij zelf.

Nu in de avond de grendels knarsen en het brood tegen mij aangesmeten wordt, weet ik niet meer of verachting of liefde mij vervult voor de bruid, die een gebaar maakt

alsof hij op mijn tanden wil slaan. Ik bid die avond op mijn luizige strozak: God, is deze verachting eigenlijk niet ontstaan aan de liefde tot de schoonheid van al het Uwe, want wie het Schone liefheeft, moet wel alle symbooltekens van het lelijke verachten. Is het niet zo, ruk dan ook, door Uw genade, dit laatste eiland weg in de vloed van de oceaan uwer ondoorgrondelijkheid.

*

Naarmate de dagen zich tot reeksen achter mij snoeren, dringt ook deze staat van gevangenschap zich als een vanzelfsprekend feit aan mij op. Voor het eerst heb ik de tijd om mij te bezinnen, van uur tot uur en van dag tot dag, op het afschuwelijke heimwee, op de pijnen, op de ellende van honderdduizenden. De ontelbaren, voor wie de dood een zoete verlossing zou zijn. Daarbij denk ik niet eens aan de werkelijke lichamelijke pijnen van het vuur, de verstikking, de strop, de verhongering en honderde andere wijzen om vernietigd te worden.

Alleen, met het heimwee en het tot de waanzin treiterend gevoel van machteloosheid, met niets anders dan zichzelf tegenover de wrange overmacht van grendels en ijzeren stangen en een bende gewapende lustmoordenaars, die ieder ogenblik hun kans afwachten.

Er is iets aan deze eenzaamheid waarvoor ik geen woorden vind, een niet te noemen aanhoudend openrijten van snijwonden, ergens in de diepten van het oerwezen. Misschien vind ik de zin er van 'later', wanneer alles vergeten is, teruggedrongen in de blik, in het gebaar, tot onherkenbaar deel van het leven, en het plotseling herboren wordt, op een regendag in de tuin, in een rusteloze slaap aan de zijde van een beminde of in een versregel...

Het is nu alsof ik mij reeds jaren in deze toestand bevonden heb. Hoe ik ook doorhuiverd word door de val-

lende schemering in deze cel, het mysterie der dingen omhult me, trekt me tot zich in, zuigt me als het ware op en vernietigt me tot niets dan één ademhaal van het heelal. Dan komt de nacht, dat wij allen worden wakker-geschreeuwd. Wij moeten de vuilnisemmers zuiveren met onze handen. Wij staan uren in de duisternis voor onze deuren met gespitste oren ieder teken te bespieden dat enige verklaring brengen zal. Eindelijk vliegen de celdeuren open. Wij worden door de gangen heen geslagen, de trappen af, en met geweerkolven, met veertig man in een überfallwagen op elkaar gestampt. We liggen over en in elkaar, ouden en jongen. We dreigen te stikken, glassplinters van andermans brillen plakken tegen mijn gelaat met stollend bloed. We belanden in een trein. We zien uitgehongerde, groene, verschrikte aangezichten. Mitraillettes zwaaien boven onze hoofden. Bedreigingen. Niemand denkt meer aan het brood, dat hij vanochtend niet gekregen heeft. Niemand ziet het vuil der verfomfaaide kleren. Ieder ziet ergens in zijn overspannen verbeelding, het schrikbarende einde. Het einde, dat zich alleen maar met afgrijselijke tekens in de gedachten grift en dat meer is dan de dood, veel onheilspellender dan de dood, veel adembenemender dan de dood, veel ongekender dan de dood, de goede dood...

Soldaten zingen hun liederen. Velden wentelen achter de treinruiten. Op stations lopen vrouwen en mannen en kinderen. Sommigen gaan op kerstvacantie. Anderen doen hun zaken, altijd hun zaken, hun eeuwige zaken, in fietsenbanden, in zeepoeder, in antiek, in schoenleder en in sokkenophouders. Een enkeling ziet naar de voorbischietende trein met de polizei en de magere passagiers, hij draait zich om, wil met een vinger wijzen, betrapt zich daarop, kijkt naar de mensen rondom hem en wordt weer een der velen... Wat is in deze tijd een trein met executievlees? Iets voor het burennieuws,

vanavond, na het kaartspel, morgenvroeg aan de melkboer... of helemaal niets. Een neerstortend vliegtuig boven de daken van je stadswijk verplettert snel de flits van een voorbijschietende trein, waarbij je verbeelding je parten speelt, die een moment lang rond je maag grijpen.

*

Toen ik in een nieuwe gevangenis een cel ingestoten werd, stond ik voor een jonge man. Ik heb nu de tijd om zijn verschijning in mij op te nemen.

Zijn zwarte krulharen steken over zijn kraag. Hij heeft donkere melancholieke ogen en spreekt frans. Wij stellen ons aan elkaar voor. Wij zeggen beiden, dat wij niet weten waarvoor wij gearresteerd zijn.

- Dit is de derde maand - spreekt hij en begint met zijn grote vuist tegen de wand te slaan. De tranen staan in zijn ogen. Hij beheerst zich niet. Hij lijkt een jonge man van dertig; hij is echter slechts een en twintig. Als zijn uitingen van verbittering luwen, gaat hij gelaten naar zijn zak in, haalt er een rauwe aardappel uit te voorschijn, breekt hem in tweeën en biedt mij een stuk aan. Ik voel mij plotseling gelukkig, maar het duurt slechts een uur; want diezelfde middag beginnen de verhoren. Dit is het begin van een eindeloze tijd, waardoorheen wij onze kapotgebeukte ribbenkassen slepen en ons pogen recht te houden op onze zienderhand vermagerde benen. De opeenstapeling van ellende, honger en wreedheid brengt mij na weken echter nader tot Tigre, die vaak een kind lijkt in zijn eindeloos gejammer. Drie gevallen broodkruimels worden soms aanleiding tot uitbarstingen van onbeschaamdheid, om uit te maken aan wie zij toebehoren, maar láát, in de donkere uren van de voornacht begint hij mij steeds aarzelend om vergiffenis te vragen voor zijn onzinnig gedrag. En met fluisterstemmen kijken we in de bladzijden van een levensboek. Welke ontzag-

gelijke dingen, welke bekentenissen kunnen in zulke ogenblikken van mens tot mens gaan, voor wie deze wereld, naarmate de jaren rijper werden, alsmaar afschuwelijker bleek.

Ik weet nu dat Tigre een jeugdig aanhanger is geweest van de fascistische leider van zijn land. Hij wilde in Rusland tegen het communisme gaan vechten. Een vrouw, die hij aanvankelijk niet bij haar naam noemt, heeft hem omgekeerd. Sinds een jaar speelt hij berichtgever in een dienst, die de Duitse vliegvelden in België en Noord-Frankrijk bespionneert.

Later schuiven alle beelden van zijn leven aan mij voorbij. En uit de donkere gelatenheid van zijn ogen straalt een wanhopige warmte, wanneer hij over de vrouw spreekt waarvan hij gehouden heeft. De ontgoochelingen verhaalt hij als een man, tweemaal ouder dan hij, met een handgebaar... van, ach... ja... zo is het leven nu eenmaal... Uiteindelijk verneem ik de naam van het meisje; maar welhaast met de zweetdruppels op zijn voorhoofd bezweert hij mij hier nooit haar naam te noemen, zij heet Céline.

Iedere middag slaat hij tegen bedden en wanden. Trampet tegen de vuilniston. Vloekt. Aanroept de Heilige Maagd. Zegt schreiend, dat hij zijn arm zou willen afzagen voor een moment zijn moeder te mogen zien en mompelt honderd maal dat Céline een lichaam heeft vol grenzeloze beloften. Dat haar borsten als citroenen staan en hoe haar bedrog hem vernietigd heeft. Wat is een man met een afgebroken bloesemtak in het hart achter een celdeur, achter vier ijzeren stangen? Wat is een knaap met iets dat bloedt in zijn blikken, tussen vier naakte wanden? Wat is een kind dat liefheeft, zonder horizont, waarnaar het zijn schreden richten kan?

Wat zijn twee vierkante meter cement, voor wie Céline liefheeft? Wie haar liefheeft met een wonde aan de bin-

nenzijde van zijn wezen? Voor wie haar alles geschonken heeft en terugbetaald werd met het kleine wisselgeld der sentimenten...

En iedere nacht herhalen mij de uren al de bittere ontgoochelingen van Tigres jonge leven. Ik weeg ze af tegen de mijne. Ben ik feitelijk niet steeds een gelukkig man geweest? Wat ik liefgehad heb is tot de onwezenlijkheid weergekeerd. Tussen dat en mij is de dood. Was niet steeds de voorspoed als manna in mijn schoot geregend?...

En steeds maar door de doezeling der beelden, doorheen de halfslaap gaat de zware gespijkerde stap van de nachtpost, over de gang, op en neer, af en toe onderbroken, als om te luisteren, wanneer uit een der cellen een geluid geklonken heeft... Iedere nacht... iedere nacht...

*

De maanden gaan. Van cel naar cel. Nieuwe celgenoten. Sterken. Zwakken. Hongerigen. Zij die de hemel aanroepen en zij die alleen de aarde kennen. Zij die bidden en zij die zingen. Zij die vloeken en zij die lachen. Een wereld in de wereld. Een wereld tussen vier gekalkte muren. Vier muren waarop men zijn knekels tot bloeden slaat. Vier dode muren met een gat en vier ijzeren stangen, waarachter de in kleine lappen gesneden lucht. De top van een boom, met zwarte takken..., met een licht groen poeder..., met lovers..., eerst groen en zwaar met regen en met zon... dan weer geel en roestig... en altijd het heimwee en altijd het avondgeprevel van hen, die eindeloos hun litanieën afratelen en altijd de verhalen van hen, die bemind hebben, die zich het bed herinneren, het hooi, de rand van de rivier, het gezoem der insecten, het roepen der vogels in de bomen van een dorpsplein, het leven van een straat. Het huis. De drempel, de tafel, de melkkan en het wittebrood. De stem der

vertrouwen, het zachte spel der vrouwenhanden. Het warme vocht van een open mond. De ogen der kleine kinderen. De stad. Het veld. Ook de dingen waaraan men nooit aandacht geschonken heeft en die nu het hart kunnen verscheuren, achter vier ijzeren stangen. Soms waait de geur van een korenveld naar de bedorven lucht der kleine ruimte in, waar vier mannen van uur tot uur het leven overdoen, binnenin; want iedereen draagt die donkere urne, waarin de asse van het verleden onverhoeds opwaait. Soms dringt de vochtige smaak van een regendag diep in de mond, in het hart, grijpt de ingewanden aan, waar de dode herinneringen zich verdringen en het ogenblik overrompelen met de beelden, de smaken, de geuren, de sentimenten van een andere regendag, waarop het leven ons met smart of vreugde bedeelde, en plotseling zijn geheimzinnige continuïteit manifesteert.

De maanden gaan. Vrienden worden uit de cellen geschreeuwd. Hun processen zijn bekrachtigd. Hun laatste reis leidt naar de muur. Zij richten zich op. Zij dragen eensklaps al de voorzomers van hun leven in de ogen en in hun gebaar. Hun terdoodveroordeelde lichamen hernemen hun vrijheid... Zij nemen onze handen. Zij spreken ons moed in. Zij gaan met zessen, met tien, met tientallen... Zij zingen het Magnificat, zij zingen een volkslied, zij zingen de internationale. Enkele uren later ratelen de kogels. 'Zij die in het Paradijs geloven en zij die er niet in geloven' vallen een voor een, door elkaar, onontwarbaar, zoals zaad waarvan de mengeling der soorten in de akker gesmeten wordt, onherkenbaar tot eenzelfde wasdom.

God maakt geen onderscheid, wanneer hij zijn avantgardes in de strijd werpt. Hij neemt hen, die liefhebben. En de liefde heeft vele vormen, sinds eeuwen her. God is niet van de eeuwen; Hij is.

*

Tigre en ik blijven. De celdeur gaat open en wordt gesloten. Na maanden komen we op de gang om te dweilen, om eten te halen, om de uitwerpselen der medegevangenen in de vroege morgenuren weg te dragen. Die van mannen en vrouwen. Tot aan de schouders in het menselijk vuil vergaan de uren gemakkelijker, want de muren zijn doorbroken. En dan komt de dag. Onvoorbereid. Onverhoeds. De wachtmeester leidt ons naar buiten. Hij maakt ons duidelijk dat we in een veld uien voor hem moeten uittrekken. We dalen een trap af. Een deur gaat open. Een warme buitenlucht slaat onze ogen met duizeling. We lopen. Naast ons de wachtmeester. We gaan gewapende posten voorbij. We treden op een tuinpad, waarlangs rijpe peren hun geur in de Septemberlucht verspreiden. Ik grijp er een. Het lauwe zoete geurige sap loopt over mijn lippen. Het leven rukt met felle sprongen in mijn lijf. Tigre bespiedt met zijn donkere blikken elke beweging van de duitser. Hij gaat ons nu voor. Hij kent ons. Wij zijn z'n knechten van elke dag. Zijn gedweë soeplepelaars. Zijn stronddragers. Hij fluit. Stoot zijn S.D.-pet achter op het hoofd. Denkt misschien aan een dorp in Silezië. Aan de kruidenierswinkel van zijn vrouw met de vijfstemmige bel, waarvan de koperen pijpen tegenelkander slaan als de deur geopend wordt. Het geluid klinkt door zijn hoofd, ergens, niet helemaal duidelijk, maar hij glimlacht. Wij lopen over een rijksweg. Ver achter ons ligt het hoge viervleugelige gebouw, waarop een grote scherpe zwarte wimpel met twee blitz-tekens staat, als een juichende zeis. Wij komen aan het veld. Wachtmeister Kubler buigt zich, hij heeft één hand in zijn broekzak, met één vinger wijst hij ons de dikke eruit te nemen. Het is een pakketje aan zijn huisgenoten. Zij zijn er dol op en kunnen ze bij hen niet krijgen. De warmte van de grond, waarin ik mijn knieën en handen plaats, doorstroomt mij. Mijn hoofd

wordt als het ware door een nevel van goud licht omstroemd. Maar daardoorheen rukt zich de klaarte van een ogenblik. Ik zie Tigre, grijpend naar de dolk, die Kubler op zijn rug aan de gordelriem draagt, ik zie hem achterwaarts wentelen. Tigre heeft het staal met een slag tussen Kublers ribben geplaatst. De duitser valt op zijn rug. Tigre zit met beide knieën op zijn buik, te rukken aan het handvat. Dan zie ik het bloed. Ik zie de opengesperde ogen, de open mond... en met een razernij zie ik Tigre het mes opnieuw diep in de mond planten, uittrekken en in de ogen steken... Dan staat hij wijdbeens recht en tussen zijn knieën door zie ik de dood. Ik wil weglopen. Ik roep Tigre, maar hij blijft als verlamd staan. Ik werp me op hem.

- Kom... kom... - hijg ik.

Hij staart me wezenloos aan. Ik sla hem en dwing hem naar mij te luisteren Hij beweegt en als een hond schiet hij plotseling weg, gebogen lopend op handen en voeten. Ik achter hem. Een beek over, een weg over, een huis voorbij, steeds maar verder. Steeds maar verder. In een sparrenbos haal ik hem in. Wij liggen ademloos in een zandkuil.

- We moeten verder - zeg ik hem.

Hij springt weer op en een eindeloze tocht van kilometers, op handen en buik, door bietenkruid, zand, moeras, heide en bramen, begint. Wij kunnen nergens liggen blijven; want straks zal de klopjacht beginnen, kilometers in de ronde. Het flitst door mijn hoofd dat de S.S.-ers Kubler niet zullen zoeken voor het avondeten. Tigre is kalm geworden. Grond en zweet bedekken zijn gelaat. Wij wassen ons met gras en beslissen een boerderij in te gaan.

Wij vinden er een dertigjarige brabantse vrouw, die haar waterremmer uit een put opdraait. Zij staart ons even, doch zonder verbazing aan, zij wenkt ons naar

binnen te komen. Zij behoeft geen uitleg. Het is niet de eerste maal sinds drie jaren. Zij wijst Tigre op zijn broek, het bloed op zijn hemd, vraagt of hij zich gewond heeft bij de ontsnapping. Hij krijgt een blauwe linnen werkbreek en een trui met mottengaten. Dan gaat zij naar de kast, geeft ons een bankbiljet en zegt dat we geen tijd te verliezen hebben en de trein moeten nemen in het dorp B. Zij wijst ons de veldweg en met een stuk worst en een paar sneden brood verdwijnen wij.

*

In het dorp zie ik het eerste kind. Bruin van de zon en op blote voeten. Het staat een met stroop besmeerde boterham te eten. Er dringt zich uit mijn binnenste iets onweerstaanbaars omhoog naar mijn hoofd en schreiend loop ik langs de huizen. Ik zie een knaap met een gaffel, zijn blond haar steekt als stro in zijn hals en ik schrei. Ik zie een paard voor een mestkar... een open schuurpoort... een huis, dat uit zijn open deur een geur van goudreinetten werpt... een geit, die in een weitje staat te trekken aan een paaltje... witte pauwstaarten in een dakgoot... Een geluk, dat al de pijnen meesleept van een heel leven, van vele levens, golft met vloed over mij heen. Tigre spreekt niet. Wij gaan het kleine station binnen. Het vanzelfsprekende van alles lijkt als in een droom. Een grote eindeloze ruimte vol wonderen. Wij nemen een treinbiljet. In het compartiment vinden we een reisgezellin, haar met bloemsoorten versierde hoed schijnt op Tigres lachspieren te werken. Ik ben aan mijn plan begonnen. Wij hebben kaartjes voor M. Ik zal er voor een nacht onderdak vragen voor ons beiden, bij een familielid, waarvan ik de gastvrijheid niet in twijfel trek. Wij zullen er blijven tot de volgende avond, om zonder door andere kennissen gezien te worden, weer te vertrekken naar een dorp aan de rivier, die als land-

grens dienst doet. Ik ken er een oud tuinhuis. Eigendom van een klooster, waar geen ziel meer gebruik van maakt, behalve een oude dichtende pater, die mij aan de verwilderde schoonheid van deze muzentempel had deelachtig gemaakt. Dit toevluchtsoord blijft mij voorlopig vasthouden. Vandaar uit immers kan altijd een nachtelijke tocht over de rivier geschieden, die ik in rustiger tijden en met het aangenaamste gezelschap zo vaak heb volbracht. Tigre heeft de lotsbestemming van al wat nu gebeuren gaat aan mijn beschikkingen overgeleverd. Hij is in een vreemd land, kan nauwelijks vijf woorden van de taal, die ik hem in de uren der gemeenschappelijke gevangenis heb pogen bij te brengen. Wanneer wij het station te M. uitkomen, herken ik het stadsbeeld met ontroering. De regen is beginnen te vallen en een natte wind slaat in onze kleren. Even later bel ik aan een oud herenhuis. Er is geen mens meer op straat. Een meid opent de deur. Wij treden binnen en vragen naar mijnheer. Zij laat ons op de gangmat en loopt de trap op. Er komt iemand langzaam de treden af.

- Joseph - roep ik en loop hem tegemoet.

- Ik ben het... -

Ik zie een gelaat dat bleker zijn moet dan het mijne. Een man, die de indruk maakt plotseling voor een angstwekkend spookbeeld geplaatst te zijn. Zijn keel weigert een moment mijn naam uit te spreken en als ik hem de hand druk, lijkt het bloed pas langzaam in zijn aangezicht weer te keren.

- Ik moet je spreken, Joseph, zeg ik.

Wij gaan een klein salon binnen. Ik ben ontwend om over tapijten te lopen en ik durf op de damastzijde van de precieuzen empire-stoeltjes welhaast niet zitten gaan.

- Joseph, herbegin ik, wij zijn ontsnapt, morgen gaan wij verder, maar vannacht moeten wij onderdak, je begrijpt... -

Joseph's gelaat verbleekt weer.

- Ik begrijp niet goed... zegt hij... hoe kom je eigenlijk hier, ik dacht...

- Je dacht me nooit terug te zien... - probeer ik te glimlachen...

Maar het is of ik hem zie beginnen te rillen over zijn gehele lichaam. Ik zie, dat een ontzettende angst hem aangrijpt. Hij begint door het vertrek op en neer te lopen. Hij houdt de handen voor de ogen, dan weer slaat hij zijn voorhoofd alsof hij vernietigd schijnt te worden door een komende ramp. Ik voel dat ik niets te verduidelijken heb. Hij gaat met zijn elleboog op de schoorsteenmantel steunen en als een kind begint hij te jammeren...

- Ik heb een huisgezin, Marc, ik heb twee kinderen..., jullie worden natuurlijk gezocht..., het is verkeerd van je om bij bekenden te gaan... ik... jullie.... ik... wat moet ik in Gods naam doen... begrijp mijn situatie... -

Hij begint te stamelen en met zijn handen te wringen. - Ik begrijp alles zeg ik, en neem Tigre bij de arm, - slaap rustig en zwijg over dit bezoek. -

Ik loop het salon uit, open de voordeur en zonder om te zien staan wij op straat. Een donkere straat zonder vormen. Met hier en daar in de zwarte nevels de dunne spleten licht van binnenkamers, die langs de verduisteringspapieren uitstralen. Wij hebben er geen begrip van hoe laat het is. Tigre begrijpt de situatie.

- Quel con, quel cochon, bromt hij.

Maar ik ben niet in staat om mijn gedachten bij het toneel te houden, dat zich zojuist in enkele minuten voor ons heeft afgespeeld. De regen stroomt over ons gelaat. Op de hoeken der straten stoot hij door onze kleren en aan ieder café, dat wij voorbijlopen, klampen mijn bepeinzingen zich vast als aan een strohalm.

Ik bedenk dat het tegen sluitingsuur moet zijn en dat wij geen tijd te verliezen hebben. In ieder geval moet vermeden worden, dat wij door de politie aangehouden worden; want niemand is van de eigen vaderlandse politie zeker, zij hebben meer joden en politiek verdachten naar de slachtbank gesleept dan de Duitsers zelf. Ik denk aan een oude kennis, die vlak voor de oorlog zijn jonge vrouw verloor. Een dokter. Ik zoek de kortste weg. In een kleine smalle straat, niet ver van het park woont hij. Een oude geur slaat mij tegemoet langs de stadsgracht. Rustige avonden vliegen met merkwaardige flitsen door mijn hoofd. De kleine blonde vrouw met haar rose huisjasje. Hoe vaak ben ik hier komen aanlopen, brandend om een vracht nieuwe verzen uit mijn zakken te trekken. Wie had er met meer zachtheid naar deze jeugdzonden geluisterd dan zij? Ergens in mijn mond word ik dat merkwaardige parfum gewaar, dat haar altijd ondefinieerbaar omgaf. Ik probeer het met mijn neusgaten in te ademen. Ik vind het niet meer. De regen klettert op de gracht. Ik loop met mijn voeten in de waterplassen. Een gevoel tussen angst en droefheid begint in mijn ingewanden te grijpen. Ik weet dat het houten hek altijd openstaat. Het rode met de witte biezen. Het kiezelpad. Het geblaf van de kleine fox-terrier. En dan in het voorportaal altijd die reuk van aether en jodium... Wij staan even stil. Twee Duitse soldaten lopen ons neuriënd voorbij. Door de regenlucht dringt een vleug van nat leder en alcohol tot mij in. Ik zie Tigres ogenwit in het donker. Dan gaan we het tuinhek in. De bel. Het is als het geluid van rinkelend glas in een leeg lokaal. Er komt geen teken van leven. Hier staan wij voor de grote zwarte plek van een gesloten deur. De hemel boven ons is dicht en onzichtbaar. Dit is de vrijheid. Mijn hand strijkt over de bakstenen gevel, door het natte hout van een dorre wingerd en zoekt opnieuw de bel. Ik ruk,

ik ruk... Het geluid valt stil. Ik keer mij tot Tigre, uit zijn haren komt een warme cel-reuk. Hij zwijgt.

Dan gaat met een zacht kraakgerucht het kijkklepje van de deur open.

- Wie is er, - roept een vrouwenstem.

- Ik ben het, Marc Tenesse, is Karel niet thuis? - De deur wordt op een kier geopend.

Ik kan de persoon niet onderscheiden.

- Mag ik even binnen, - vraag ik bijna fluisterend. Wij gaan binnen. De dame knipt het ganglicht aan. Voor ons staat in nachtgewaad, met een zwarte pelsjas over de schouders, een oude vrouw.

- Ik ben Karels moeder, zegt ze; dan mij bestarend, verschijnt er iets als een verre glimlach over haar gelaat... - O ja... ik herken u nu... ach ja... Karel is niet hier... weet u niet, ze hebben hem vier weken geleden weggehaald... - en als een kind begint ze te schreien. Wij staan als twee dwazen. Voor ons schokt het lichaam van de oude dame tegen een eiken deurpost. Achter in de gang tikt de zware slag van de antieke klok. Op de grote stenen vloertegels drupt het water uit onze broekspijpen. Het is alsof ik er een uur gestaan heb. Een grote leegte ligt voor mij open en als ik iets zeggen wil komt er niets over mijn lippen dan een klankloos 'Ach'... Wij gaan weer.

Tigre vraagt mij geen uitleg. Hij volgt mij zonder woord. In de duisternis en door het slijk zoek ik de weg naar de Rijksbaan. Er blijft één veiligheid open, die zich instinctmatig aan mij opdringt, wij moeten het veld in. Het is vijftien kilometer ver van het dorp met het toevluchtsoord, waaraan ik in de trein heb gedacht. Zo beginnen wij te lopen. De zware bedorven lucht van zwavel, die van de nabije mijntorens komt, hangt in de westenwind. Ik ken de wegen, die ik zo vaak heb afgefietst. Na een kwartier komen wij op een veldweg. Wij zinken

tot over de enkels in de modderige karresporen. Hoog boven de regenwolken begint een zacht golvend geronk. Het zwelt aan. Ver achter ons schuiven een paar lichtbundels in de ruimte. Vaag, als door een mist met plekken omgeven. Als kleine doezelige vlekken blijven zij hangen in de lage wolken. En onweerstaanbaar wordt de nacht gevuld met een hoog gedonder. Tigre begint te fluiten.

- Pas de connerie c'la... c'est au moins quelque chose - mompelt hij. Af en toe zoeken onze ogen de donkere ruimte af, of er niets te bespeuren valt. Het is of er boven alles uit een somber juichen begint in onze doodvermoeide hersens. Wij lopen een uur.

Nu begint Tigre zachtjes te zingen. Ik ken het liedje, met hoevelen, die nu neergeknald zijn, hebben we het niet honderdmaal overgedaan...

‘L'amour a passé près de vous
un soir dans la rue n'importe où...’

Hij klapt met de handen op de natte dijbenen.

- Au diable les salauds! -, roept hij, brand het wandluizennest uit, naar de duivel!

-

En voorzichtig uitbundig klinkt zijn stem door de nacht:

‘Je ne suis pas curieux,
mais je voudrais savoir
pourquoi les femmes blondes
ont un petit chat noir
et pourquoi les négresses
à l'âge de quinze-ans
se tirent les poils des fesses
pour se faire des cure-dents!

Als een waanzinnige begint hij te dansen, springt de wegberm op en schreeuwt uit volle borst:

- Aux armes les vieilles putains... -

Ik breng hem tot zwijgen. En alsof wij de wereld aan ons hebben, gaat de tocht verder. Voordat ik het weet, staan we op de rand van een dalkom, waarin de huizen van een dorp bij elkander liggen. De toren van het mergelkerkje steekt boven de heuvelrug uit. Er flitst een gedachte door mijn hoofd... De Pastorie!

Door een weetje komen we achter het Pastoorshuis naast de kerk uit. De moestuin ligt tegen de berg op. Als een dier dat zijn stal ruikt begin ik naar beneden te lopen. Spring over een heg... Tigre achter mij. Voor dat ik mij gerealiseerd heb wat ik eigenlijk doen zal, heb ik al aan de geitenpoot van de huisbel gerukt. Enkele minuten later staan we op de binnenmat van het oude dorps huis. Een late geur van spek-met-ei hangt er en voor ons staat in zijn halfontknoopte toog de rijzige gestalte van een pastoor, die ik herken. Hij was de parochiekapelaan geweest in een dorp, waar een oude tante van mij woonde en waar hij wekelijks zijn Pieterspenning en zijn sigaren halen kwam. Ik buit deze herinnering uit.

- Mijnheer Pastoor, begin ik, het spijt mij, u uit uw nachtrust te roepen, maar wij hebben uw hulp nodig... -

Mijn enthousiasme verstart in mijn woorden, onder zijn argwanende blikken...

- U bent niet uit dit dorp... - valt hij mij in de rede. - Wij zijn vluchtelingen, - haast ik mij te zeggen, - Misschien kent u mij niet meer, maar ik herinner mij u vroeger reeds ontmoet te hebben, bij mijn tante Josephine Verhaegh te B. Zoudt u ons niet tot morgenvroeg onderdak kunnen verlenen...?

Het is of zijn reusachtige gestalte de toegang verspert, die een tussendeur verschaft naar de huisgang.

- Ik heb geen plaats in huis, - onderbreekt hij op norske toon. - Er zijn hier maar twee slaapkamers in huis, een voor mijn meid en een voor mij. -

- Als we maar een stoel hebben, - opper ik, - morgen voor de eerste mis verdwijnen wij. -

- U bent vreemd volk voor me, - onderbreekt hij weer, - wie verzekert mij... -

- Laat ons dan op deze mat een paar uren liggen en sluit uw tussendeur, indien u ons niet vertrouwt.

Maar hij laat zijn hand reeds op de schuif van de voordeur rusten en trekt haar uit het slot.

- Mijnheren ik verzoek u...

De verontwaardiging, welke zich van mij meester maakt is onhoudbaar.

- In Godsnaam, - roep ik - vannacht lagen wij nog achter de traliën van een S.S. gevangenis...!

- Mijnheren ik verzoek u... de veldwachter woont hiernaast...!

- Ik smeed u, - bid ik hem, - op deze mat... -

Maar ik zie dat mijn stem tegen een enorme logge steen stoot en in mijn opwinding maakt een felle woede zich van mij meester.

- Is dit Uw Naastenliefde, - schreeuw ik. -

- Dit heeft met Naastenliefde niets uit te staan, ondervangt hij rustig mijn stemverheffing; dit is een tijd waarin de veiligheid in acht genomen dient te worden...

- Maar ik kan mij onmogelijk meer inhouden...

- Uw Naastenliefde is een veil gehuichel, uw buik is vol en uw bed is warm, uw evangelie is een dode letter, hoort u dat... uw veiligheid, ja uw veiligheid, uw zelfverzekering, uw gebeden ratelen als stenen uit uw mond, maar in uw daden spuugt ge op uw gekruiste Kristus, gij en de meesten van uw soort... het is gemakkelijker een kussen onder zijn hoofd te hebben dan een steen... - Ik struikel over mijn woorden...

Met een koele glimlach kijkt hij op zijn polshorloge. - Het is bij twee uren, heren, ik heb hier niets meer aan toe te voegen. -

Ik wil met mijn vuist op het ijsblok van zijn gelaat slaan. Ik weerhoud me. De deur valt met een zware slag achter ons dicht. De tocht gaat verder. En voor het eerst sinds vier-en-twintig uren stijgen de regels van een gebed in mijn overstelpt gemoed: Onze Vader, die in de Hemel zijt... Maar Tigre schijnt niets meer aux sérieux te nemen, hij zingt:

‘Quand un canard est amoureux
on fait mieux de lui couper la queue...’

Om vijf uren in de morgen stoot ik het glas van de vensterruit in en spring het lege koude tuinhuis binnen. Het eerste grijze licht hangt reeds over de rivier, wanneer we op de vloerplanken in slaap vallen.

Derde hoofdstuk

Het is nu al enkele weken geleden, dat Tigre in de najaarsnevel van een vroege morgen de rivier overzwom, de belofte achterlatend, dat ik spoedig iets van hem vernemen zou. Sinds bewoon ik dit verwilderde landgoed en ik geloof, dat behalve de oude pater van het klooster, alleen Johanna er zich van bewust is, dat er een levende ziel huist onder de bouwvallige balken.

Johanna is de varkensvoedster van het klooster en tevens boodschapper tussen mij en pater Remigius. Zij is doofstom en als zij door het gehucht loopt, joelen de schoolkinderen achter haar aan.

Deze October-middag, dat ik de domige gaarden ben ingegaan en met mijn handen vol vruchten ben teruggekeerd, heb ik de wijnkleurige appels en de geurige peren in de stenen kom gelegd, een van de weinige huissieraden, die ik gevonden heb; omdat zulk stilleven het enige is, dat mijn reproducties van Cézanne vervangen kan, waarop ik in mijn woning zo zeer prijs stelde, maar ook omdat het mij vervult met een gewijde dankbaarheid tegenover de aarde en het mysterie van haar eeuwige vruchtbaarheid. Wie zich in een vreemde eenzaamheid, als de mijne thans, op deze dingen bezint, geeft zich niet snel prijs aan de gedachte, dat het spel van de Natuur altijd wreed en vernietigend is.

Ik heb vanavond mijn snede brood gegeten en vuur in de haard ontstoken, omdat over de velden en door het loof der bomen een klamme riviermist hangt, die reeds door de kieren en de spleten van het landhuis dringt en naar een weinig warmte verlangen doet. Het oude gevoel der verleden herfst overstromt mij weer en ik heb het blanke papier voor mij op tafel gelegd, waarop

ik begin te schrijven, nauwelijks mijn letters herkenkend in de schemering van het uur. De geur van brandende boomschors vult de kamer. De schaduwen tussen de lage balken schuiven in elkaar en omhullen de lijvige profielen. Onder de tafel staan mijn klompen, waarvan de vochtige klei in de warmte zachtjes geurt naar de landwegen. Hoezeer het heimwee de mens ook meesleept, toch overrompelt het moment hem steeds weer, dat hij door de nevel van zijn gedachten heen breekt om de bestemming van de ervaringen des levens te achterhalen. De herinneringen liggen als een onverbreekbare schakeling in de verworvenheid van een zelden aan het licht tredend bewustzijn. Wanneer ik enkele zinnen gescl reven heb, waarvan ik de betekenis, al doende, tot helderheid poog te brengen, word ik eensklaps uit de stilte van de avond gerukt. De krakende tuindeur wordt als door een windvlaag opengestoten en waait de bladen op van het tafelblad. Groter is echter mijn verbazing nu er iemand binnenkomt met een lantaarn en mij vraagt deze te ontsteken. Ik neem een brandende tak van het vuur en maak licht. Het rode schijnsel valt over een magere boeren-knaap, die mij zwijgend opneemt.

- Van waar kom je, - vraag ik hem, - op dit late uur, en wie heeft je hier gezonden?

- Van over de rivier, antwoordt hij, met de groeten van mijnheer Tigre.

De knaap snuift diep, als wordt hij de geur der sterreinetten gewaar en staart met open mond langs mij heen. Zijn winderige haren hangen langs het hoofd en langzaam keert hij zijn grote ogen weer naar mij toe.

U kunt mij volgen, zegt hij, wij gaan het water over, er is niets te vrezen vanavond.

-
Ik wil nog spreken, maar het is mij of ik die woorden reeds lang geleden gezegd heb... en als het grote kind zich naar de drempel keert en zijn stallicht uitblaast.

steek ik mijn voeten in de klompen en sla mijn halsdoek om. Weinig later loop ik achter hem over het zompig geworden beemd naar de heuvel. Het verdorde loof maakt zijn geluid onder mijn voeten en door het zwarte silhouet der bomen glanst het licht van een nauwelijks herkenbare maan. Aan de rivieroever hoor ik het water zachtjes tegen de houten bark klotsen. Met het ingehouden geluid der roeispanten drijven wij lichtelijk stroomafwaarts, door het rustige, zwarte watervlak, waarover een koele wind jaagt, die door mijn kleren dringt. Wij gaan aan wal en slaan een landpad in. Zo lopen wij een half uur. Het late gefluit van een stoomtram doet mij ervaren, dat wij in de buurt van een rijksweg komen en ondanks alles doorglijdt mij dat oude veilige gevoel, dat ik altijd heb bij het betreden van de belgische grond. De jongen haalt sigaretten uit zijn broekzak en biedt er mij een aan. Met elke teug keer ik meer en meer tot de werkelijkheid der dingen terug. Avonden zonder sigaretten kunnen zijn als bevolkt met klankloze, flanellen wezens. Een sigaret betekent soms het bewustzijn, men kan er geen afstand van doen, tot dat men het nagelvlees brandt... en dan nog kijkt men de brandende peuk na alsof men van het leven afstand heeft gedaan.

Wanneer men niet weet waarheen de weg leidt is het goed de mond gevuld te hebben met deze prikkelende teugen zware tabak. En zo gaat de tocht verder. Achter de donkere dennebomen, steken wij dwars over een zandvlakte en achter een bocht van nieuwe lage dennen staan wij stil voor een kempische heihoeve, die nauwelijks een sprong hoog is. Als twee zwarte inktvlekken staan de vensterruiten in de witte gevel. Op het erf hoor ik achter een staldeur ergens het onrustige stampen van paardenhoeven. Hij gaat mij voor een deur binnen en brengt mij in een klein vertrek. Uit een donkere hoek klinkt een stem, die de jongen vraagt zijn licht aan te steken

en het duurt niet lang of ik ontdek in een bedsponde een uitgestrekte gestalte. Een jonge man springt recht en biedt mij een stoel aan.

- Marc, geloof ik, - roept hij, en steekt een hand naar mij uit.

Over een gelaat, dat mij onmiddellijk onsympathiek aandoet, flakkert het petroleumlicht.

Ik heet Koenraad, zegt hij, ik moet u de groeten doen van Tigre. Hij is op dit ogenblik aan de Franse grens. Het is mogelijk dat u hem binnen een paar weken ontmoet. Hij werkt met ons. -

Zijn stem is even onaangenaam als zijn gezicht.

- U kunt ons van dienst zijn, vervolgt hij op dezelfde toon, indien u tenminste uw gedwongen verborgen leven niet in nietsdoenerij wilt doorbrengen. Wij zijn slechts een onderdeel van een over het land verspreide groep. Ik heb enige verantwoordelijkheid. U begrijpt, ik vertoef in dezelfde positie als u... dat wil zeggen, de Duitsers zoeken mij.

- Ik behoor tot niets, antwoord ik hem, maar indien ik iets doen kan ben ik daartoe bereid. -

Achter mij gaat een deur open. Een meisje brengt een nieuwe lamp naar binnen. Zij knikt mij met een bevallige glimlach, komt met haar uitgestrekte hand naar mij toe en wenst mij goedenavond. Haar verschijning heeft mij evenwel met verwondering geslagen. Het donkere gelaat, dat ik aanschouw, is van een verfijning, die zeer afsteekt naast de boerse gestalte van Koenraad. Aan het naar boven geheven voorhoofd ontspringen enkele onbestemde haargolven. Haar ogen hebben een zachte blik en haar tred is soepel. Zij gaat lichtelijk achterovernijdend, in een heup knikkend, alsof zij gewend is kruiken te dragen... Het brengt mij niet licht in beroering. Ik zie dat zij warme melk doet in een kom, waarvan mij de geur verraadt, dat zij haar met honing heeft gemengd.

Zij schenkt ervan in drie kleine teilen en reikt er mij een aan. Dan verdwijnt zij. Ik poog mijn aandacht weer te vestigen op Koenraads woorden, die met het geluid van een verroest blik in de halfverlichte ruimte vallen.

- Indien u bereid bent met ons mee te werken, kom dan de volgende week. Ik heb een opdracht voor u. -

Hij strekt zich weer langzaam uit op de houten sponde.

- U kunt hier overnachten... -

Maar ik verzin, dat ik mij morgenvroeg aan een rendezvous verplicht heb en vraag hem of de jongen die mij haalde, mij wederom tot over de rivier kan brengen.

- Zoals u wilt, mompelt hij kortaf.

En zo verdwijn ik weer. Ik heb kennis gemaakt met Koenraad Zielens.

Na dit vreemde onderhoud, betrokken in een zaak, waarvan ik slechts een vaag vermoeden hebben kan, keer ik huiswaarts, waar ik bij een hoop verpulverde takken nog uren aan verwarde gedachten ten prooi ben. Er is iets in deze nachtelijke tocht, dat mij in de mond de smaak brengt van dingen, die ver in de herinnering tot een onnaspeurbaar verleden geworden zijn. Het landhuis van mijn vader en het dochtertje van de notaris. Een provincie buiten de tijd in dit tweeslachtige deel der Kempen. Onwezenlijke details schuiven aan mij voorbij. Ik denk aan een vroege morgen, dat mijn moeder mij naar het huis van de meid zond. Agnes heette zij. Ze lag met ontstoken ogen te bed, ik droeg in een geruite keukendoek boter, eieren en een fles boorwater mee. Het was een heldere morgen, maar ik was droef, omdat het dochtertje van de notaris op vakantie was. Opeens was uit een oude knotwilg een fluitende vogel gestegen, die vóór mij uit over een dampend bietenveld scheerde, waar op zijn geroep een school andere vogels de morgen invloog als een handvol bladeren, die in de lucht gesmeten worden en verstrooid wederom neerdwarrelen. Andere beel-

den schuiven door mijn gedachten. Ik kleed mij uit, maar kom niet verder dan de bedrand. Ik grijp het vers, dat ik aan het einde van de avond was beginnen te schrijven, verscheur het in snippers en werp het bij de assen... Alles immers heeft de klank van een verschaald verleden.

*

Ik loop deze ochtend naar de waterplas. Ik zie de laatste jonge lispunten bleek worden en het kruid donkergekleurd neerhangen alsof er vannacht een voorbijschroeiende vlam ze heeft aangeraakt. De lucht is laat in de nacht opengebroken en witte, koele, roomkleurige wolken met vochtige loodgrijze diepten komen door het blauw aandrijven. Tussen hen in stoot de vroege zon zijn licht naar boven. Met korte bevende repen weerspiegelt zich de lucht op het watervlak. Uit de omliggende velden komen geuren als van onkruid, dat men ergens verbrand heeft. Zo trekt de dag voorbij aan de wereld. Een vogelvlucht verder steken de paleistorens hun geraamte boven een orgie van vergruizelde steen uit. Steden storten als kaartenhuizen in elkaar, onder het geratel van duizende stalen ruiters. De ruinen der woede braken hun toorn uit over miljoenen levens, die gekromd van een hard labeur, met glasscherven en puinstof op ogen en tanden van de aardbodem worden weggeschroeid. Over de gedekte huistafels en over de ellende der miserabelen, over doodsbedden en wiegen, over het groeiende kind in de schoot van tienduizenden, wier onmacht geslagen wordt met de gesel der dubbele verschrikking.

Een vogelvlucht verder slepen de uitgehongerden de resten van hun kapotgebeukte karkassen van dag tot dag. De gasvuren vreten van uur tot uur en voor hen telt zelfs het angstgeschrei der kleinsten niet. Een vogelvlucht verder worden de oprechtsten geslagen, gehangen, neer-

gekogeld en met gespleten hoofdschedels op het kruishout gesleept van een afgrijselijk, van een angstaanjagend, aards Golgotha. En de natuur gaat onverstoort van seizoen tot seizoen. Nauwelijks heeft men aan ene zijde van het huis de beurse vrucht door de brakke takken horen vallen, met een doffe slag tegen de vochtige aarde, of reeds drijft de adem voor je uit, door de eerste vrieslucht en achter dat alles is het of uit de graszoden reeds iets van het verre voorjaar als niet waar te nemen kleine druppels zoet water in het merg der beenderen valt. De duiven werpen zich met kladden op de overgebleven zaadjes van kruid en bloem en gras. Zo loop ik tegen de middag het huis in. Ik denk aan het gesprek, dat ik met Koenraad had. Ik denk aan de smalle vrouwengestalte met de melkteilen. Ik poog mijn gevoelens van elkander te scheiden. Er steekt een zekere waarheid in de woorden van Koenraad, ik ben mijn tijd aan 't verdoen in ledigheid, maar ook het andere drijft mij... En zie, reeds dringt zich de klamme geheimzinnige vier-uren-lucht tussen hals en omslagdoek. Wie de dampen niet uit de aarde heeft zien opstijgen, in de komende winter, de bermen der velden als rokende onkruidhopen niet kent, die weet van dit gevoel niets. Voor ik het vermoed hangt de schemer tussen de struiken. Binnen neem ik het bruine brood weer in mijn handen en snij de sneden. Ik denk wat elke snede enige maanden geleden betekend zou hebben. Met ontzetting zie ik de laatste hongerstuip in duizende, wijd-opengesperde ogen, met die gebroken watergrijze glans, met die leegte, met die onwezenlijk geworden blik in het uiterste der ellende!

Ik huiver bij elke stap. Ik aarzel bij het ontsteken van de haard, steeds onderbroken door mijn gedachten en de beelden die ik uit hun vaagheid tot de realiteit in moet rukken. De beelden der absurditeit. Van de vijftigjarige

man, die een snede brood van de gevangeniswagen had gegrepen en tot een plas bloed geslagen werd met een stoel... En dan, dat glimlachende gelaat, met die onaantastbare ernst der blikken. Ik poog het uit het afschuwelijke kluwen van mijn hoofd te ontwarren. Het afzonderlijk en duidelijk voor mij te zien. Het beeld van een vrouw heeft in mijn verbeelding steeds iets van het totale. Zelden gelukt het mij haar visueel in mijn gedachten te betrekken en dan nog maar vluchtig. Ik herken de stand van een hoofd, van een romp, de geuren der haren heel even proefbaar in mijn mond... maar voortvluchtig, wanneer ik deze herinnering wil bestendigen.

Ik zet mijn kraag hoog tegen de oren en met de handen diep in mijn zakken loop ik al tegen de heuvelrug aan. Bij de rivieroever sta ik stil. De wind is nu opvallend winters. De nachthemel staat open. Oostwaarts schuiven reeds de lichtbundels als enorme vangarmen door het luchtruim, in een onschatbare verte drijft reeds het golvend gegons door de voornacht. De ogen zoeken de hemelkoepel af. Van ster tot ster springen mijn blikken. Met open mond schuif ik de melkweg af, die zich in een zacht waas verpoedert. Achter de donkere zoemende boskim rijst de maan, bijna bloedrood. De geluiden der dieren zijn nu uitgestorven. Wie mij van uit de kruinen der populieren gadeslaat, ziet mij als een kleine scheve, zwarte vlek langs de weide, voortschuivend over het karrespoor, dat gevuld met schaduw langs de rivier oploopt. En hoog boven deze zwarte vreemde vallei draven de stalen ruiters, die God uit het boek der Zeven Zegels over de eeuwige adem van zijn geschapenheid laat losstormen.

Regels van A. Roland Holst flitsen door mijn brein:

‘Welk uur voerde uit welk eerste
rijk de openbaring mee,
die in dat wild licht heerschte?
Komt zoo een einde? er lag
eensklaps een vliegende zee
voormenschelijk te stormblinken:
kon ik de laatste dag
toen hooren en zien blinken?’

Het profetische van deze woorden heeft het geluid van een hoge, doch sombere bazuin, die zijn lied naar andere planeten uitstoot. In de houten bark klief ik de woelige nachtwaters. Een half uur later sta ik voor de gevel, achter de sparren. Ik sla hevig op de gesloten deur en als deze geopend wordt, sta ik voor het meisje van gisteren-avond.

- Ik wilde geen tijd verliezen, - begin ik verlegen...

- Is Koenraad thuis vanavond? -

Een rood luchtvuur onderbreekt mijn zin..., beiden lopen wij een zandberm op, om te zien. In zuid-oostelijke richting storten de brandende stukken van een vliegtuig naar beneden en nog knallen de zware dreunende salvo's boven onze hoofden, beantwoord door het geratel der boordmitrailleurs. Verder springt een nieuwe vlam in de ruimte, die als een steeds groter wordende staartkomeet, brullende, zijn spoor trekt door de nachtkoepel. Even later dreunt de aarde van explosies. Het is een onrustige nacht. In de steden grijpen de mensen de kinderen uit hun bedden en trekken met bleke gezichten onder de vochtige gewelven in van hun kelderruimten. Hier en daar scheuren verloren-gevallen bommen een stadsdeel aan flarden. Niemand denkt aan de duizende levens, die blindelings in de nachtkraters van dit apocalyptische spel worden gestort, gevangen tussen de wanden van hun steeds maar verder grommende bommen-

werpers, totdat een ontploffing hen in de ruimte onhervindbaar uit elkander spat. Een vlucht... twee vluchten... drie? Wie haalt zijn tiende?

Over het naar boven geheven gelaat van de jonge vrouw ligt de glimlach der voldoening en ik voel, dat dit een zegepraal op zichzelf beduiden moet; want er is iets van de grootheid in deze strijd, die mij ontgaat en ik voel de droefheid onafwendbaar zijn masker over mijn mond en mijn ogen trekken. Er welt een vraag in mij op, een droeve vraag, maar haar hand, die de mijne geraakt heeft, dringt mij terug in mijn zwijgzaamheid.

- Laten we binnen gaan, zegt ze, het schouwspel is over.

- Van de dood, zeg ik bitter...

- Neen, van het leven... antwoordt zij met een klank in haar stem, die ergens zijn natuurlijkheid verloren heeft...

Binnen vraag ik haar voor de tweede maal of Koenraad er vanavond niet is.

- Hij is twee dagen afwezig. -

Als ik haar aanzie word ik telkens ontroerd door die onbepaalde tweeslachtigheid van haar gelaat, dat het edeldier kenmerkt. Die zinnelijke zachtheid van haar ogen, die zich tot in de haarsprong aan de slapen uitrielt en anderzijds de wreedheid van haar gelaatshoek in het kaakbeen. Ik herken de tekens van twee wezens in deze vrouw. Ik betrap mij er op, dat ik haar als een dwaas zit te bestaren.

- Ik moet dan maar weer gaan, poog ik er met een natuurlijk geluid uit te brengen, maar ik voel de weigering van mijn trillende onderlip. Nog groter wordt mijn verwarring, wanneer ik gewaar wordt, dat zij mijn aarzeling bemerkt. Wat is er tussen mij en deze vrouw? Zijn het onze ogen, die reeds een verbond gesloten hebben? Een zacht waas omfloerst de hare, die zich als twee grijze amandels onder de golf van het voorhoofd uitstrekken.

- Tot ziens, zeg ik. En als ik haar mijn hand toesteek, voel ik de hare, die als een liefkozing zich in de mijne nestelt. Mijn afscheid is als een vlucht.

Later, tastend in het donkere loof van mijn tuin, is het alsof de koorts zich van mijn hoofd meester maakt. En reeds, wanneer ik mij schik in de koelte van het beddelaken, grijpt mij voor het eerst in dit landhuis de eenzaamheid aan en groeit met krampachtige schokken door mijn buik en borstkas, vervult mijn onzekere slaap, totdat de schreeuw van een vogel met het daglicht, door de kier van de opengelaten deur, naar mijn kamer in valt. Reeds zie ik, handentastend bij het tuinhek, Johanna; want het is vandaag de dag, dat zij orde komt brengen in mijn woonstee en de dorpsboodschappen meebrengt. Zij zoekt het berghok op, neemt de dorre zonnekoppen en komt in het achtervertrek de pitten uitkloppen. Dan knoopt zij het zaad in haar grijze omslagdoek met de blauwe ruiten, welke sinds onheugelijke jaren tot veelvuldig nut bestemd wordt. Zij staat in het mistige licht, tussen de deurbinten. Als ik naar haar kijk, zie ik hoe rond haar een krans van zijdig schijnsel ligt. Uit haar donkere klederen slaat mij een geur van eikenloof tegen. Ik wil haar iets zeggen. Ik moet dat met mijn vinger in een handpalm schrijven. Zijn het de harde, als uit bruine klei, met ontelbare kerven, geboetseerde handen, die ik vatten wil? Ik mompel iets en zie zijdelings de smalle witte lipstrepen zich opentrekken tot een lach. Uit de tandeloze mond komt het bekende rochelend geluid. Met haar gekuch en haar handen maakt zij mij duidelijk, dat er vannacht op de stad, twintig kilometer verder, een brandend vliegtuig is neergestort met al zijn bommen. De paters hebben vanmorgen reeds voor de slachtoffers gebeden. Johanna lacht bij dit alles, alsof zij aan sprookjes denkt, er zijn mensen die minder door het onheil worden aangedaan dan de dieren, dan de honden, die bij

het naderen der luchteskaders, nog voor het oor hen waar kan nemen, angstaanjagend beginnen te janken en met ineengekrompen achterpoten onder hun hokken in kruipen... Johanna heeft gelukkig het geluid van een brandend vliegtuig in de nacht nooit gehoord...

Als een puntig javelijnschiet de glimlach der voldoening, die ik op het gelaat der jonge vrouw ontdekte, door mijn gedachten. Het beeld van Johanna wordt door een ander beeld verdrongen. Ik laat haar alleen aan haar werk en loop over de kleine omgespitte grondlap achter de struiken, zoekend naar het gereedschap, dat te zorgeloos is overgeleverd aan roest en verrotting. Ik verzamel het en berg het op onder de beschutting. Ik spring over de beek, waar de perentuin begint, maar ik weet dat er iets hapert aan de soepelheid van mijn lenden. De patrijzen stuiven voor mij uit en ik ga mijn eigengemaakte boog met pijlen halen om er een te schieten. Zo wacht ik op het avondrood over de bepluimde heuvelkling in het westen, op de sterren en het daemonisch gezang van die donkere triomf van staal en vuur... maar niets verscheurt dat nieuwe ongekende gevoel van eenzaamheid, nu ik de hand van Céline in de mijne gehouden heb.

Vierde hoofdstuk

Drie jaren voor het uitbreken van de oorlog huwde ik een in de huiselijke aangelegenheden welopgevoede burgerdochter.

Dit geschiedde twee jaar na de dood van een meisje, dat het droombeeld, de begeestering en het geluk van mijn jeugd was geweest. Toen alle tederheden, die het leven mij geopenbaard hadden, weer tot de ontastbaarheid waren teruggekeerd, was ik langzaam door een onzinnige droefheid heen tot een grote ongevoeligheid gekomen. Nu het gelaat, de ontroerende liefde van wie ik zo bemind had, aan het onderaardse spel der wormen was overgeleverd en van mijn jeugd weinig meer overbleef, dan een door de dood verbrijzelde glimlach, had er een betekenisvolle omkeer plaats gegrepen in mijn onbeheerste verrukkingen van levenslust en schoonheid. Te jong nog om aan de bitterheid overgeleverd te zijn, was het eerder een teruggliden in de pijnloze leegten van een leven, waaraan de bloesemtakken van de waan zijn afgerukt.

Het was in deze merkwaardige impasse van het leven, dat ik Christine ontmoette, op een Septembermiddag aan zee. Wij woonden in hetzelfde hotel. Haar verschijning was onopvallend. Haar toilet zelfs niet zeer modieus. Het tennisveld had ons tezamen gebracht, wij ontdekten, dat we gasten waren onder één dak en niet veel later sliep ik met haar in dezelfde kamer. Het was als een vanzelfsprekende toeloop van omstandigheden, die haar meer scheen te exalteren dan mij. Er was echter iets, dat mij in Christine boeide: een grote, ongespeelde goedheid. Een goedheid, die men nooit bij zeer schone vrouwen vindt. Een goedheid, die ofwel door een te grote ijdelheid,

ofwel door een te geëmancipeerd bewustzijn overschaduwd wordt, verminkt vaak en rationeel, onvruchtbaar, impulsiefloos geconditioneerd.

Vrouwen, die zich zelf bewonderen worden op den duur onbarmhartig voor anderen, zeker voor andere vrouwen en zelfs voor hen die zij wanen te beminnen.

Christine had eerder een minderwaardigheidsgevoel en misschien daarom wel, dat merkwaardige element in haar wezen, dat in een man het onbepaalde verlangen naar het kind wakker roept. Zij had inderdaad iets van het grote moederdier, dat het heiligste en het meest verfoeilijke in de vrouw samenbrengt. Een man kan nooit een vrouw méér beminnen dan die, waarmee hij samen het kind wil, waarin vlees en ziel van beiden één levensbeeld geworden zijn; maar hij kan een vrouw ook niet méér verafschuwen, dan diegene, die in haar kind van zichzelf als vrouw afstand doet en van haar verlangen naar het mannelijk dier, om alles in een troetel-mentaliteit om te scheppen, waarin van de man weinig meer overblijft dan een soort vlijtig broodwinnaar, die bij gebrek aan een dienstmeisje, 's morgens de melk van de melkboer aanneemt en de kolen uit de kelder ophaalt. Twee jaren na de dood van wie ik bemind had met de meest onvermengde liefde, die een man bezielen kan, huwde ik Christine. De goedgehartige Christine, die van geluk, een huisgezin te hebben, reeds onmiddellijk na de huwelijksreis in Italië, een naarstige poetszucht aan de dag legde. Het jaar daarna werd Charles geboren. Een feit, dat ik vurig verlangd had, even vurig als zij. De gedachte aan Het Kind maakte negen maanden lang van ons beiden één bloedslag en één ademtocht. Ik herinner mij nog, hoe wij de laatste maand, zij, zwaar van gang, op een prachtige Aprildag de heuveltop beklommen waren. Hoe zij in de voorjaarsbries stond. En hoe dat beeld mij had aangegrepen. Soms, onderweg, moest zij

stil staan omdat hij haar met zijn voetjes stootte... Toen de barensweeën begonnen, had ik Christine aan de verpleegster en de dokter overgelaten en was het huis uitgevlucht. Toen ik terugkwam, was ik dronken. De verpleegster was woedend op mij en het was haar schuld, dat ook Christine het bemerkte. Zij huilde, omdat ik zoiets gedaan had op de dag van de bevalling en toen haar moeder kwam was het moment aangebroken, dat mijn wangedrag over de wandelpaden der familie zou uitgestrooid worden.

Ik had niettemin de dagen daarna veel verdriet over mijn wijze van handelen. Ik bekende Christine, dat ik laf was geweest en holde van huis naar de fijnste patissier van de stad, over en weer, om alle familieleden, die op bezoek kwamen, en dat waren vooral de hare, met slagroom en botercrème gevuld weder uit te laten.

Charles was een gezond kind en groeide als een jonge hond. Hij maakte ons gelukkig; hij had tussen mij en haar iets doen ontstaan, dat er vroeger nooit was geweest. Hoe meer de tijd voorbij ging, hoe meer dat ik ontwaren ging, dat het kind veel in Christine veranderd had. Haar weinig erotische aanleg was geheel verdwenen. Het duurde niet lang of het was met verveling en zelfs met tegenzin, dat zij mij ontving. Toen dit tot mij doordrong, beperkte ik mijn lichamelijke verlangens tot het uiterste. Met vereenzaamde gevoelens trok ik mij terug in de oude domeinen. Tussen ons stond het kind. Bij het kind wisten wij hoeveel goedheid en liefde ons samenbond; maar de liefde betekende voor Christine iets anders dan voor mij. Of liever, de Liefde was voor haar Het Kind. Wat er van Ons overbleef, was een soort van versteende burcht, waarin dit kleine leventje beschermd moest worden en groot gebracht. Voor mij had juist dit kind van haar en mijn wil, van haar en mijn vlees, de totaliteit in de verhouding man en vrouw opengerukt.

Het leven was met golven in mij opgesprongen. Maar al spoedig moest ik ontdekken, dat de natuur in mij zich vergiste, zoals eens het verlangen zich vergist had in het leven.

Twee jaren na de geboorte van Charles begon het liefdes-avontuur met de bevallige vrouw van mijn kleermaker. Ik ging bij haar te keer als een onverzadigbare. Het was een vleselijke orgie. Onbevredigbaar ook als zij was, vond zij in mij, met al mijn opgespaarde energieën, haar gading. Haar hysterie werd onbeschrijfelijk. De liefdescultus, die zij er op na hield grensde aan de waanzin. Na twee maanden bleef er van deze vrouw, voor mij, niets anders meer over, dan een in geilheid verwilderd gelaat, een vreselijk masker van geaberreerde wellust. Een slijmachtige zuignap, die alle overbodigheid van het spel had laten varen in haar sexueel delirium. Op een middag, dat ik bij haar kwam, vroeg zij mij de hand aan mijzelf te slaan, om dit schouwspel te kunnen bekijken. Het was de laatste maal, dat ik haar zag. Toen ik 's avonds Charles in zijn bedje liggen zag, met de rozen van een gezonde slaap op zijn wangen, overmande mij plotseling een ontzettende verachting voor mijzelf. Ik hield het in huis niet meer uit. Ieder beeld, dat aan mij voorbijflitste, bevorderde mijn braaklust. Ik liep weer de straat op. Tegen middernacht kwam ik ziek en dronken de slaapkamer binnen. Christine, die de lucht van alcohol gewaar werd, begon op mij te schelden, met een felheid, als ik mij van haar zelfs niet had kunnen indenken. In haar woede raakte zij mij evenwel ten zeerste; een hevige liefde voor haar vertoornde gelaat steeg in mij op en daarna brak zij in zulk een onbegrensd snikken uit, dat ik er van overtuigd was, dat het ijs van haar terughoudendheid gebroken was. 's Anderendaags zwoer ik bij mij zelf nooit meer een andere vrouw aan te raken. Maar na deze nacht verslechterde het meer en meer tus-

sen mij en Christine, ik kwam tot de ontdekking, dat ik mij voor de zoveelste maal vergist had en dat het onmogelijk was haar ook maar het minste te doen beleven van datgene, waaraan ik behoefte had. Er is in het huwelijk een gemeenzaamheid, die meer met prostitutie dan gemeenzaamheid heeft te maken, namelijk deze, die uit een ziellose gewoonte is ontstaan. Ik wenste daaraan niet te kreperen en zo geschiedde het, dat ik gehele weken thuis wegbleef.

De oorlog was begonnen en aan het einde van het jaar verdiende ik met het verhandelen van franse wijn, tegen zwarte prijzen, zoveel geld, dat het een compensatie bleek te zijn voor Christine, voor al mijn andere ongeschiktheden in het huiselijk leven. Zij kon zich dan ook ruimschoots voorzien van elektrische kachels, stofzuigers, haardrogers, lendenkussens, enz. Vooral de keuken onderging een metamorfose, terwijl de uitgaven voor mijn steeds duurder-wordende boeken, meer en meer als geld-verspillingen werden beschouwd. Toen ik in het tweede jaar van de oorlog werd gearresteerd, stonden wij op het punt van een onvermijdelijke scheiding. Het noodlot voltrok haar, zonder advocaten en zonder familieschande.

*

Ik heb van jongs af aan een fundamentele religieuze behoefte gehad. Deze heeft echter weinig of niets uit te staan met confessionele verstarringen of met de een of andere vorm van sectarisme, waarin meer dan het bovennatuurlijke, een aardse, een politieke machtslust wordt nagestreefd. Boven alle litteratuur houd ik van de Evangeliën, maar niet van de wijze, waarop zij sinds eeuwen zijn uitgebuit en zeker niet van hen, die met het woord van Christus, waarin alles Liefde is, de volkeren in hun uiterste domheid gehouden hebben, vertrapt, verkocht, zovele malen als het hun ornaat en hun zelfzucht

te goede kwam. De Man van het Evangelie, vertoont zich uit liefde, verheft en vernedert zich uit liefde, vergeeft, berispt zijn vrienden en strekt de hand uit naar zijn vijanden uit liefde. De Man van het Evangelie, is voor mij, zoals Romain Rolland hem gezien heeft; wanneer hij schrijft: 'Jezus is niet per toeval aan het kruis terecht gekomen,... de man van het Evangelie is de revolutionnair, van allen de meest radicale. Hij is de onaantastbare bron, van waaruit de Revoluties door de harde barsten van de aarde naar buiten springen. Hij is het eeuwige principie der niet-onderwerping aan de geest van Caesar, wie hij dan ook zijn moge, aan de onrechtvaardige Macht. Daarom richt zich tegen Hem de haat van de volkeren die het Staats-knechtschap aanvaard hebben...'

In allen die Hem en zijn leer verfoeteren geloof ik niet meer, tenzij zij bewijzen in Zijn woord niet meer hun hoogmoed uit te spelen en eerst afstand doen van hun verhoovaardiging, hun vette, weldoorvoede hooghartigheid, die een der grootste oorzaken is van de sociale onheilen, die onze late tijden teisteren.

In de gevangenis is mij dit voorgoed duidelijk geworden. Als een soort genade heeft het mijn geest verhelderd, verjongd, gezuiverd; terwijl ik het Onze Vader van de ter-dood-veroordeelden bidden hoorde, wist ik hoe ver zij waren van alle gebeds-parodiën met het Domi-nusse-nusse-nusse-nusse... et cum spire-tirelireliere... et cum spire tutuum...

Ik geloof niet meer in de kanten hemdsmouwen van de geroepen, in hun purperen triomphgewaden en in hun met sieraden en kostbare edelstenen bezaaide kruisen, mijters en tiara's. Het symbool der driedubbele tiara alleen reeds is een aanfluiting van Kristus. Kristus had geen steen voor zijn hoofd en stierf aan een houten balk; Hij heeft meer gemeen met de communist, die te Maud-hausen voor zijn idealen aan de doodsmuur hangt dan

met een paus, die vergezeld van een stoet vol carnavaleske bezienswaardigheden zijn glimlachjes en zijn zegeningetjes uitdeelt, ondertussen met kostbare vederen bewuifd tegen de namiddagwarmte...

Kristus veroordeelde de overspelige vrouw niet en liet haar tot zich komen. Kristus ranselde in hevige verontwaardiging de geldsjacheraars het tempelgebouw uit, diezelfde, die nu hun met fluwelen kussens bedekte bidstoelen, vooraan in de kerk, weten te bemachtigen tegen hoge prijzen. Want voor onze hedendaagse apostelen is de bidstoel een handelsobject. Ik walg van al deze wormstekige vruchten aan de boom des geloofs. Ik walg van heel die vrouwelijke prevel-religie der burgerpoesjenellen, der vroomheids-teuten. Geef mij een eerlijke hoer; voor haar heb ik meer respect dan voor de wijwaterbesproeisters. Ik heb altijd een grote bewondering gehad voor Leon Bloy, die aan Jeanne Molbech schreef: 'De vrouw heeft slechts twee bestaanswijzen: het meest verheven moederschap of de waarde en hoedanigheid van een plezier-werktuig, de zuivere of de onzuivere liefde. Met andere woorden, de Heiligheid of de Prostitutie... Tussen beiden staat slechts de *fatsoenlijke vrouw*, dat wil zeggen, het wijfje van de Burger, van de absoluut verworpene, die geen enkel zoenoffer kan vrijkopen. Een heilige vrouw kan in het slijk vallen en een prostitué kan opstijgen in het licht, maar het verschrikkelijke dierdomme schepsel, zonder binnenste en zonder hersenen, dat men een fatsoenlijke vrouw noemt, en dat eertijds te Betlehem gastvrijheid weigerde aan het Goddelijke Kind, verkeert in de eeuwige onmacht om door de val of door de opstijging aan het niet te ontsnappen...' Zij die zich verhoovaardigen in het feit, dat 'zij alle kansen in het leven op ontucht gemist hebben, en voor wie het volgens Augustinus beter ware in het overspel te vervallen, opdat zij hun hoogmoed zouden verliezen.'

Ik heb nog nooit in het bed van een hoer gelegen, maar ik draag voor haar een onuitsprekelijke tederheid in het hart. Vrouwen waarover gepraat wordt, vrouwen met een ‘verleden’ zoals men dat noemt, onderscheiden zich vaak in intelligentie en hartelijkheid van hun zusteren in het leven. Hun gezelschap is in ieder geval interessanter dan dat der moraliserende vrouwen.

In de eenzaamheid van mijn tuinhuis aan de rivieroever, grijpt mij af en toe een wild verlangen aan naar één dier vrouwen, die ik als knaap reeds gekend heb. Zij moet reeds bijna de veertig jaren hebben bereikt. Er is in mijn genegenheid voor haar nimmer een uitgesproken erotische ondertoon geweest. Zij had het leven geschonken aan een zestal kinderen, in een onwettige samenleving. Haar lichaam was ongerept en apettijtelijk van vorm. De heetheid van haar zinnen sprak alleen reeds uit haar ogen en de zwoele heerlijkheid, die over haar sterk geprononceerde lippen lag. Zij had door liefde en dood heen een leven vol smart, hoon, vernedering, afgunst en duizend moeilijkheden op haar reizen door de halve wereld, megedragen. Haar huis was mijn toevluchtsoord geworden, op die ogenblikken, dat ik geen andere binnenkamer meer verdroeg. Het lijden had zijn sporen in haar nagelaten, had veel in haar verwoest; maar bovenal met een grote, wijde goedheid haar hart gevuld. Zij had die verdorrende kuisheids-hoogmoed verloren, die de schoonheid der meeste vrouwen verminkt. Zij was voor de familiekringen in de kleine stad, de overspelige. In wezen bleef haar geslacht haar, boven de droefheden des levens, het aardse paradijs!

Nu, in mijn eenzaamheid, overmant mij de betekenis van een vrouwe-beeld als dit. Ik ken haar pijnen, de wonden, die de dood van sommigen harer kinderen haar ongeneeslijk gesneden heeft. Ik ken haar tederheid, haar dierlijke tederheid en nu ik hier op mijn donkere bed-

stede lig, voel ik voor het eerst de vochtigheid van haar mond in de mijne overgaan, ik voel haar handen langs mijn lichaam tasten en het zachte vlees van haar dijbeen in mijn flanken drukken. Telkens weer ruk ik mij uit deze waanzinnige verbeelding los. Telkens weer verval ik aan de rand van een halfslaap in de zelfde tastbare belevenis. Ik ruk mijzelf uit deze verdoezeling. Ik vecht met de vrouw, die uit mijn eigen ledematen is opgestaan. Het spiegelbeeld van mijn sinds lang vergeten zinnen, de tweede helft van het gezonde, levende ik. Ik kan haar terug tot mij indringen. Heviger keert zij weer. Ik val met haar in slaap en diep in de warmte van haar schoot vloeit het mannelijk zaad, droomverloren.

*

Deze morgen komt met een zware najaarsmist het huis indringen. Uit het vocht van de vroege dag doemt Johanna op, met een somber gelaat. Zij maakt mij duidelijk, dat de Duitsers in het gehucht zijn. Ik geef haar een brief mede voor mijn vrouw, om haar mijn ontsnapping te melden, die haar langs een familielid bereiken moet.

Daarna begeef ik mij op weg naar het dorp. Er zijn troepen jonge nazi's aangekomen, die tot het korps der parachutisten behoren en die bij gebrek aan luchtmateriaal het land onveilig maken. Hun bezigheden zijn niet erg duidelijk, maar soms helpen zij de politie, bij de razzia's welke in de dorpen gehouden worden, op de ondergedoken jonge lieden. Na een doelloze omzwerving ben ik aan de rivierkant van mijn fruittuin weergekeerd. Ik ontdek tot mijn ontsteltenis, dat de in zwarte over'alls gestoken soldaten zich reeds in mijn paviljoen hebben geïnstalleerd. Er blijft mij niets anders te doen, dan naar het dorp weer te keren, waar ik me naar de kleine dikke molenaar begeef, naar wie Johanna mij verleden week

gezonden heeft, met een briefje van pater Remigius, voor het geval dat er onraad zou opduiken.

Ik vraag er om nachtverblijf. Het onthaal is allerhartelijkst. Ik moet, tegen wil en dank, een pan met spek en eieren uiteten en op een kleine hooizolder, boven de schaapsstal, wordt mijn logeerkamer ingericht. Ik ben er blijkbaar niet de eerste gast. Het zijn echter bijkomstigheden, die mij volkomen onverschillig laten. Ik heb mijn besluit reeds genomen. Ik ga in alle vroegte de rivier oversteken. Dit is nu een ietwat gevaarlijke onderneming geworden, maar met behulp van de ochtendnevel zal ik op behoorlijke wijze mijn overtocht al zwemmend kunnen ondernemen. Deze middag verdoe ik op mijn rug en de gedachten, dat ik Céline weer zal zien, maken van de nood een ongekende blijdschap, die me met sprongen overmeestert. Tegen het avonduur word ik door een werkster uit mijn nest van stro gehaald om het avondmaal te nemen. Het is een ietwat gedrongen maar gezonde Tolstoïaanse verschijning, met borsten als meloenen en een apetijtelijke lach in het verbrande gelaat.

Wij worden van de tafel weggerukt door een enorme kanonnade. Op de hellingen van de riviervallei, welke dwars door de provinciezak in een kilometerlange heuvelkam opstromen, zijn nieuwe afweerstukken komen staan. Bij de eerste golven bommenwerpers gaat het los. Het duurt uren. Brandende wrakken tuimelen door de zwarte nachtschaduw, maar de huisgenoten gaan één voor één hun bedsteden opzoeken.

De molenaar sluit de schuurdeur achter mij en laat mij verder aan mijn lot over om de zolder op te zoeken. Ik bemerk echter aan het einde van de schuur een plankendeur, waardoor een zwak licht uitstraalt door de open kier.

Ik nader de plaats en zie in een klein vertrek het dienst-

meisje staan, gebogen over een wastob, die zich het gelaat en de ontblote armen inzeept. Als een hete windstoot jaagt een welhaast waanzinnige gedachte, meer door mijn buik dan door mijn hoofd. Ik duw met een onberekend handgebaar de deur open. Even zie ik haar lichaam bewegingloos staan, alsof zij iets schijnt te beluisteren, dan draait zij het hoofd om en met haar grote zwarte lachende ogen staart zij mij een ogenblik over haar schouder in het gelaat en alsof niets haar hindert gaat zij verder haar oksels in het schuim te zetten. Er is in dit gebaar iets als van een natuurgebeuren en alsof ik het honderdmaal gedaan heb, glijden mijn handpalmen over de gespierde benen naar boven over haar naakte bovenlijf en voordat ik tot een heldere bezinning der feiten kom, voel ik mij diep in haar dringen en in een duizelwekkende extase opgelost worden, bij het zachte wijken van haar dijbenen en een gedempt zuchten van haar boezem, dat alleen maar de goedheid van het dier ervaren doet.

Tot aan het uur, dat ik vertrekken ga, blijft zij bij mij. Soms zachtjes schreiend, soms mij wild en bijtend met liefkozingen overstelpend. Maar voor dat de eerste vroege geluiden over de drempels van de huizen dof in de rivierdamp en de nevel weerklinken, sta ik al op belgische bodem, met de smaak van bloed en melk in mijn mond en met de strofen van een nieuw lied.

*

In onze tijden kent men de achttiende-eeuwse encyclopedisten de genialiteit toe, tot de ontdekking gekomen te zijn, dat de mens zich uit onwetendheid en vrees Goden geschapen heeft. Het is echter zeker, dat elke beschaving, welke door een religieus fundament gedragen wordt, in haar momenten van geestelijke anarchie, zich aan deze vorm van hoogmoed heeft uitgeleverd. De tij-

den wisselen zich af als seizoenen. Zaden worden afgeworpen, kiemen onzichtbaar onder sneeuw, afval en ijskorsten, stuwen leven in de ruimte en bloeien uit in een rijkdom van vruchten. Zo komen ook de tijden der gelukkige ootmoed, waarin de mens God vindt, omdat hij liefheeft en omdat hij de dankbaarheid kent.

Maar hoeveel bitterheid en hoeveel vernietiging is er in de eeuwen vaak nodig gebleken om het bovenzinnelijke geluk wederom te kunnen ervaren. Deze morgen ben ik van God vervuld. Toen ik een knaap was, gebeurde het vaak, dat ik op mijn fiets, tussen twee dorpen, langs de steenweg uit de voren van een akker een leeuwerik met trillende keel naar het zonlicht in zag stijgen om er een moment stil te staan, als één driftig middelpunt van het heelal, waarin die ene snaar gespannen stond van dat ontastbare instrument der wereldadem. Het juichen ving dan in mij aan en met een verwilderde verrukking begon ik te bidden, stortte mij in dat oneindige gelaat van God en viel van de ene heerlijkheid in de andere. Er is een gewaarwording in deze dag, die mij daar plots aan herinnert. Is het de heiligheid van de liefde, die mij tot deze bezinning dringt? Is het dat wonder der schootsveiligheid, tot dewelke ik inga langs de twee vleselijke zuilen der vertrouwelijkheid, die in mij het leven heiligen? De goedheid van de dag kan in alle vroegte overstelpend zijn. Ik ga mijn aangezicht leggen in de vochtigheid van de weide. Ik plant mijn handen in de koele aarde, de zachtwijkende klei van de rivierbedding. Maar ik loop al voorbij de achterkant van een rood bakstenen huis en hoor aan een ton de ketting ratelen van een te vroeg ontwaakte hond. Verder komt weer een met palen begrensd moestuintje, waarin een paar armtierige en laatgerijpte tomaten de enige kleurvlekken zijn in het verschraalde groen. En verder weer aan de draai van een kasseien provincieweg, het cafétje met de betonnen uri-

noir. - O, in een morgen als deze heb ik de betonnen urinoir even lief als dat hele enorme hemellicht, dat aan de oostkant door de dampen schijnt heen te breken. Het zal een prachtige dag worden, met laat najaarslicht, dat met zijn schuine stralen de zijkanten van de dorpstorens vol goud hangt in de vroege uren en in de avonden. Maar er is een groot heimwee in mij en het verlangen om hier met mijn kind aan de hand te lopen. In zulk een ochtend klinkt een kinderstem als de zilveren altaarschel uit de prilste dagen der jeugd. Het kind heeft nog alles van God in zich. Het heeft de geheimen van een in de oneindigheid der werelden drijvende planeet en het is doorzichtig als de regenbel aan een grashalm in de zon. Ik denk aan mijn kind. Hoe het aan de moederborst zijn melk zoog. Hoe ik het door het huis droeg als een appel in mijn hand, en hoe het met zijn opgetrokken beentjes in het opengeslagen bed lag als een bloem, met de zachte rode dauw op zijn wangen. En als een angstschreeuw doorsnijdt mij opeens het beeld van die duizende kinderen, welke vannacht uit hun wonderlijke droomtuin werden weggerukt, door een stoot van staalscherven en in een regen van vuur... Waarom God, waarom dit afgrijselijke? Op welke schans hebt gij ons teruggedrongen? Waarom dringt gij de vloek en de godslastering in het woord van hen, die gij de scherven en het vuil in het aangezicht werpt?

Wat zouden wij nog kunnen begrijpen van de grenzeloze prijs, die gij ons betalen doet? Ik heb mijn weg, in duizend gedachten verzonken, gevolgd. Het eerste licht breekt los boven de sparrebomen, die hier in rechthoekige reeksen naar het heideland ingolven, dat met dampende waterplassen tussen de stammenlegers ligt.

Ik sta voor de kleine hoeve, waar Koenraad huist en daar ik nog geen spoor van leven bespeur, zet ik mij te wachten op de stenen drempel, naast de regenton.

Vijfde hoofdstuk

Koenraad Joseph Kamiel Zielens doet zijn vuist op de tafel neerkomen. De nog niet afgedekte koffietassen met de dras, dansen over het houten vlak. Hij zit daar temidden van vijf jongens, die stuk voor stuk, met een flinke handomdraai de man, die hier blijkbaar in een bui van woede uitbarst, klein kunnen krijgen; maar zij luisteren naar hem.

Zo gaat het op dit ogenblik overal, waar de strijd tegen de bezetter in alle vormen wordt gevoerd. De discipline kenmerkt hen, die door politieke omstandigheden, het eerste oorlogsjaar niet werden weggemaaid, met de anti-fascistische bloem der natie's, en die gewacht hebben, totdat vanuit het Oosten het signaal gegeven werd, omdat, volgens hen, deze oorlog niet langer alleen een onderlinge vernietiging der kapitalistische machten bleek te zijn, doch dat ook de eerste bolwerken van het wereld-proletariaat gingen bestormd worden.

Hier zit een van hen. De noodzakelijkheid heeft van zijn passerdoos profijt weten te trekken. Met meetkundige juistheid houdt hij een aantal mensenlevens aan zijn leidraden vast. Tot nu toe heeft zijn functie bestaan in het neerschieten van vijandsgezinde burgemeesters, die er zorg voor dragen, dat de slavenhandel voor de vijandelijke oorlogs-industrie naar verwachting en ordelijk geschiedt. Van uit zijn hoofdkwartier gingen de gestencilde manifesten en bedreigingen uit.

Op het ogenblik, dat ik binnentreed, zie ik Koenraads blikken zijn toehoorders aftasten. Ieder woord, dat elk ander dan hijzelf spreekt wordt met de meeste vooringenomenheid in zijn spleetogen ontvangen. Zijn slungelachtige gestalte, met de laagingeplante haarwortels en

de spitse onderkaak, typeren in hem een kruising tussen geestelijke lompeheid en sluwheid.

Zijn tactiek is inderdaad sluw, het is die der berekening, nimmer die van het avontuur, noch van het ideaal der naïeven. Ik heb slechts weinig gelegenheid om van de woordenwisseling iets op te vangen, maar het blijkt mij, dat zijn kameraden veel moeite hebben, om aan zijn traagwerkende hersens een ander gezichtspunt dan het zijne te openbaren. Zijn eigen redeneringen, welke gekenmerkt zijn door een uitvoerige boerenlogica, zijn inderdaad onaantastbaar, wanneer zij de praktijk gelden; wanneer zij echter de psychologie, de apologie der dingen pogen te raken, blijken zij steeds van een gepréoccupeerde, bekrompen eenzijdigheid. Naast hem zit een kleine gedrongen man, ouder dan Koenraad, en in zijn redeneringen van een onaanvechtbare intelligentie. Zijn ietwat vermoeide ogen hebben een oprechte en goedzinnige blik. Later zal het mij duidelijk worden, waarom niet zijn, maar wel Koenraads beslissing de slag op het aambeeld beduidt. Alle aangezichten flitsen echter in dat ogenblik te snel aan mij voorbij; want temidden van hen rijst de donkere gestalte op van Tigre. Hij steekt zijn beide armen naar mij uit over het tafelvlak, vloekend van verheugenis.

*

Er zijn na de ontmoeting met Tigre reeds enkele weken voorbij. Bijna regelmatig ga ik nu aan de overzijde van de grens een ongeschreven lijst van cijfers halen. Ik heb Koenraad daarover geen rekenschap gevraagd. Wat ik van de drie spoorwegjongens ontvang in de namiddaguren, ligt 's avonds reeds in zijn brein opgestapeld. De treinuren, de hoeveelheid goederenwagens en de belangrijkheid van hun inhoud, die ergens tussen München-Gladbach en de Atlanticwall een lading lood uit de lucht moet krijgen.

Ik heb voor mij zelf vastgesteld, dat ik ergens een nummer geworden ben in een dienstbaar raderwerk. Er is feitelijk niets zenuwschokkends in een functie als deze, en wat er de resultaten van zijn behoort tot de vergeten dingen van de dag.

De winter staat met een bijtende vrieswind over de maasvallei. Soms in de avonden, bij het smalle stoofvuur, dat berkenstam na berkenstam verpulvert tot damp en as, lijkt het of de oorlog is uitgeschakeld. De blikken van Koenraad alleen brengen hem steeds weer naderbij. Het nachtgeraas der vliegmotoren begint nu meer en meer ook de dagen te vullen. Het heerst lang en traag over de zwartheid der heidevlakten, het schuift als een dak van staal boven sneeuwstorm en nachtnevel. Maar tussen de mensen schijnt de verbeterheid zich open te scheuren en dringt een hoop zich naar het oppervlak, die zich niet alleen meer voedt met illusies. In het Oosten rolt de verpletterende wals der rode legers over de meer en meer verbrokkelde horden van die er het hakenkruis voerden en waar de stalinistische soldaten hun dorpen binnenrukken, vinden zij galgen, puinen en dood, door de wagneriaanse mens achtergelaten.

Galgen, puinen en dood, dit is ook het beeld, waardoorheen de vrijheidslegers van een oud-metalurgist, in de Balkan, zich een weg baant naar de zegepraal. En het schijnt of de weerstoot der vechtende partisanen over de sneeuwkorsten van het Oosten, de moed van het verzet in het Westen tot daden gedrongen heeft.

Wie zijn de partisanen van het Westen? Het is een realiteit, die mij meer en meer duidelijk wordt. Niet zij, die met witte asters in hun knoopsgat lopen. Niet zij die in de eerste oorlogsdagen een restaurant met misprijzen verlieten, als er een duitser zijn poten onder de tafel stak. Ook zij niet, die bij het voorlezen der herderlijke brieven in hun vuistje lachen. Het zijn de Koenraads, de

rekenaars, die ik onderschatte. Het zijn zij, die op het juiste ogenblik slaan, waar zij te slaan hebben. En hun kracht blijkt reeds zo belangrijk, dat hun 'vrije' regeringen zich langzaam over hen beginnen te bekommeren. Reeds poogt de grote engelse avonturier hen in Griekenland met graan zoet te houden... reeds weigert de franse generaal hen in Vercors zijn luchteskaders te zenden en ziet hen niet zonder belangstelling verpletterd worden door de pantserbrigades der S.S. troepen en reeds verzoeken de officiële radiostemmen hun verzetshelden alle schadelijk geweld te vermijden en zetten met psalmtexten wijding bij aan hun zachtmoedige vermaningen. Het gaat er - voor wie niet ongevoelig is voor 'kleinigheden' - een weinig op lijken of de partizanen van het Westen al op twee fronten strijden. Maar ook ik poog niet voorbarig te zijn in deze dagen, het is een eigenschap, die ik langzaam leer, in mijn rudimentair bestaan tussen de kleine gedrongen kameraad van Koenraad, Ouwe bijgenaamd, Koen, Grummel, en vele anderen, een grote reserve in mijn uitlatingen. Dat heeft meer dan één voordeel; want wat baat het zich in deze dagen in discussie te vermeien? Ik ben het niet eens met hun dialectiek, maar hun daden wekken mijn aandacht. Hun daden, die steeds weer dezelfde, enige, juiste wijze van handelen betekenen. Zo was het ten tijde van de oorlog in Abessinië, zo was het in de Spaanse massamoord, die de meinedige generaal ontketende, zo was het bij het verraad van München en in de dagen, dat de westerse democratieën Tjecho-Slowakije aan de nazi's verkochten voor de prijs van hun eigen fictief veiligheidsgevoel.

Neen, ik ben het niet eens met hun ressentiments-filosofie, maar ik weet wel, dat als zij straks hun vaandels planten zullen, het rood in alle winden wapperen zal. En berkenstam na berkenstam wordt in het winteravond-

vuur verteerd tot damp en as. En in de namiddag of in de vroege morgen knalt er ergens een pistoolschot, dwars door het schedelveld van een verrader. Er tuimelt een man in de afgrond van het niet. Een schoolmeester, die zijn brief aan het posten is. Een koster die juist op de stoep van zijn sacristie staat...

En onder het avondbrood ben ik bij Koenraad binnengekomen, omdat mijn slaaphok in de halfverbrande koestal, tien minuten hier vandaan, mij een kwelling geworden is. Céline reikt mij een snede brood aan met een snede vlees belegd en ik glimlach om een verre versregel van Karel van de Woestijne, die mij door het geheugen gaat:

‘Nietwaar, een snede vlees op deze snede brood’... en ik zeg hem hardop. Niet weinig later ben ik met Koenraad in een hevig gesprek over de poëzie. Allen zijn reeds naar hun eigen woonsteden gekeerd. Wij zijn alleen. Terwijl ik de versregel zei, heb ik over de tafel de harde blik van Koenraad gekruist, maar aan Célines tred heb ik ook plotseling een zachte weekheid waargenomen. Ik heb echter geen tijd om me er van te overtuigen. De redetwist is al gaande.

Op een onbewaakt ogenblik vraag ik hem op de man af of de poësie voor hem enige waarde heeft. Hij zwijgt, de horizontale strepen tussen zijn wenkbrauwen en de laagingeplante haarborstel vervormen zich tot kronkelende kanalen. Hij legt zijn handpalm breed uit over de bruingebrandde rug van het boerenbrood en ik word als het ware gegrepen door een plotse vermindering in zijn ogen, die mij bijna ontroerend aandoet.

- Wie zou daar niet aan geloven, Tenesse, - antwoordt hij langzaam, - wanneer zij een wapen is. -

- Zij kan dat zijn, - zeg ik.

- Alles wat waar is, is een wapen tegen de wandaden der klassenmaatschappij.

- En hij die zingt, omdat de schoonheid hem overrompelt?
  - De schoonheid is slechts een verdovingsmiddel in de klassenmaatschappij.
  - Maar hij, die vrij van alle problematiek zijn gedachten en gevoelens uit?
  - Wie is er niet geconditioneerd door zijn maatschappij; welk groot dichter in de historie was dat niet? Dante? Shakespeare? Victor Hugo? Shelley? Gorter?
    - Waar dan de geestelijke vrijheid?
    - Die bestaat slechts in het erkennen van de noodzakelijkheid...
Ik hoor er Engels in doorklinken, ik word weerbarstig:
    - Neen, Koenraad... alle grote lyriek is altijd een vorm van zelfbelijdenis,... staat buiten en boven de tijd.
    - Is alle liefde onanie? is alle beschouwing narcisme? Neen, er is geen taal of het is een taal voor allen. Ik zeg je nog, ik hecht zeer veel waarde aan de poësie, wanneer ze een functie heeft in de gemeenschap der mensen, wanneer ze de revolutie voorbereidt, stimuleert, leidt, wanneer zij zich verzet tegen het onrecht en tegen de leugen, op positieve wijze. Vrij, kan ze alleen zijn in een klassenloze maatschappij.
- Hij staat op en zegt half geeuwend:
  - Wil je hier slapen? Neem dan het houten leger in de opkamer en vergeet niet dat Tigre morgen uit Jeumont komt en dat hij met je mee naar hollands Eysden gaat. Drie minuten later is alles doodstil in de zwarte bedsteden en door de dakpannen gaat het windgeluid als het aanhoudend klappen van een grote natte vlag.

*

Het is plotseling gaan regenen en er waait een lauwe wind over de bevrozen moerassen. Als door een grote scheur in de hardheid der dagen breekt de hemel los, maar het is met een vochtigheid, zo lauw als zelfs het

voorjaar zelden kent. Een grote triestige grijsheid komt over de dingen, vervaagt hen tussen de ochtend en de vroege avondduisternis van December. En in deze onbestemde doom der slijkwegen is het, dat ik mij enkele weken terugtrek uit de bladzijden van dit boek.

Zesde hoofdstuk

Met schuin gerekte hals zijn spiegelbeeld beijkend, scheert Tigre zijn kaken uit. Hij wrijft het gedroogde zeepschuim achter zijn oren weg en poogt wat richting te geven aan de weerbarstigheid van zijn dik, krullend en kortgeknipt haar.

Een hotelkamer als deze, geeft een gevoel van veiligheid, zij is één uit de tienduizenden en allen eender achter de vershilferde muren van de Parijse Quartiers.

Door het verjaarde raamgordijn ziet hij een vale winterlucht, die laag over de natte zwarte boomtakken van het kleine omtraliede pleintje hangt. Er is geen verwarming in het vertrek, dat in ruimte niet veel verschilt van een gevangeniscel, maar er is het goede gevoel, verloren te zijn in een stad van miljoenen, waar een vijandige vangarm zich niet steeds in je nabijheid beweegt. Hij hangt de versleten winterjas om de schouders en werpt zich ruggelings op het bed. De obsessie, welke hij als een steen in zijn bloedslag meedroeg is ongemerkt van hem afgewenteld, toen hij in die merkwaardige stroom van nerveuse, alledaagse levens, door een metromond werd uitgestoten, ergens midden in een zee van steen, die de grootstad is en waarin hij zijn weg te zoeken had.

Hij heeft de hele namiddag rondgedwaald en zich bijwijlen afgevraagd voor hoevelen de ontzetting van het oorlogsgebeuren een werkelijkheid betekent. Alles is er als één gelaat en onherkenbaar is het oog, of de mond, die gisteren, vannacht of zojuist misschien voor het laatst gezien of gekust heeft wat bemind werd. Neen, noch vreugde, noch onheil stijgt als één kreet, als één vloek, als één klacht uit dit vreemde grenzeloze aangezicht. Zweet en

knoflook hangen als een damp over de donkere stroom der massa's en daar doorheen dringen zich de variatie's der zoete parfumgeuren van de altijd heupwiegende parisiennes aan hem op.

Hij is met een stuk brood in zijn zak van straat tot straat gelopen, hij heeft het gekauwd tussen zijn tanden voor het aanplakbord vol theaters, balletten en concerten, hij is ergens verrast door de ongestoorde vissers langs een beslijkte seinekade en hij heeft zijn gang vertraagt bij de bronzen faunen in de vijverkom en na vier jaren doemen de eeuwen voor hem op in gevels en paleizen en vlak achter de donkere achteroverspelende haargolven van een vrouw keert de werkelijkheid terug tot zijn gedachten en met zijn blikken betast hij de vleselijkheid van haar benen tot waar zij verschemeren in de bontrand van haar wintermantel.

Zo is het met Tigre gesteld. De dag flitst opnieuw aan hem voorbij, uitelkaar gerukt, in verwarde aangename volgorde. Sommige beelden keren daarin vaker weer en de verhoudingen, die zij tot de omnevelde sentimenten aannemen, verliezen iets van hun oorspronkelijkheid; want de verbeelding, die hun als leidmotief heeft opgeroepen, heeft zijn eigen oorsprong.

Af en toe dooft Tigre de peuken van zijn sigaretten op het marmeren plat van de nachttafel. Anderen voor hem deden het zo; want de bruine nicotinevlekken over de geprofileerde ronding wijzen er op. Ook hier heeft de verbeelding een nooit ten einde ontgonnen gebied. Met onbepaalde gestalten daalt ze de trappen af van het verleden. Het geluk, wanneer men het persoonlijk niet beleeft, heeft altijd eenzelfde kleur, met de pijnen van het leven is het anders gesteld. Met hen gaat men tot aan de grenzen der eigen levenservaringen, met hen raakt men veel duidelijker aan de verborgen binnenwereld. Bij hen is er steeds één die het heldere en als door Kisling ge-

schilderde spiegelbeeld is. Met hen schuift zich plotseling achter de laatste tabaksrook een merkwaardig herkenningsteken in de mondhoeken of over het voorhoofd. Tigre heeft dat op dit ogenblik ervaren. Op het verrafeld vloertapijt staat hij. Tussen de opstaande jaskraag verschijnt het breedgestreepte bruine pak, daartussen het blauwkleurige hemd, het ietwat te verschoten hemd met de rode das. Er wordt aan het bruine pak veel vergoedelijkt door de smaakvolle visgraat, die op een nobeler afkomst wijst. Maar boven het hemd, ziet Tigre de adamsappel, die op en neer slaat en van de forse onderkaak tot aan de haarwortels staat het gelaat getekend met ijzige juistheid en met dezelfde donkere melancholische ogen, met dezelfde te zware neusrug, waarvan het over de ronding gespannen vel altijd rood is van de kleine zichtbare bloedvaatjes en met dezelfde vrouwelijke bovenlip, raadselachtig in de stoerheid van de krachtige kakenbouw, hinderlijk dun en bijna blauwkleurig. Op het verrafeld vloertapijt staat die laatste gestalte, die 'la belle Thérèse' zoeken gaat, om haar aan het doodsgerecht uit te leveren!

Hij rukt het halsboord los en werpt de das over de verfomfaaide handdoek. Als een rode, uitgevloeiende vlek hangt ze er, weg van zijn keel, weg van de adamsappel. Tigre keert terug tot het bed. Helder als toen hij de opdracht en de reis aanvaardde, overdenkt hij alles. Zes maanden geleden werd zijn nicht 'la belle Thérèse' door de Duitsers gearresteerd. Drie maanden daarna bevonden zich meer dan dertig agenten, die onder haar beleid werkten, rond Duitse vliegvelden, radio-storingsposten en spoorwegstations, achter de traliën van het polizeigefängnis. Tussen haar en de kleine groep rond Koenraad bestond geen enkele gemeenschap, dan dat ontastbare informatienet, dat overal lag verweven tussen de relaties en andere banden van allerlei aard. In het waal-

se gebied was Tigre zulk een onaanwijsbaar contact geweest. Er was een vreemdsoortige geschiedenis aan voorafgegaan. Tigre was opgevoed in een Rooms college, ten tijde dat het opkomend fascisme in Italië als een heil voor het Kristendom werd beschouwd. Ten tijde dat de Romeinse kardinalen en prelaten hun gouden ringen met edelstenen versierd, in de collecteschalen wierpen om de Abessijnse heidenen met gifgassen en tanks uit te moorden, volgens het woord van Kristus: 'Gaat en onderwijst alle volkeren!'

Beter dan de Liefde te onderwijzen leek het hen echter de mensen in kennis te brengen met de progressie der gemechaniseerde dwangmiddelen... de woorden van Kristus vergeten hebbende, dat zij eenmaal wellicht met dezelfde middelen vernietigd zouden worden... Na deze heldendaden scheen plotseling eenzelfde geestdriftig, brandend apostolaatsbesef te zijn ontstaan onder het boertige en slecht-ontwikkelde religieuze onderwijspersoneel der college's, om op dezelfde wijze eens de levende Antichrist uit de steppen met haar en huid uit te roeien. Toen enkele jaren later de tweede wereldoorlog uitbrak, vonden de Duitsers onder de ex-collegeleerlingen voldoende levend materiaal om er een Oostfront-brigade uit te recrutereren. Zo waren de feiten en ook Tigre had tot dezulken behoord.

Enkele maanden na het uitbreken van de oorlogshandelingen tussen Duitsland en Rusland, stond Tigre bij een anti-communistische demonstratie op het podium van de Rexistenleider en dezelfde dag werd hij door een jonge vrouw in het gezicht geslagen, die later zijn geliefde worden zou. Het was Céline.

Hij herinnert zich die eerste Zondag in de kleine provinciestad, tussen het kermisgewoel, waarvan weerbarstige jonge werklieden gebruik hadden gemaakt om tegen de geuniformeerde fascistten te provoceren. Was hij

niet midden in een vreselijk tumult, dat tweeërlei landgenoten, onder het schaduwbeeld van een nog schijnbaar verdraagzaam bezetter, tegen elkaar in het harnas joeg, over de vlakke weggesleept, met een bloedend oor tot onder een oude oprijpoort? De straatkasseien hadden hem danig toegetakeld; maar eenmaal buiten het gewoel der menigte, was hij door een viertal jonge kerels ondervraagd geworden en toen hij, woedend tegenover deze overmacht, er een in het gelaat had gespuuwd, had Céline, die hen vergezelde, daarop met een kaakslag geantwoord. Maar zijn gezicht was bebloed en haar handpalm was rood geworden. Zij had daarna de jongens weggezonden, was op een arduinsteen tegen de muur gaan zitten en had hem aanvankelijk woordeloos zitten aanstaren, totdat hij met verregaande brutaliteit haar gezegd had: ‘Ah, si tu savais comme tu me plais.’

Wat nog éven hartelijker klinkt dan: Als je eens wist hoe je me bevalt. - Hij had een tweede klap verwacht, doch zij kwam langzaam naar hem toe en in de uitdrukking van haar ogen had hij iets waargenomen, dat als een warme greep door zijn ingewanden stootte. Hij voelde haar hand door zijn verwarde haren gaan en haar stem: ‘Waarom sta je aan de kant van de vijand?’

‘Ik weet het niet,’ had hij geantwoord en daarna had hij zich zo vernietigd gevoeld als nooit daarvoor. Maar zij stond zo vlak bij hem, dat hij zijn hand op haar dijbeen leggen kon, hij stond echter op en ging.

Dat was het begin geweest.

De ommekeer in het gedrag van de belhamel, die hij was onder de jongeren van zijn stad, had niet weinig beroering teweeg gebracht. Het was begonnen in het café, na de hoogmis, waar zij hun cognac gingen drinken. Later was het zo geworden, dat zij hem als een verrader wilden neerknallen en tenslotte had hij de wijk moeten nemen en was terecht gekomen bij ‘la belle The-

rèse', die voor Londen werkzaam was in een inlichtingendienst.

Toen Tigre naar de noordgrens gezonden werd, had hij Céline wederom ontmoet. Hij had Koenraad leren kennen, voor wie hij een grote afkeer koesterde en daarna was heel dat onstuimige liefdesspel tussen hem en Céline begonnen. Op het ogenblik, dat hij ontdekt had, dat hij niet de enige was, die tot haar uitverkorenen behoorde, was hij aan de overkant van de grens met enige anderen gearresteerd. Aanvankelijk had hij gedacht, dat hij gefusilleerd zou worden, later bleek gedurende de verhoren, dat er maar geen bezwarende bewijzen ter tafel kwamen en dat hij met de anderen naar Duitsland gezonden zou worden; maar daar ieder wist, wat dat beduidde, was hij nog slechts van één gedachte bezeten geweest: vluchten. En op een dag, dat hij met Marc door de wachtmeester naar buiten was gekomen, om uien uit de grond te rapen, was het gebeurd. Het was maar één handgebaar geweest. Hij zag het in een verstikte kreet verstarrende gelaat van de duitser wentelen rond een onzichtbare as, langzaam alsof het nog de tijd nam om zijn verbazing uit te drukken... en toen dat kerven in de opengesperde mond, waar alle leven nog niet scheen verdwenen...

Hij wist nu weer heel juist hoe de zwaarte als een vloedgolf door zijn benen was omhooggeslagen... hoe ver het stemgeluid van Marc geklonken had... en daarna de ren... die verrukte ren...

Tigre springt van het bed op. Hij staart door het venster en er komt een triestige glimlach over zijn gelaat. Hij denkt aan Therèse. Hij weet hoe snel het leven in een mensenoog wijkt! En door alles heen dat heimwee naar Céline... Er is een paar dagen voor zijn vertrek iets gebeurd, dat hem op een vreemde wijze aangrijpt.

Bij Céline is het steeds 't onverwachte, dat je overwel-

digt. Het onverklaarbare. Het onlogische, ja, het onrechtvaardige afstoten en dan weer die grenzeloze goedheid, die mateloze overgave, dat tedere, dat heerlijke, waarin ze je alle aangedane pijnen afneemt. Hij kent haar in alle uitersten, zowel de hardheid van haar gelaat als zijn ontroerende zoetheid, het was het laatste beeld, dat in de man altijd overwon. Hij kent haar grenzeloos verwilderd temperament. Hij herinnert zich de nachten, waarin hij haar keer op keer genomen had en met haar van extase in extase gestort was. De nachten, dat hij als een onverwoestbare rammelaar geweest was en dat de kleine boog van haar lichaam met eenzelfde niet te breken kracht gespannen had gestaan in die rukkende stootkracht van zijn gehele wezen. Hij herinnert zich ook de nachten, dat hij bevreesd voor het morgengrauwen, niet meer had durven spreken en dat zij geschreid had en hem steeds maar gevraagd had of hij haar wel heel lief had, heel lief. En altijd was er dat desolate en vernietigende gevoel van een onherstelbaar gemis door hem heengevaren, wanneer hij aan die voorjaarsmiddag terugdacht, toen zij naakt, in de logeerkamer van Thérèse's huis, van de eenzaamheid in een zoete orgie waren getuimeld, bij het beluisteren van dat geweldige gespleten rythme uit Honneggers 'Jeanne au Bucher'. Haar heetheid, haar tot de waanzin voerende erotische drift, waarmede zij hem voor de spiegelkast had gerukt, om te zien hoe hij zich van haar meester maakte en hoe het spel van alle lichaamsstanden in het spiegelvlak haar zacht-schreeuwend aldoor maar zijn naam had doen kreunen. En daarna... twee dagen daarna had hij gezien, hoe dokter Debruyker en zij zich in de ogen hadden gekeken, toen hij een gewonde parachutist was komen verplegen; hij had hun afscheid gadeslagen en met één slag was zijn geloof in de grote liefde, die zij hem beleden had verpletterd.

Daarna het ingemetseld bestaan achter de celdeur en de vier zwarte ijzeren stangen van het luchtgat. De vlucht, en tenslotte het weerzien. En nu, die gebeurtenis, een paar dagen voor zijn reis naar Parijs. De avond, dat zij met hem meegelopen was in de schemering van de triestige motregen. Bij de tram had ze haar hand op de zijne gelegd en dingen gezegd, waarvan hij de zin niet begrepen zou hebben, indien er niet zoveel tussen hen beiden geweest was.

- Waarom beoordeel je mij zo verkeerd, - had ze gevraagd met een vertederd en zenuwachtig geluid in haar stem.

En hij, nauwelijks tijd hebbend om haar te antwoorden, had haar vanaf het platform met een vreemdsoortig gebaar toegewuifd, niet wetend welk gevoel zich eigenlijk van hem meester maakte.

Dit laatste beeld van Céline ziet hij nu heel duidelijk. Hij neemt het waar met diezelfde stotende pijn in zijn borstkas, als waarvoor hij zich in de cel-eenzaamheid had laten drijven, het gelaat tegen de wand te slaan totdat alles voor zijn ogen verduisterde. Maar er schuift zich thans een reëler bitterheid door die smart, die hij nooit zo diep ervaren heeft.

Waarom ligt hij hier op deze bevuilde bedsprei? Waarom al deze onmenselijkheid, waartoe hij gedwongen wordt door krachten, die niet in hemzelf zijn opgestaan. Voor wie heeft hij zich verbonden aan deze vreselijke opdracht? Wat baat het alles? Welk waanbeeld bezielt al dezen, die de gemoedelijkheid niet meer kennen, dat kleine geluk van het binnenhuis, waaraan altijd alle religieuze of politieke waanzin een einde maakt? Is er dan geen geluk meer dat niet gestoord wordt door het ongeluk der anderen? Waarom zich inzetten voor dingen waaraan men geen schuld heeft? Is het niet redeloos? Waarom het eigen bestaan wagen voor idealen, die bui-

ten elke persoonlijke belangensfeer liggen? Wat heeft hij, Tigre, met al deze haat, al dit oog om oog, tand om tand te maken? Zijn er wel idealen waarvoor hij vechten wil? Voor de idealen, die Koenraad en de zijnen bezielen is het in ieder geval niet. Zij bevechten niet iets... hun strijd is voor hun eigen sociale klasse, zij vechten voor wat zij in anderen bestrijden, het is een fictie als een andere, die langzaam doodbloedt in de geschiedenis of de weg naar afschuwelijke catastrofes voorbereidt. Wat er ook van zij, ze hebben een doel, ze bezielen er hun tijd mee; maar welk doel heeft hij? Wie heeft hem ooit een doel meegegeven in het leven? De Koenraads vechten met de van buitengeleerde slogans, uit Marx, Engels, Lenin, en wat Stalin er inmiddels van gemaakt heeft, maar zij vechten voor de arbeidende klasse en voor deze onmiddellijke doelstellingen, hebben zij nu hun beste kaders in de strijd geworpen op leven en dood, in alle landen. Ze hebben de geweldige alliantie aangegaan met de machtige wereld der overzeese doodsvijanden, de Amerikaanse trusts en monopolie's op de eerste plaats. Zij werden daartoe gedwongen, op een perfide, ingewikkelde wijze. De kapitalistische wereld organiseerde een grootscheeps-geëncèneerde aanval op hun centraal nervensstelsel, maar haar innerlijke verdeeldheid deed deze fantastische samenzwering, die tientallen miljoenen levens in zijn plannen verrekende als een godenschemering in rook en as vergaan. Er schuilt een vorm van waanzin in, van buitenissig fanatisme, om in een wereld, welke aan alle kanten dreunt van de massamoorden en de afzichtelijkste berekeningen, de mens rijp te maken voor een geheel andere vrede dan die om wapens te produceren, voor een andere vrede dan die bestaat om oorlogsvoorwaarden te scheppen, voor een vrede, waarin men een socialisatie moet verwezenlijken van het enorme productie-apparaat, dat de mens zich ge-

schapen heeft, opdat de mens niet meer door de mens geëxploiteerd zal worden. Er schuilt iets vreeswekkends in deze gedachte; want alleen een dwaas zou durven geloven, dat na een capitulatie der nationaal-socialisten, de wereld der communistische en die der kapitalistische staten niet als een nieuwe dreiging tegenover elkaar zullen staan en dat niet eens de dag zal komen, dat men dan zal moeten doodslaan, voor wie men nu een zegepraal heeft helpen voorbereiden...

De bitterheid overstelpt Tigre, verbrijzelt zijn gehele weerstand. Hij heeft maanden naast Koenraad en de zijnen geleefd, zij hebben allen iets van een rotssteen. Soms blijken zij voorgoed hun glimlach verloren te hebben, maar zij hebben evenzeer de mythe der achilleshiel vergeten. Men heeft gezegd, dat het robots waren, zoals de S.S.stoters robots waren, maar vaak blijkt, dat ze het niet zijn. Zij verschillen van hun tegenstanders, door hun individueel initiatief en hun parool blijkt in alle kritieke ogenblikken zich samen te vatten in die zin, als een van hun leiders hen zojuist heeft meegegeven:

‘Verkieslijker is het, zich al handelend te vergissen, dan zich niet te vergissen door passief de gebeurtenissen gade te slaan.’

Maar ergens schuilt ook daarin die donkere nooddrift, waartegen Tigre op dit ogenblik niet opgewassen is en als teruggeslagen in de donkerste hoek van de wereldruimte overvalt hem de slaap.

*

In de kleine kelderkamer, waar Tigre wordt binnengeleid, zit een magere, kaalgeschoren man in een soutane, achter een houten tafel. Tegen de stenen wand hangt een kruis, een naakt kruis en daaronder een vel papier, waarop een zinsnede van Voltaire met zware inktletters geschreven staat:

‘De meest absurde vorm van despotisme, de meest vernederende voor de menselijke natuur, de meest tegenstrijdige, de meest funeste is die der priesters; en van alle geestelijke hiërarchieën is zeker de meest misdadige, die van de kristelijke godsdienst. Het is een aanfluiting van ons Evangelie; want Jezus heeft wel twintigmaal gezegd: Onder u zullen er geen eersten en geen laatsten zijn, mijn rijk is niet van deze aarde; de mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen.’ Van deze letters schuift Tigres blik over het hoge voorhoofd dat als een stuk perkament boven de kleine zwarte ogen staat en waar dwars doorheen het lidteken van een slagwonde zijn spoor trekt. Met een innemende glimlach rond de gebroken tanden van de te grote mond, zegt hij half vragend, half bevestigend:

- Ik ben mijnheer François.

Het is deze stem, die hem als met een ruk binnen de realiteit der dingen betreft.

Tigre had deze nacht een vreselijke slaap, zoals hij in de eerste celnachten had gekend. Een donkere, afmattende slaap. Een verpletterende duisternis vol ontastbare bedreigingen, waarin iets van het bewustzijn overgebleven is en dat heen en weer geslingerd wordt tussen benauwenis en onmacht, zonder einde. En daarna een ochtend, die met zijn eerste grijze en vochtige ijle niets dan verwarring bracht. Het regenwater hoorde hij langs de luiken lekken. Hij lag er, zoals hij zich 's avonds op het bed geworpen had. Hij was opgestaan en zonder een brok brood te nemen was hij op weg gegaan, de vale zee van steen in, die Parijs is op een vroege morgen als deze.

Hij had niet eens het adres bekeken, dat hij in zijn zak meedroeg en als een te zwak opgedraaide automaat, was hij straathoek na straathoek omgeslagen. Er was geen veerkracht in zijn stap en de zwaarte in zijn hoofd woog

als een vracht op zij gehele lichaam. Zo had hij het grootste gedeelte van de voormiddag verzworven. En eindelijk was hij dan in deze enge straatstreep terechtgekomen, waarboven de lucht als een grijs zeildoek hing en slijk en stank het aanzicht van de melaatsachtige gevelrijen nog desolater stemden dan de dag zelf al was.

Achter het oude ijzeren sierhek, waaruit hier en daar de zware stangen waren weggebroken, zat een hond de schurftige delen van zijn huid te likken en even verder huppelde een eenpotige raaf over de vensterbank naar een open raam, waarvoor de pasgewassen en armzalige lichaamsvodden hingen uit te dampen. Het gelach van de zwarte vogel viel door de stenen spleet der straat als het gekraak van dakpannen bij het stoten van de wind. Hij had zijn geluid welhaast verloren, het was als alles in deze naamloze barst van het stadsgelaat, waarin alles, waarachter het leven zijn gang ging, slechts schilfers van de tijd bleken te zijn.

En door dit labyrinth van schimmel en menselijke miserie, had hij zijn weg gevonden naar dit kelderruim.

Boven de toog van Monsieur François steekt een halsboord uit, dat reeds meerdere weken het effect van zijn stijfsel verloren heeft. Maar dit kan de bezoeker niet langer dan een enkel moment bezighouden; want de twee gitzwarte ogen, waarvan het rechtse zich op fascinerende wijze openspert, vragen al zijn aandacht en laten hem geen ogenblik ongemoeid. Tigre voelt onder die blik, die nochtans vol goedheid geladen schijnt, een vorm van verlegenheid zich van zijn handen meester maken. Hij peutert achter het zijden fabrieksmerk van zijn hoed een briefje vandaan, dat hij aan de magere uitgestrekte greep van de vreemdsoortige pater overhandigt, die het echter op minzame wijze en met een welhaast sierlijk gebaar tussen wijs- en middelvinger, voor zich op het tafelvlak neerlegt.

Hij leest, terwijl er geen vezel van zijn gelaat verroert. Daarna richt hij zijn blik wederom dwars door het gelaat van Tigre, terwijl hij op zijn vriendelijke wijze zegt:
 - Wij kunnen daar dadelijk eens rustig over praten, u zult wel trek hebben om een bord soep met mij te gaan eten in het klooster Saint Jaques. Over een half uur ben ik aan de Pont Neuf, waar we de metro nemen... Wacht, mag ik u nog wat poësie meegeven, voor het geval u behoefte heeft iets te lezen, dat niet al te veel beslag legt op uw tijd... doch denkt u er aan, dat het verzen zijn, die men niet ten allen tijde op straat kan lezen; want er zijn verzen, die even verdacht zijn als wapens - en als om deze parafraze te illustreren, begeleidt hij het kleine boekje, dat hij uit zijn toogzak te voorschijn haalt met de regels:

‘Péri est mort pour ce qui nous fait vivre
 Tutoyons-le sa poitrine est trouée
 Mais grace à lui nous nous connaissons mieux
 Tutoyons-nous son espoir est vivant.’

Dit is het slot van het korte rendez-vous.

*

Het duurt niet lang of het gesprek, boven de karige kloosterdis, keert zich, na een grotere hartelijkheid, naar de Voltairiaanse stekeligheid, waar monsieur François blijkbaar veel prijs op stelt.

Tigre, die zich in deze behaaglijke omgeving stuk voor stuk de beelden herinnert uit die miserabele kelderruimte, heeft het gewaagd monsieur François daarover een open vraag te stellen.

- Waarom dit, temidden van zoveel andersdenkenden? Het antwoord is helder als de ogen van de man die het formuleert.

- Ook de weerstand tegen het nazidom is het voorspel

van een nieuwe revolutie in onze westerse wereld, waarin het geestelijk puin een desolater aanblik toont dan dat der steden. Temidden van hen, die hier en elders, met duizenden voor de menselijke vrijheid vechten, voel ik me als Katholiek priester zo erfelijk belast met dezelfde wandaden als thans de Nazi's ontketenen, dat ik mijn strijdkameraden een bewijs wil leveren van schuldbekentenis. Ik heb iets af te wentelen, want temidden van deze enorme worsteling wens ik het vertrouwen van allen, met wie ik op leven en dood voor een goede zaak ben verenigd.

- Ik denk, onderbreekt Tigre hem voorzichtig, dat de marxistische militanten er op minder naïeve wijze over denken...

- Ik antwoord je daarop met het gezag, dat ik meen te moeten uitoefenen in naam van Kristus, dat elk Marxist het recht heeft van U te verwachten, Kristen, en in naam van de heiligste principes waarop ge uw kristendom baseert, ze toe te passen, alvorens ge hem terecht wilt wijzen. De communist, op de eerste plaats, heeft het recht van U te eisen, dat ge een onuitputtelijke naastenliefde aan de dag legt! Verstaat ge de enorme behoefte aan rechtvaardigheid bij het sinds eeuwen verstoten en uitgezogen deel der mensheid? Waarom is hij communist? Omdat de communistische partij voor hem de enigste bleek, die over de rechtvaardigheid heeft durven spreken, zonder aanzien des persoons, en die op dezelfde radicale wijze de zaak der armen, der verdrukten en der proletariërs heeft in handen genomen.

- Gij wilt daarmee derhalve beamen, dat de kerk van Kristus in haar taak tekort is geschoten?

- Sinds vele eeuwen! Zij was het instrument der heersende klassen. Zij was zelfs erger dan dat. Zij liet haar bovennatuurlijke bestemming uitbuiten als opium voor diegenen, die door haar wandaden tot de verpauperden

en de ongelukkigen behoren. Zij zat met goud gekroond aan de dis van diegenen, van wie Kristus zei, dat het voor hen moeilijker zou zijn in het Rijk zijns Vaders te komen, dan voor een kameel door het oog van een naald te geraken.

- Maar, eerwaarde, iedereen is toch wel zo langzaam aan op de hoogte van de opportunistische praktijken der communisten. Gij maakt u toch niet wijs, dat hun antigodsdienstige dialectiek...

- Indien gij meent, dat de communist oneerlijk is in zijn wijze van politiek manoeuvreren, waarom constateert gij dan niet, dat nu het land in gevaar is, het voornamelijk hij is, die zonder twijfel zijn leven op het spel zet? Is het niet beschamend voor het katholicisme in Frankrijk, dat zijn bisschoppen de politiek van de verradersbende openlijk van af hun kansels steunen? Even beschamend als het is, dat de sociaal-verontwaardigden zich niet tot ons, doch tot de communisten wenden. -

Er vliegt een wolk van rode plekken over het voorhoofd van monsieur François en blijft rond de geschonden huiddelen van het lidteken samengevloeid. Ook zijn oog schijnt feller te schitteren.

- Het marxisme, vervolgt hij kennelijk driftig nu, is de partij der sociale rechtvaardigheid. Het is een wetenschap. Het is geen oude-dames-gezelschap, dat ondergoed en sokken verstrekt aan de kerkgaande armen van de buurt. Het is een economische en sociale wetenschap. Het is bovendien een wetenschap, welke zich baseert op een onomstotelijk realisme, op de historische feitenkennis. De Religie daar tegenover stellen is een dwaasheid. Dit is een wereldse hoogmoed, die Kristus bestreed, toen hij zeide: Mijn Rijk is niet van deze wereld. Marx' rijk is uitsluitend van deze wereld. Goddank, want zodoende zal geen enkel despotisme nog op zulk een heiligschennende wijze, als sinds eeuwen geschiedt, hierna-

maals en hemel als wapens gebruiken tegen de eenvoudigen van geest. Kristus gebruiken tegen hen, die hij voor alles liefhad, is de zonde en de val van onze ontaarde Kerk, in haar onvolmaakte wereldse vorm; in haar ontastbare vorm is zij echter het Mystiek lichaam van Kristus.

Marx had reeds meer dan een halve eeuw gesproken, alvorens de Paus zijn ‘Rerum Novarum’ de wereld inzond. Van Marx hebben wij de sociale omwenteling moeten leren. Ook vandaag zijn de communisten nóg onze sociale leermeesters en aan de leiding van de kristelijke partijen zitten nóg de uitbuiters van de werkende massa. -

- Maar Marx heeft uitdrukkelijk gezegd, eerwaarde, dat de religie de mens van zijn menselijkheid vervreemdt, hem afwendt van zijn taak als mens en rond hem een bedrieglijk net van illusies weeft...

- Juist daar raakte Marx aan de Kerk, die, niet zoals Kristus het wilde, maar wel zoals de aardse machthebbers het wilden, zich ook in de aardse aangelegenheden bewoog, haar veto deed gelden, haar politiek veto, haar verdoemenis, haar hemel-en-hel, met heel haar onaards lokaas... maar lang vóór Marx hadden heiligen daar reeds op gewezen, die door het prelatendom tot ketters zijn uitgeroepen...

- Maar in ieder geval is toch de materialistische dialectiek een voor u onaanvaardbare levensbeschouwing...

- Het materialisme betekent op de eerste plaats het respect voor de materiële waarden in het bestaan. Vincentius a Paulo haalde zijn jonge helper uit de biechtstoel en vermaande hem eerst de hongerigen en ellendigen materieel bij te staan, alvorens zich om hun geestelijke toestand te bekommeren. Er zijn materiële situaties, waarin de mens geestelijk niet meer aansprakelijk is. Integendeel, wie de verantwoording over zijn verpaupering

draagt, zal ook aansprakelijk zijn voor zijn geestelijke agonie. De wereld materialistisch ordenen voor het welzijn van de mens, kan slechts in de lijn van de Kristus liggen. Wij moeten tot het uiterste gaan om aan hun grote zin voor levensrealisme en waarheid de liefde te paren, die Kristus ons als eerste gebod heeft meegegeven. Begrijpen wij dat nu niet, dan dragen wij morgen de schrikbarende verantwoording van de verdeling der wereld en zullen wij tegen de volkeren uitgespeeld worden door de uitbuiters, die in 'niets' geloven tenzij in hun buidels.

Begrijpt gij mijn zwak voor die prachtige tekst van Voltaire? Is het omdat ik ook in de praktijk een Kristen poog te zijn?...

Tigre spreekt niet meer. Er wordt ergens in hem getornd aan zijn gehele religieuze opvoeding. De woorden van de kleine geestelijke vallen als klare hamerslagen, maar de afgemetenheid der gedachten en de toon waarmede een punt achter de zinnen wordt gezet, doen in hem de weigering ontstaan om zich aan hun natuurlijk aandoende dwang te onderwerpen. Het verwacht hem slechts des te meer. Het lijkt hem een werk zonder duidelijk startpunt om al zijn bezwaren naar voren te brengen en misschien heeft hij er ook niet meer de energie toe; want hij is moe, moe van alles, moe van de steeds maar groter wordende eisen van hen, met wie hij in één boot moet varen... Plotseling schiet hem de gehele geschiedenis met Thérèse door het hoofd, waarover nog geen woord gesproken is.

- Het is allemaal moeilijk, eerwaarde, zegt hij, allemaal moeilijk, ik zal er nog wel eens met u over moeten spreken, we zullen eerst even het geval van de dame bespreken, men heeft mij gezegd, dat ze op uw bureau geen onbekende is... -

Maar er verschijnt een kleine ronde broeder in de deur,

met een bleek wasgelaat, die de pater komt verwittigen, dat er naar hem gevraagd wordt.

Tigre ziet hem nooit weer; want niet vele dagen later wordt monsieur François op een heuvel buiten Parijs neergeknald met een tiental kameraden. Op de kalk-wanden van de oude kapel, waarin zij hun laatste nacht, voor de fustillade, waren opgesloten, staat hun laatste levensmoed met allerhande voorwerpen in de kalk geprent.

De ene heeft er geschreven - Vive Stalingrad -. De andere - Vive le parti des fustillés -. Een derde - Vive la révolution des peuples. - Monsieur François kraste er met een knoop van zijn toog in -: Faites Seigneur, que l'Amour triomphe -.

*

Men kan zich indenken, dat de honger en de ellende hun wimpels waaien boven dit enorme insecten-nest van de wereldstad. De nood heeft nog niet dat aperte gelaat, dat iedereen met afschrik zou slaan en misschien met opstandigheid. De biologische oorlog, die de bezetter onverbiddelijk doorvoert, betekent een 'langzame' ondermijning van het leven zelf, in de door hem onderworpen volkeren. De besten, de geestelijke kaders van deze volkeren komen vanzelf voor het vuurpeloton of aan de galg terecht en indien zij te talrijk zijn om de voorbeeldsmoord te ondergaan, moeten ze de weg der vernietigingskampen op, waar het doodsthema in zoveel variaties op het menselijk wezen wordt uitgespeeld als een mensenheugenis in de tijd onmogelijk kan tezamen brengen. Onder of boven de grond gaat ééns de laatste ademtocht. Wie met twee polsringen aan de dodenmuur hangt, heeft een week tijd om af te sterven. Wie weg-ettert of wie zijn longen met bloedklonters uitspuugt, kan het langer rekken; maar wie het waagt zijn wrak met gekneusde vleesresten in de moddertunnels langer dan een maand

voort te slepen, ondergaat tóch eenmaal de verstikkingsdood in zijn eigen strandput, wanneer de S.S.-jongens hem de knieschijven doortrampen. Voor sommigen komt de dood met één slag... voor hem, wiens borstvel aan Otto's of Werner's bijslaap de mogelijkheid biedt voor een ivoorkleurige lampekap. Met één schedelklap komt hij er van af, tenzij het lot hem opvallend ongunstig is en hij zijn laatste uren nog uitworstelt in het massagraf tussen vijfhonderd andere skeletten.

Hoevelen van dezen kruipen nu hier nog als mieren over de asfalt en de bistro-drempels, handelend in ersatzkoffie en kunstmatige zoetstof, kruipen onder het laken met de een of andere cocotte of vertederen nog eenmaal in hun eigen huisgezin, maar altijd gestuwd door dat ontgoochelende waanbeeld... en altijd kruipen, kruipen, kruipen, overal, over alles, door alles heen. Sommigen door het sleutelgat van hun debiteuren, anderen weer door de stroplus van hun crediteuren, weer anderen onder de puinhopen vandaan van hun woonkazernes en sommigen onder de mitraillettes door van het vijandelijke politie-apparaat.

Sinds een week loopt Tigre in deze beschaafde wildernis rond en wie zijn gedachten niet buiten de nerveuse middelmaat der massa's laat afdwalen, zou in staat zijn het wereldgebeuren te vergeten.

Men kan zich zo gemakkelijk indenken, hoe licht de absurditeit van het bestaan wijkt; want de winkelruit van de kruidenier en vooral wat hij nog onder de toonbank heeft, zegeviert over alles en zo geldt het steeds weer voor andere categorieën van het menselijk dier, met duizende andere dingen, variërend tussen een zak kolen en een paar natuur-zijden kousen.

Maar Tigre is de wanhoop nabij. Monsieur François was het enige lichtpunt, dat het bureau te L. hem had meegegeven. De laatste gelaatsuitdrukking van de kleine

pater was voor hem als een noodsein geweest. Nu voelt hij zich meer en meer geïsoleerd en hij wacht op een nieuw levensteken uit het Noorden. Hij is al vier-en-twintig uren niet uit zijn winterjas geweest. Bij dit alles immers komt die verrekte kou, die als het ware iedere concrete wils-manoeuvre in zijn schubben bevriest. Alles verstart zich rondom je zintuigen. Je hoort het geroezemoes der motoren over de straat niet eens meer. De stilte, die Tigre op deze hotelkamer omringt, is als het begin van een verdoving, die alle dingen verwijderd van het tastvermogen. Die alles buiten de periferie van je zinnen dringt, van je verstandelijke contrôle, die als de vensterruit is, welke in de late namiddag toevriest met vreemdsoortige tekens, met ijsornamenten, die, ook wanneer ze nog niet tot een gehele realiteit geworden zijn, als een nevelbank de eerste bloemcontouren omstrengelt. In deze ogenblikken van irrealiteit valt de klopp op de deur. Tigre opent, herkent de kamerknecht. Telefoon. Dan, alsof de trommelvliezen van het oor plotseling doorstoken zijn, terwijl hij over de vergane traploper terug naar boven suist, herkent hij zichzelf niet meer.

Het was de stem van Céline. Céline in Rijsel. Arriveert met de avondtrein te Parijs. Hoe en met wie de grens gepasseerd, waarom zij komt, niets van al deze vragen doorflitst hem. Hij loopt op en neer tussen nachtkast en toilettafel. Klappertandend. Hij herkent de dag van elk liefdesogenblik, ergens diep in zijn gedachten. Maar je ging uit elkander, je dacht 's anderendaags, dat je een vergissing beging, je ziet weer de puurheid van twee ogen, die zich in je dringen met een genadeloze zekerheid. Je voelt je kaken weer gloeien van de eerste slag. Je hoort de gevoileerde stem, maar terwijl je niet meer juist weet welke woorden er gezegd werden, staat de zin en de warmte ervan als een messteek midden in je.

Wat is er pijnlijker dan een vleeswonde in de vrieslucht. Je lippen vragen om speeksel, doch je onverzadigbare herinnering tast roekelozer het verleden af. Waar was het, dat je het eerste samenzijn zo diep onderging, dat het niet meer uit je weg te snijden is? In welke schemering heb je die dierlijke zachtheid van haar gelaat gezien, die grijze wegvloeiende vlekken van haar ogen...? Maar met een kreet bijna, scheurt Tigre deze waanzin van zich af, rukt de deur open en loopt de straat op.

Alweer de straat, alweer dat leven alsof er nergens iets aan de hand is, dat aan het leven van miljoenen vreet. Alweer het begin van een nieuwe nacht, waarin het doffe onheilsgeroep der stalen vogels de versplintering van steen en leven, langs een weg van honderde kilometers in de wereldruimte begeleidt.

Tegen een hemel, zo transparant groen als oud glas, ligt de potsierlijke tempel van de Sacré-Coeur, als dagtriumph der stijlloosheid, maar schoon geworden in wat hij opvangt van het oneindige, van de avond, van de horizonten, van de komende sterren en ondanks alles, van de handen, die er basaltstuk voor basaltstuk, hun korst brood aan verdiend hebben. Láát kimlicht stoot zijn goud tegen de hoogste transen op, en onder zijn majestueuse voet versomberen reeds onherkenbaar de armzalige straten en stegen, waarin de hoeren zich op hun dagelijkse kostwinning voorbereiden.

Tigre komt op het plein voor het Gare du Nord. Hij steekt een sigaret in zijn mondhoek. Hij koopt een avondblad. Er stijgt een huivering in hem op; want plots heeft hij het gevoel niet meer alleen te zijn, dat er iets gebeuren moet dat hij méér vreest dan al het andere. Hij loopt weer haastig de Rue de Dunkerque op, maar daar geschiedt iets, dat hem sinds zijn vlucht niet meer overkomen is, hij herkent in de menigte een oude vriend, die hij zes jaren lang niet meer zag..., hij wil hem ontwij-

ken, doch een kinderlijke opwelling van verrassing doet hem op de man toespringen. Hij vat hem bij een arm; want hij is doofstom. Met opgewonden handbewegingen wordt deze ontmoeting tot uiting gebracht. Tigre moet zijn zinnen bovendien op de marge van zijn krant schrijven. Zijn letters vloeien uit in het papier en hij herbegint... maar een dringend gevoel maakt zich tevens van hem meester, zodat hij er niet in slaagt ook maar een behoorlijke letter neer te zetten. Zijn ogen vallen op de stationsklok. Hij drukt de handen van de verbaasde, die hem met snelle sprongen de straat ziet oversteken.

Bij de uitgang ziet Tigre, dat er een trein is aangekomen. Achter zijn ogen slaat een duizel, want tussen de menigte, die nauwelijks te onderscheiden valt onder de blauwe verduisteringslampen, heeft hij haar licht omhooggeheven gelaat herkend. Zij maakt zich los van die donkere avondstroom en door de chaos van gedachten en gevoelens, doemt weer dat beeld op van een kostbaar en vreemdsoortig reedier.

Nu staat zij met een glimlach, als een zoete triomph, voor hem. Tigre ziet naar de blanke golf van haar voorhoofd, dan naar de zich tevreden krullende mond, die zichtbaar trilt, zoals de dunne neusvleugels dat doen. Hij mompelt: - Ach! -

Hij hoeft niet te vragen: waarom ben je gekomen; hij kan het niet, want waar wonderen geschieden is de mens altijd met verstomming geslagen en heeft zijn adem de kracht niet meer voor het geluid, dat zich in logische reeksen ordent.

*

Na een onhandig in- en uitlopen van straten en kleine restaurants, zitten zij uiteindelijk tegenover elkander aan de ongedekte tafel van een derderangs eethuis. In een samenzijn, dat overspoeld wordt door één golfstoot van hun beider binnenwereld, lachen ze met die merkwaar-

dige nerveuse gelaatskrampen en openbaren woordeloos elkanders vrees en verrukking alleen te zijn op een vreemd eiland van het leven.

In deze geur van ranse olie, vis en ongewassen lijfgoed, liefkozen zich reeds de ogen en raken de handen elkaar, als om in de droom de werkelijkheid te tasten.

Dan de boulevard. Het gebarsten stemgeluid van de oude vrouw met de noten en de druiven, die met gerekte kreten haar marchandise in de avond uitschreeuwt...

Tigre koopt een zak vol noten en een tros blauwe druiven en met deze buit in zijn ene hand en de andere rakend aan haar elleboog, gaat hij de nacht in. Zij komen op zijn kamer en in het triestige bed begint de verrukking van een vergeten liefde zijn late nazomer uit te bloeien over deze twee, die zich hervinden in de verwildering van een grenzeloos herwonnen gemeenzaamheid.

Zevende hoofdstuk

Gehele vogelscholen mitrailieren elkaar in de vroege, ijzige morgen met de kleine kristallen kogels van hun stem. Dit is het eerste wat Tigre bij zijn ontwaken gewaar wordt. Achter de dikke laag ijsbloemen ziet hij het ijle daglicht schitteren in duizende kleine goudsplinters. Hij beluistert het zwakke geluid van Célines adem, dat met een diepe regelmaat op en neer gaat, dan schuift hij voorzichtig uit het bed en sluipt op de tenen naar het raam. Met de warmte van zijn adem poogt hij een opening te blazen in het bevrozen vlak, dat er echter op wijst, dat het vriesweer buiten hardnekkig is. Tussen de ijsstruwelen door ziet hij de mensen met hun gelaten in hun jassen weggedoken, schuin tegen de wind staan, die af en toe met rukken het stof van de bleke bevrozen aarde uit het wandelpleintje op jaagt.

Het is koud in de kleine hotelkamer en hij begint zich spoedig aan te kleden. Daarna begeeft hij zich naar beneden en vindt in zijn cassette de verwachte brief uit L. Hij rent er mee naar boven. Steekt hem in zijn broekzak en wil Céline wekken, maar hij weerhoudt zich en scheurt tenslotte eerst de enveloppe open. Het is een verhaal over de duurte van het leven en de schaarste der levensmiddelen, zoals iedere nicht in deze tijden aan iedere nicht schrijft, maar aan de hand van zijn code heeft hij spoedig het adres van Thérèse. Rue Mollet 83. Er wordt iets als een stuk staal door zijn ingewanden gestoten. Opeens overvalt hem weer die ontzettende realiteit van zijn opdracht. Hij verformfaait de brief in zijn handpalm, trekt hem nog eenmaal zenuwachtig recht om zijn naam te lezen, Monsieur Baratte, en werpt hem in de vuilniskorf. Dan begint hij zich langzaam in te zepen,

doch achter hem verroert Céline zich en keert terug uit de heerlijke domeinen van de slaap. Hij neemt haar waar in het smalle spiegelvlak met de roestvlekken.

Zij roept zijn naam en hij gaat naar haar toe, maar bij elke stap wordt hij gewaar, hoe alles in hem rilt van een zenuwachtige gespannenheid, waarbij haar sluimerachtig gebaar hem irriteert. Hij poogt nochtans haar lieve en onbekommerde glimlach even ongedwongen te beantwoorden. -

- Hoe laat moet je weer weg, - vraagt hij.

- Is dat het eerste, wat je me te zeggen hebt... laten we dat afschuwelijke zolang vergeten als we kunnen.

- Maar je moet toch de trein van twee uur naar Reims nemen...?

- Kom eens heel dicht bij me. Je lijkt opeens zo opgewonden. Wat was je lief vannacht. Heb ik je goed gedaan? Ach... het was zo heerlijk, zo heerlijk. Ik geloof, dat ik nog nooit zo heet geweest ben. Kom, buig je nog eens over me...

Zij trok hem tegen zich aan en nestelde haar gelaat in zijn nek.

- Wat een nacht, wat een nacht, - fluistert ze en likt hem zachtjes over de kleine blauwe gespannen halsader tot achter het oor.

Tigre wordt van binnen verbrijzeld door zijn zenuwen en een onbeschrijfelijk gevoel om in schreien uit te barsten overmant hem.

Hij tracht zich te beheersen, hij maakt zich los uit haar omarming en vraagt met geveinsde onverschilligheid:

- Weet Koenraad, dat je hier bent. -

- Nee, hij denkt dat ik bij mijn familie in B. vertoef.

- Als hij het weten zou...

- Dwaas.

- Waarom dwaas?

- Ik zou bij je willen blijven.

- Dat gaat nu zeker niet Céline.
  - Waarom ben je zo onrustig?
  - Je weet toch wat mij te doen staat?
  - Ik weet het niet, maar vermoed het een en ander.
  - Weet je dat het een vrouw is?
  - Er was een tijd, dat we samen in haar huis onze nacht doorbrachten. -
Weer maakt dat ontzettende gevoel zich van hem meester. Het braken staat hem
meer nader dan het strelen.
  - Je hebt van haar gehouden, is het niet Tigre?
  - Wat je van iemand houden noemt...
  - Hoe vaak heb je haar genomen?...
  - Céline.
  - Je hebt me dat altijd verzwegen.
  - Waarom is het nodig...?
  - Hield je veel van mij Tigre?
  - Heel veel.
  - En nu?
  - Ik weet niet...
  - Je zei me vannacht, dat je zo naar mij verlangd had...
  - Er zijn mannen, die op een bepaald ogenblik even hevig naar een hoer verlangen.
  - Wat kan me dat schelen, je hoer te zijn, als je maar bij me bent Tigre.
  - Waarom bedroog je me dan Céline?
  - Dat maak jij je zelf wijs.
  - En Koenraad?
- Hij weet, dat dit zijn laatste woord is. Het is of hij daarmee iets in haar ogen en in haar stem omschakelt.
- Koenraad is sterk, zucht ze, ik zag nog nooit een man met zijn moed, zijn kracht, zijn onwankelbaarheid...
  - Maar met een hart als een steen, wil Tigre er bitter aan toevoegen, doch hij doet dat niet, want hij ziet dat Célines grote ogen zich plots en onverklaarbaar met tranen vullen.

Zij gaat zich kleden en terwijl hij haar soepele naakte rug aanschouwt, wanneer zij haar ondergoedjes aantrekt, welt de waanzin van dit alles in hem op met een ijselijke zekerheid: zij bedriegt Koenraad, zij bedriegt hem, zij bedriegt iedereen en het afschuwelijke van alles is, in dit libidineuze bedrog een donkere schakel te zijn, een medeplichtige... Hij vergeet dat Céline tot die vrouwen behoort, en dat zijn de meesten, waarvan Altenberg zegt, dat ze niet van ons houden, maar van onze liefde. 'Dat wij hen liefhebben, dat beminnen zij! Zij hebben dat nodig, zoals de longen zuurstof en de dorre aarde regen.' Het zijn zij, die in de bewogenheid der liefde niet de heerlijkheden in de man ontdekken, maar wel die in zichzelf.

*

Het cubistische grijs der daken verlegt zich hier en daar met vormeloze pluimen naar het bleke blauw van de lucht. Halverwege het koepel-middelpunt en de horizon vervaagt zich deze hemelkleur in een kleurloosheid, die meer en meer naar boven kruipt. De zon staat vuurrood, maar zonder weerschijn in dit transparante drijvende wolkenstuif, af en toe verblekend tot een rose sikkkel.

Voor wie uit de hoge banlieu's afdaald, staat dit geluidloze uitspansel grenzeloos over het golvende silhouet van spitsen en coupolen, van krijtkleurige geveltoppen en daken,.... een labyrinth van daken, dat van metamorfose in metamorfose valt, al naar gelang de dag zich in zijn beddingen nestelt. Maar ook wie slechts een stip is op het lange lint van de Parijse boulevard, die ziet het Palais Royal, de Invalides of het Pantheon zich uit de aarddamp omhoog trekken de ruimte in en die ervaart, dat ook het stenen geweld de aardse nostalgie niet verpletterd heeft. Triomfbogen, die in de late namiddagen van het winterweer verschemeren met het begin der duisternis in het spel van hun ornamenten. Zuilen waaraan

de vreugde niet meer te herkennen valt en die als kolossale zwijgers staan aan de donkere voorportalen van vergane erediensden. De ijzeren traliën, waarachter de naakte boomstammen zwart staan in de vochtigheid, met het witte, onbepaalde licht achter de verwarde struwelen van hun zwerk, triomfantelijk toch nog boven het verwoekerde heesterhout uit, waartussen in men de donkere rugstand van een verweerd beeld ontdekken kan, of de verrukte dijbeweging van een bronzen Pan, die zijn fluit bespeelt.

Grote parken en kleine tuinen van een stad als Parijs, vangen met een mateloos heimwee de avond in de curven van hun paden en de bekkens van hun waters. Het zijn de open ogen van het geheimzinnige, ondoorgrondbare aangezicht. Zij zijn de plaatsen waar de natuur de mens nog zijn crediet verschaft. De avond en de morgen zijn er nog en zelfs het kind weet, dat het er nog ademen mag. Wat er verpulvert keert terug tot aarde en damp, tot vruchtbaarheid; met het stenen ornament van de stad is het anders gesteld, het laat slechts stof in het oog en misdaad en ramp in de herinnering. Dit is het angstwekkende verschil. In een boom is niets absurd, is alles wonder, alles levensherhaling, alles schoon. In de schoonste der triomfbogen, en de rijkste der kathedralen verbergen zich achter de glorie der vormen de dood en het onheil van de tijd. Zij werden opgetrokken uit het bloed der verdrukking en der slagvelden, zij zijn de verheerlijking van het massagraf. De schrikbarende verhouding tussen uitbouter en uitgebute overweldigt u wanneer gij in het paleis van Versailles even uw geest tot de dingen laat indringen. Zo is het overal. Zo is het op de Etoile, waar de bloedbaden door de begaafdsten der beeldhouwers tot guirlande en arabeske zijn gehakt. O, de avond in de beeldhouwwerken van Parijs, de avond in de stenen tekens van zovele koninkrijken en republieken, de

avond in peristylen en tympanen, in friezen en kantelen, de avond bergt hier een wereldsmart, die geen zwerver onaangedaan laat.

Deze avond overmant ook Tigre, die van Céline afscheid genomen heeft, alsof het een vreemde was, die hij terloops een groet had toegeworpen.

In de Rue Mollet zijn de lichten helemaal gedoofd. Hier en daar vallen de lichtbundels uit de deurspleten en de openingen der afgelaten verduisteringsrollen. Met het vuur van zijn cigaret tast Tigre de deurstijlen af om het nummer te vinden. Hij verdwijnt in het zwarte gat van een poort en ontsteekt een lucifer om uit een reeks van portaaldeuren de zijne te kiezen. Het geluid van de bel valt als een keukenlade vol ijzeren lepels en vorken in de gang, achter de hoge glazen Louis-Quinze deur.

Als een koud vocht, dat tot de schouders indringt, sluit de stilte, na dit brutale gerucht, de duisternis weer af en er valt geen levensteken meer te bespeuren. Tigre ontsteekt een tweede lucifer. Hij vindt de kleine drukker en hoort de scharnieren olieloos schreeuwen. Hij gaat binnen. Zoekt zijn weg over de looper van een brede trappenbocht. Boven hem valt door de sierspijlen het begin van een zwak licht. Op het eerste portaal bevinden zich twee hoge appartementsdeuren. Hij belt links aan. Plotseling staat hij in de verblindende klaarte van een overdadig ganglicht. De deur valt dicht. Het kleine dienstmeisje spelt zijn naam en drentelt weg. Haar blik en haar stem hebben het ijs van zijn gelaat gebroken. Nu hij haar naziet, valt het hem op hoe bevallig zij loopt. Het is méér zelfs. Het is uitdagend, het heeft een geschokte rythmische zwoelte... Er zijn momenten, waar zelfs in de uiterste spanning van ernst of desolaatheid, alleen reeds de vrouwelijke verschijningsvorm weer aan de goedheid van het leven herinnert. In hun zwarte jurken, met de witte kraagjes, hebben de dienstmeiden daarbij

dat vertederende, waarmede ze je als bezoeker van het huis huns meesters nog ‘mijnheer’ noemen, wanneer je bezig bent hun de boom des levens in het venusdal te planten.

Iets van die mildheid doorstroomt plotseling Tigre. Misschien maar een ogenblik; doch in een mens, waarvan de wereld niet in twee van elkaar gekloven halfronden bestaat, die boven en die onder de navel, doen deze ogenblikken hun goede uitwerking niet verloren gaan.

Reeds dwalen Tigres ogen over de engelse albumplaten, die hier in hun dunne, pretentieuze ebbenhouten lijstjes, tegen de geschilderde marmeraders van de wand hangen. Op de kapstok flikkert het opgepoetste kopergoed. Hij ziet zijn spiegelbeeld en strijkt de weerbarstige haarwring naar achter; maar hij hoort de trippelpas over de parketvloer, at en toe gedempt door de tapijten, terugkomen en voor hij haar in het gelaat gezien heeft, rust zijn blik op de vlezige boezem, die in het ruime décolleté zijn weelderigheid tekent. De ronde bruine ogen tasten hem zachtjes af. Er schuilt iets geweldigs in zulke onverwachte gemeenzaamheden. Alles daarin is vlees en in zulke momenten verlangt alles bed te zijn en in elkander gestrengelde heerlijkheid.

Met een zacht schokken van de blanke keel, dat zich tot rond de mond openbaart, en met het geluid, dat de begeerlijkheid niet verbergt, vraagt zij hem haar te volgen. Achter de zachtheid van deze kleine vrouw, rekt zich het rythme van zijn stappen tot diep in de lenden. Zelfs haar enkels, die niet die van het edeldier zijn, hebben dat, je-weet-niet-wat, dat je ergens als lauw water in het merg dringt. Maar reeds staat Tigre voor de open salondeur. Hij wordt begroet door een man van middelbare leeftijd, wiens grijze haar onder de geparfumeerde vetten nog even aan de verdorring schijnt ontrukkt.

Het bepaald lelijke gelaat draagt tussen bovenlip en

neusgaten een dunne doorzichtige streep, die bij nader inzien een angstvallig mager gecultiveerde snor blijkt te zijn, zoals ze alleen aan een hollywood-complex kan ontstaan. De oogzakken hebben iets karakterloos en de weggepoetste lomphheid blijft zich ontegensprekelijk openbaren in de wijze, waarop hij Tigre begroet. Tigre neemt de naar hem uitgestoken hand, die zich in de zijne schuift als een dode vis in het water. De huivering, die door hem gaat, slaat echter in een warme bloedgolf, achter zijn ogen, over, wanneer Therèse vanuit een andere deur, dwars door het zaaltje op hem aankomt.

- Hoe ben jij hier, roept ze, terwijl dat 'jij' zo hartelijk beklemtoond wordt, dat het Tigre aangenaam in de oren klinkt.

- Drie maanden geleden verdween ik...

- Ik vernam bij mijn laatste bezoek te Luik, dat je in een hollands S.S.lager vertoefde.

- Ik ontsnapte.

Therèse schijnt een ogenblik ontroerd te staan. Maar de woordenwisseling heeft zulk een warme toon, dat zij haar armen naar hem uitstrekt. Zij omhelzen elkaar. Zij legt een hand rond zijn schouder en met de andere streelt zij hem over het hoofd. De aanwezigheid van de man, die Tigre zo juist begroet heeft, schijnt haar niet te bekommeren.

- Lieve jongen toch, lieve jongen toch, hoe kom jij nu hier, - herhaalt ze telkens.

Zij neemt zijn jas af en werpt hem op een divan. Tigre wordt aan een hand tot bij het haardvuur geleid. Hij hervindt heel de vertrouwelijkheid van haar gelaat. Hij herkent de geur van haar huid. Zij is aantrekkelijk. Zij moet vijf-en-veertig jaren zijn, misschien wel even ouder, maar hij herinnert zich haar driftigheid. Hij weet, hoe hij gesteld was op de binnenvlakken van haar dijbenen, die dat toegeeflijke hadden, dat hij zelden bij een andere vrouw had ervaren. Zo was het ook met de weekheid van

haar buikvlakte en haar rug. Alles overvalt hem tegelijkertijd, verduizelt hem. Hij heeft haar al te lang aangestaard. Zij moet hebben waargenomen, wat zich in hem afspeelt. Hij begint te glimlachen. Hij begint aan een zin, alsof hij nog te antwoorden heeft op haar vragen van zojuist.

- Ja, zegt hij, waar komt een mens al niet terecht... - Maar hij voltooit zijn zin niet, want er komt een andere persoonlijkheid zich aan hem voorstellen.

- Ik heb enige kennissen vanavond, - zegt Therèse en roept de kleine Odette met de geprononceerde borsten om sigaretten.

*

Tigre heeft de hele avond gezwegen en er was niemand, die hem tot spreken drong. Als een verre toeschouwer had hij het toneel waargenomen, dat door de toon der gesprekken vaak een potsierlijke wending nam. Ook Therèse mengt zich blijkbaar weinig in de discussies en haar kalmte doet Tigre aangenaam aan. Af en toe wisselt zij met hem een blik van verstandhouding. Soms als het debat tussen een jonge student en een geaffecteerd literator een toon van venijnigheid aanneemt, speelt er een klein geamuseerd glimlachje over haar gelaat.

- Een oorlog als deze, verklaart de schrijver, zal een onuitgestreden fenomeen blijven. Voor de derde maal in een halve eeuw zullen de sociale klassen zich meer dan ooit verscherpt tegenover elkander geplaatst zien. Er zal op de eerste plaats een strijd op leven en dood gevoerd worden over het wezen der democratie. De kapitalistische democratie blijft over als de ontmaskerde dictatuur der economische bovenklasse: de invloed der marxistische democratie zal de verproletarisering met zich mede brengen van het menselijk denken...

- Van het burgerlijk denken, - valt de jonge Pujet in, - alles zal nog eens te meer onderlijnd worden dan in

1919... de aanklacht feller, het verweer slinkser. Het verval en de gespletenheid van de kapitalistische maatschappij, met haar burgerlijke voedingsbasis zal haar verrotting niet meer kunnen bemantelen, haar overrijpheid verkeert in een staat van verwording. Het is een ontegensprekelijk feit, dat zij, die over de coalitie der kapitalistische en der socialistische staten hun innerlijke onrust nauwelijks verbergen, hun in het gedrang gekomen primauteit in daden van angst manifesteren, die het aspect van misdaden gaan vertonen. Van de andere kant heeft de mens, die afrekent met de metafysische uitbuiting van alle menselijke waardigheid en met het irreële absolutisme ook, ervaren, dat de dialectiek van zijn historisch materialisme het principe tot daad heeft bevestigd... -

Maar de literator valt hem in de rede:

- Ook het Nationaal-Socialisme heeft zijn marktventers uitgezonden om het kuddedier en het kanonnenvlees de absurditeit van de demo-liberaal-kapitalistische wereld te prediken en gaf bij de betere waar van zijn spliterwten en aardappelen ook nog de 10% korting van een nieuwe vrijheid, die nieuwe dwangarbeid betekent... De discipline die met een inquisitie veroverd wordt is geen nieuw verschijnsel in de historie der mensheid. De wetenschap van het hiernamaals en die van de heilstaat zijn slechts de twee kanten van eenzelfde penning. Het geloofs-imperatief mag dan ook al des hemels of van de aarde zijn, het openbaart dezelfde onverbiddelijkheid, het is dogmatiek. -

De lelijke man met de hollywoodknevel begon met een afwerend gebaar zijn zalvende stem te verheffen, die iets van een uitstervende saxofoon had, telkens als hij een zin beëindigde, maar niemand scheen daarbij zijn ongeduld te verliezen.

- Het schijnbaar altruïsme van de mens, die strijdende

is voor de mens, is door de tijden ontbladerd! Nu bespringt ons de leugen der humanisten. Nu tekent zich angstwekkend de zwartheid van de nacht af, die zich over ons huift, waarin het vergalde bloed, tegen het beeld der beschaving uitgespuugd, ons huiveren doet. Want de geest der tijden, strijdende met de geest Gods, heeft de mens verpletterd in zijn ego-centrisme. In elke ondulatie van de tijd bespeuren wij de elastische verhoudingen tussen het schepsel en de Schepper, welke angstwekkende spanningen vertonen gaan, telkens wanneer zij, zoals de russische, kristelijke denker Berdjajew het uitdrukt: 'Tegenover de Godmens niet meer de Mens-god, maar de mens die zich in gods plaats stelde' ervaren. De gewonde doelloosheid van het *Moi Humain* blijkt uit de onmacht van deze hoogmoed der tijden, die in onze epoche het epiteton wetenschappelijk draagt. Het is de lotsverandering waarover Ortega-Y-Gasset spreekt. Het is de 'kleine god' van Leibnitz. Het is de 'ik' van Kant als hoogste wetgever. Het is het maatloze 'ik' van Fichte enz. enz. Het *Homo homini lupus*, treedt er in zijn meest tragische fase. Vindt men haar reeds niet bij Spinoza, wanneer hij schrijft dat de grondslag van de deugd niets anders is dan een poging tot handhaving van het eigen zijn en dat het geluk van de mens bestaat in het vermogen daartoe. De anarchie doet hiermede haar intrede in het cultuurbeeld. Deze verhovaardiging, die met de Renaissance haar intrede in Europa doet, zoals Maritain zegt, en die de cultuur der Goddelijke Drie-eenheid te vervangen poogt door de cultus van het *Moi Humain*. De ontworteling der Godsgedachte, ziedaar de lawine der neerstortende beschavingen. Een verhovaardiging vooral ook, die zich vastklampt aan de ontdekkingen van het intellect. Zij vervangt de metafysische opvatting van de cosmos door een mechanische, een biologische. Zij heeft er haar natuurwetenschappelijke for-

mules voor gevonden. Geen overlevering meer aan de duistere mysteries van de middeleeuwer, met zijn wonderen en andere tovenarijen, maar een wiskundige zekerheid. Geen magie, maar chemie. In Spencers denksysteem staat het helder voorop. Heeft zich de scepsis geen weg gebaad in de sociale bewustwording? En in deze merkwaardige kruising der wegen van de mens, die het goddelijk oerbeeld verloren heeft en overgeleverd is aan zijn aardse gespletenheid en aan de stoffelijke vergankelijkheid, en de anti-individualistische mens, wordt zijn vergruizeld beeld op de gemeenschap betrokken in een slaafsheid, in een gemechaniseerde gelijkschakeling, waarin alleen nog maar het realisme der feiten beslissend is! Dan pas voorwaar aan de stof gebonden met handen en voeten en niet meer in zijn arbeid er naar strevende om de ziel over de stof te doen zegevieren -...

Pujet verroert geen vin. Hij bekijkt de gloeiende punt van zijn cigaret met een aandacht of daarin alle problemen zich concentreren. Nu de gepommadeerde metafysicus zijn laatste saxofoonstoot uitgeblazen heeft, maakt hij aanstalte om de literator van zo even te antwoorden, die de dogmatiek en de dialectiek als een verstarring van kristelijke oorsprong scheen te doodvonnissen. De tirade van de gesoigneerde snor schijnt hij reeds vergeten, zijn repliek is vrij koel:

- Voor geen enkel practisch denkend mens, die de collectivisatie aanhangt van een producerende gemeenschap, is de theorie van Marx een catechismus. Het is een levende wetenschap, ontwikkeld en verrijkt met de opvolgers van hem en Engels, door Lenin en Stalin en vele anderen onder hun denkende assistenten. Het is een wetenschap, die geen absolutismen in haar slogans voert. Het is een wetenschap, die haar soepelheid bewijst, overal waar zij, met een bewonderenswaardig aanpassingsvermogen, rekening houdt met de historische feiten. Zij

evolueert aan de hand der realiteiten. Haar vrijheid bestaat in de aanvaarding der noodzakelijkheid... -

- De vrijheid bestaat in het ontgaan der noodzakelijkheid, wanneer de persoonlijkheid er haar reden toe heeft, - repliceert de literator heftig.

- De bestaans-noodzakelijkheid omzeilen, betekent altijd een bedrog, een verminking van het leven, antwoordt Pujet,... maar nemen we hen, die haar aanvaarden, zelfs dáár onderscheidt ge de categorie der neo-existentialisten, die voor haar absurditeit capituleren, en die der marxisten die haar tot nuttigheid pogen te herleiden. Maar wat is uw vrijheid? De vrijheid van de dokter om zijn keelpatiënt een voetenzalf voor te schrijven of van de chirurg, die voor een buikgezwel staat, zijn mes stil in de schede laat en zijn cliënt aanraadt enige teksten uit het nieuwe testament te lezen, zoals de opwekking van Lazarus bijvoorbeeld... Merkwaardige vrijheid, die door een gedegenereerde bourgeoisie van onze kristelijke, westerse beschaving wordt verdedigd. De vrijheid om handel te drijven in liefde en driften. De vrijheid der woeker. De vrijheid der immoraliteit. De vrijheid der grootmachten om miljoenen te laten kreperen, de vrijheid van misdaden met een humanistisch wimpeltje. De Gideaanse vrijheid waarin men zich verontwaardigt, omdat homosexualiteit en abortus niet getolereerd kunnen worden in een gezonde gemeenschap, de vrijheid der openbare perversie... Waarom niet tout-court, anarchisme, economisch anarchisme, geestelijk anarchisme. In de communistische staat, zoals ze reeds in een ver stadium ontwikkeld is in de Sovjet-Unie, bestaan geen sociale klassen...

- Érger, valt de literator hem in de rede, er bestaan Kasten en de vrijheid leidt er slechts naar het concentratiekamp...

- Er zijn geen klassen meer, zo vervolgt Pujet onge-

stoord, die het bezit der productiemiddelen monopoliseren, zich baserende op de vrijheid, de mens te beschouwen als exploitatie-object. De enige vrijheid is die, welke de mens verhindert de mens uit te buiten. Wie in de collectieve verdeling van de productie een gelijkschakeling ziet van alle menselijk wezen, begrijpt daar niets van; want juist om tot de rechtvaardige verdeling der goederen te geraken zal de communistische gemeenschap aanspraak moeten maken op de persoonlijke initiatieven en begaafdheden der verschillende types, zoals ze dat thans in haar verpletterende oorlogvoering bewezen heeft. De ongelijkheid der klassen is de enige, die de communisten willen vernietigen. Niet de individuele ongelijkheid, doch de sociale. Geen nivellering van aanleg en talenten, het zal in de socialistische gemeenschap zijn, dat het individu de ware vrijheid vinden zal, voor de ontplooiing van zijn persoonlijkheid niet meer geconditioneerd door commerciële en andere zwendel...

- Zo met de dichters en de musici, die zich niet aan de realiteit van het vijfjarenplan houden,... valt de literator weer in de rede...

- De intellectuelen, vervolgt Pujet rustig zijn betoog, zullen niet meer die bovenkorst van een maatschappij zijn, maar met hun wortels diep verbonden zijn met de arbeidende massa, zoals Stalin zegt. Wie verbonden is met de behoeften en de verworvenheid van de mens, heeft niet meer de tijd om zich in allerlei absurdeiteiten en aberraties te verdiepen, zoals ze ons voorgeschoteld worden van Sade tot Sartre, doch die wordt door de waarachtigheid van het leven gegrepen...

- Dit alles is Duits, kraait de literator, erger nog, het is uit de mond en het hart van Goebbels gegrepen... Maar de saxofoon begint weer lankmoedig:

- Ge moet aan de oprechtheid niet twijfelen van deze woorden, maar ge moet pogen deze fanatici aan het ver-

stand te brengen dat oprechtheid en waarachtigheid twee verschillende dingen zijn... Ah, als de meeste mensen eens wisten dat denken niet betekent gedachten te hebben, maar dat men uit zijn gedachten moet treden om beginnen te denken...

Zo gaat de discussie voort tot in het oneindige. Totdat de empire-pendule op de mahoniehouten tafel halftwaalf slaat en iedereen zich eensklaps schijnt te herinneren, dat het uitgaansverbod na twaalfen nog niet is afgeschaft. In weinig tijd is de kamer leeggelopen. Therèse laat de bezoekers uit. Tigre blijft achter in het salon. De onvruchtbare en overbodige uitweidingen heeft hij over zich heen laten gaan. Hij staat in een kamer, die een trieste leegheid toont en waarin plotseling de stank der uitgedoofde sigarettenpeuken zich troosteloos aan hem opdringt. Therèse komt weer binnen en leidt hem naar een kleine bibliotheekkamer. Zij gaat met haar rug tegen de leren banden staan. Zij staart hem in de ogen, zegt zijn naam en vraagt eensklaps snel:

- Hoe kwam je hier? Wie zond je en wie gaf je mijn adres te Parijs?

Tigre staat geslagen. Hij heeft geen tijd om zich te bezinnen.

- Maar Therèse, stamelt hij...

- Je bent moe Tigre, ik zal je vanavond met rust laten...

Doch dan weer, haar hand over de zijne schuivend en met gedempte stem:

- Te L. hebben ze je de opdracht gegeven om mij te zoeken...

- Therèse!

Doch zij kent zijn zwakheid, zij schrijdt zijdelings tot aan de kleine divan en werpt zich met een zucht in de kussens.

- Therèse ik...

- Was het tot het uiterste?...

Zij trekt haar knie omhoog, zodat haar lange huisjurk openvalt.

Tigre nadert haar. Zijn hand streelt langs haar been.

- Therèse, hoe weet je waarom ik gekomen ben... ik heb toch nooit aan je getwijfeld...?

- Kom antwoordt ze, we zullen er morgenvroeg over spreken. We zullen nu slapen gaan. Ze werpt met een gebaar van slaperigheid haar kleed uit elkaar en strekt haar lange blanke benen ver van zich af. Haar hoge zachte benen, die hem steeds tot een razende zinnelijkheid hadden weten op te winden.

*

Maar de volgende avond loopt Thèrese weer liqueurschenkend tussen haar gasten. Het zijn voornamelijk dezelfde als de vorige dag. Tussen haar en Tigre is er een stille verstandhouding, die de anderen ontgaat. Iedereen is trouwens zozeer met de belangrijkheid van zichzelf bezig, dat het geen moeite kost om een kleine verborgen gemeenzaamheid aan de openbaarheid te onttrekken. Het debat schijnt nog heviger dan de vorige avond. Af en toe neemt zelfs Therèse er aan deel, zij doet dat in de vorm van naïeve vragen en knipoogt ongezien naar Tigre.

Nog steeds staat de gepommadeerde metafysicus met een elleboog op de marmeren mantel steunend, zo nu en dan de plooi van zijn broek betastend, die op de top van zijn smetteloze schoen rust. Nog steeds vreet de literator gulzig aan de droge koeken en speelt Pujet het niet klaar drie minuten aan een stuk op zijn stoel te blijven zitten. Behalve hen bevindt zich een jongere vriendin van Therèse in de kring en een echte surrealist, die de paus der hersenschimmenjagers, André Breton, voor een nieuw soort Heiland verslijt en die maar steeds op hinderlijke

wijze aan de kale gulp van zijn broek zit te peuteren. De donkere vriendin van Thérèse heeft een vriend meegebracht, die niet alleen zijn meningen met die van André Malraux verwisselt, doch ook behept is met eenzelfde irriterende tic-nerveux als zijn lievelingsauteur, want om de zoveel seconden snuift hij, niet zonder geluid, met zijn neus in de ruimte, alsof hij voortdurend bezig is de luchtpijpen van zijn reukorgaan van een paar weerbarstige korsten te ontdoen.

Pujet valt aan vanavond. Hij richt zich nooit tot één tegenstander, altijd tegen àllen. Wanneer hij vandaag het Moi-thema hervat, dan betekent dat in geen geval, dat hij de saxofonist tegemoet wil komen. Voor hem heeft de metafysicus der Thomisten, der Kantianen en der Bergsonianen maar één wortelstok. Het zijn de denkers in de ruimte. Het zijn de droomtorens van het abstracte. Zij allen en alle schakels tussen hen, zijn de denkende producten van hun klasse geweest. Het zijn de ‘monaden’ of ‘infusoriën’ van de primitieve natuurmens, die voor de raadselen der stof en der energie zich neerbuigt, capituleert en zich bezweert met de verpersoonlijkingen, die zijn verbeelding achter deze raadselen projecteert. Het is niet alleen het begin van alle godsdiensten en het begin van alle abstracte exegese der dingen na de verloren godsdiensten, het is het begin van de vergoddelijking van het eigen ‘Ik’. Voilà het Moi Humain. Dit is de geschiedenis van de hond, die alsmaar achter zijn eigen staart aan rent of zoals een der marxisten het noemt, het versleten manegepaard, dat alsmaar in de cirkel van zijn verveling rond blijft draaien. Een filosofische openbaring, die men reeds constateren moet in het ‘Je pense que je pense, que je pense...’ van Descartes. Bezien wij deze ‘monaden’ goed, dan vreten zij zich zelf steeds op om zich telkens vierdubbel te continueren. Het Marxisme wijst vooral eerst op de sociale situatie ervan,

namelijk de gespletenheid van theorie en praktijk, verder van apologie en arbeid. Voilà, het is helder, eenvoudig. Een verschijnsel, dat zich in een vacuum boven de werkelijkheid genesteld heeft en daarom niet meer aan de historische evolutie deel heeft. Wie reeds eerder de klassenstrijd ontgaan is, omdat ten enenmale de sociologie zich op feiten baseert en niet op metafysische beschouwingen, blijft op drijfzand bouwen. En waarmede het misschien ook duidelijk wordt, hoe gevaarlijk het is met de abstracties der ‘monaden’ de werkelijkheid der materialisten pogen te omsluiten. Achter de schim van deze ‘monaden’ immers heeft ook het kapitalisme zijn moraal opgebouwd, maar het heeft evenzeer alle tegenstrijdigheden daarvan verzameld in zijn systeem. Aan de grens van deze tegenstrijdigheden staat de revolutie, zoals Lenin ze gezien heeft. Het kapitalisme, op zijn hoogtepunt, vernietigt zichzelf in de tegenstelling van arbeid en kapitaal, in de tegenstelling tussen de financiële belangengroepen en in de tegenstelling tussen de ‘geciviliseerde’ groepen der overheersers en de miljoenen der koloniale volkeren, die door hen worden uitgezogen. Stalin heeft aan deze driedubbele argumentatie een klassiek karakter geschonken in zijn commentaar op Lenin en hij stelt daarbij vast, dat de imperialistische wereldoorlog 14-18 een eerste uitzweringsproces is van de genoemde tegenstellingen, waaruit de arbeidersklasse niets anders dan haar eerste stap naar de bevrijding heeft geleerd.

De literaire nihilist komt hier tussenbeide; want voor hem verschilt de marxistische systeembouwer niet van de Thomistische. Het diktaat en de kudde zijn twee hoofdelementen, die in hun wijze van confrontatie niet verschillen. De kudde, die de Summa nooit las en de kudde, die de Marxistische dialectiek slechts uit slogans kent, heeft in beide gevallen geen keuze. Zij gelooft in de he-

mel, of is voor eeuwig verdoemd, zij gelooft in de klassenloze maatschappij of zal vernietigd worden. Alleen denken bestaat niet, men denkt slechts met allen, doch nooit alleen voor allen in een vorm, die zich tégen allen uit...

Concilie en Sovjet-raad bevatten beiden de ‘geroepenen’. Daarbuiten is geen wijsheid; want wat daarbuiten in het menselijk brein omgaat is ketterij of reactie! Practisch gesproken en zonder het hiernamaals er direct in te betrekken, de brandstapels der inquisitie worden op zijn zachtst uitgedrukt vervangen door dwangarbeid en nekschot. Aan de historische evolutie van beide systemen ligt eenzelfde principe ten grondslag: Het doel heiligt de middelen...

Hier weert de saxofoon zich, alsof zij het thema van Vincent D'Indy uit diens pastorale spelen moet; want al zou hij geneigd zijn tot het compromis: de wereld aan Marx en de hemel aan God-de-Vader, en tot een onvermijdelijk front tegen het fascisme..., de dictatuur der inquisitoren, alhoewel reeds in een ver verleden, is voor hem een anti-kristelijke en eerder een uitvloeisel der ontkerstening, welke wellicht ook de kerkvorsten aanvrat, maar daarom niet elkeen, voor wie het respect voor de naaste het hoogste goed betekent op aarde.

- De ontredde van de mens in het licht van het Kristendom beschouwen, ik zeg niet Kerk, is een verdacht verschijnsel. De gaarne van Carlyle nagefloten melodie: dat ‘Rome en Waarheid onverenigbaar zijn, omdat het Katholicisme een enorme tegenspraak is en haar lichaam rot en kwalijkriekend’, is de slagtaal geworden van de kleine vrijgevochten, pedante burger, die aan de schaduw van de encyclopedisten geroken heeft. Het is de goedkope plaisanterie van Anatole France. Chateaubriand wees er in zijn reactie tegen deze eclecticisten reeds op hoe vulgair die methode was.

De kerk, die in verschillende époques van de geschiedenis aan de feiten is vastgegroeid, omdat haar eerstelingen het ornaat der vorsten droegen, is niet de kerk van Kristus... Of..., en hierbij richt hij zich met opgetrokken wenkbrauwen tot Puget,... moet men soms geen onderscheid maken tussen Trotskisten en andere marxistische renegaten en de ware communisten?.... -

Hij vindt dat zelf een geweldige vondst.

- ... Wie de wereldse kerk aanvalt, berijdt altijd waarheden als koeien; maar men vergeet, dat de Kristen hij is, tot wie Kristus zeide: Zoals men Mij uitwierp, zo zal men ook u uitwerpen!

De spreker met zijn gepoederde kaken en het Lancome-geurtje van zijn haarsaus, met zijn perfect gesneden engels herfsttweed en zijn blinkende schoenen, maakt naar de uiterlijke verschijningsvorm niet de indruk tot de 'uitgeworpenen' te behoren, waarover hij spreekt. Feitelijk hindert dat niemand onder het gezelschap, doch Thérèse denkt aan een regel van Chamfort: 'Wat is een fat zonder zijn fatterigheid? Neem de vleugels weg van een vlinder en er blijft een rups over.'

Deze gedachtenflits schijnt haar een dwaze opwelling te bezorgen. Zij maakt een einde aan al deze oprechte en geveinsde ernst. Zij zoekt een late Jazz-band op de radio en haalt de Armagnac uit. De tegenstanders blijken enige gemeenschap te hebben, want het duurt niet lang of de stemming eist, dat zij zich van hun textielgoederen ontdoen. Het kleine nachtfestijn vangt aan. Tigre heeft zich aan deze spontaneïteit onttrokken. Niemand stoort zich aan hem. Hij heeft zich met de armagnacfles en de cigarettendoos in een van de diepe fauteuils geworpen. Wanneer de walg hem tot het strottenhoofd stijgt, wast hij zijn keel met alcohol. Hij ziet de metafysicus, die op een aan de paterspij ontsprongen sater lijkt. Hij ziet hen allen en er is geen meer, die zich in bête-heid van een ander on-

derscheidt. De belastingen, de flikfloerijen, de stijgende waanzin! De magere spillebenen van de Gidiaan, die als misgroeide stukken brakhout onder zijn te grote buik staan en ieder ogenblik schijnen te knappen... Maar Tigre spoelt zijn mond. Hij ziet de in de lucht snuivende invité, wiens neus meer en meer verwantschap vertoont met de snavel van een vogel... En Tigre giet het brandende vocht over zijn steeds droger wordende lippen. Het miserabel toneel bedroeft hem. Ook het dienstmeisje ziet hij, naakt, met haar voeten in de hooggehakte pumps de kamer binnen komen. Pujet heeft zijn armen om haar heengeslagen. Maar een vreselijk marasme overmant hem. Het beeld der dansers vervaagt zich in zijn oogappels en met ontzetting komen die andere figuren voor hem staan. Zij, die hij in zijn gevangenschap heeft gekend, de kaalgeschorenen, de uitgemergelden met hun water-grijze en glansloze blikken. De verhongerden met de kapotgeslagen kaken, die aan hun beschimmelde korst brood bezig zijn. Hij ziet hen strompelen tot aan de muren met kogelgaten en als met  en scheur door zijn bloed begint het knallen der geweren. Tigre schrompelt in elkaar. Hij kan niet meer..., hij begint te schreien. Hij schokt en de tranen vloeien in zijn handpalmen. Hij voelt een hand aan zijn schouder rukken. Hij kijkt op en herkent door zijn tranen heen het verschrikte gelaat van Therèse. Hij grijpt het halfgevulde glas en smijt het aan scherven tussen zijn voeten. Dan springt hij op en holt als een vluchteling de trappen af, de straat op, waar een dichte nanachtnevel de huizen in zich heeft opgenomen en waarin niets meer te bespeuren valt, zelfs geen geluid.

Achtste hoofdstuk

De sneeuwstorm raast door de zwarte dennen-massa's van de Ardennen. In de hoge gehuchten op de bergkammen ratelt hij toornig aan de poorten der binnenhoven. Wie met de lantaarn in de handen de staldeuren afgrendelen gaat voor de nacht, durft de ogen niet openhouden. De wind snijdt met haar koude door het been der kaken. Ook in de laagte, langs de rivier, waar het onweer langs de scherpe rotsvleugels giert, vallen op de wegen de convooien stil. De grote laadwagens staan tot aan de motorkap ingesneeuwd en de handenklappende soldaten lopen vloekend zich een weg te banen door de overstelpende sneeuwmassa's, om op zoek te gaan naar water en schnaps. Hier en daar doemen tussen de tochtgaten der wouden, de partisanen op, voor wie dit winters geweld een goede bondgenoot blijkt te zijn. Op klaar lichte dag knallen de sten-guns en wordt er soms met de getrokken pugnard gevochten. De geïsoleerde convooiwagens met voedsel en munitie verdwijnen naar het donkere niemandsland der bossen. Over de rode plassen in de sneeuw valt nieuwe sneeuw, de sporen van de dood vervagen in de tierende oostenwind en hier en daar slaat de onvindbare hand van de rebellen onverbiddelijk toe op het wanhopig knechtenvolk, wiens paladijn met het hakenkruis thans de paljas des onheils is geworden. Als zwarte raven vallen de vrijeschutters op het verkleumde soldatengrauw en waar zij aan voorbij getrokken zijn valt niet veel meer te bespeuren wat nog bruikbaar geacht kan worden. Ook in de dorpen knalt het rechtsgeding in allerlei vorm. De opgepropte woede ontleedt zich. Het geduld der handen, te lang op de proef gesteld in een lijdelijkheid, die zo langzaam aan verraad gaat betekenen, grijpt naar het

wapen om terug te raken. Het bestaan is gewond. Tienduizenden uit het zakelijk burgerdom zijn zelfs op de knielhoop terecht gekomen. Dwars door het leven der jongsten staat het lidteken getrokken. En terwijl de kantoorfrikken van het Londens beleid in hun respectievelijke microfoons de volkeren tot 'waardigheid' oproepen, om zo weinig mogelijk bloed te vergieten, heeft het gezond verstand en het natuurlijk sentiment reeds de weg der vergelding gevonden. Een volk, dat door overmacht en onrecht tot in het merg van zijn bestaan wordt aangetast en waaruit de besten en de oprechtsten werden uitgemoord, weert zich met wat het aan levenskracht bezit. Hier loopt de barst door het bestaan, hier is het spiegelbeeld van een volk vergruizeld: de tegenstelling tussen hen die zich uit lafheid of berekening het geweten sussen en zij, die tot het waardige tegenoffensief zijn overgegaan. Dit zal straks, wanneer het oorlogsgeweld voorbij is, in iedere natie tot tragische uitdrukking komen en het zal niet lang duren of de categorieën van het passieve verraad zullen met hun genadiglijk vergeven verraders een front optrekken tegen de kleinere categorie van hen die de menselijke waardigheid verdedigden.

Te algemeen is de gewetenloosheid van de woekerende middenstandsklasse, te huichelachtig de uiterlijke resten van haar religieuze demonstraties, te mergloos de ruggegraat waarmede zij staande moeten blijven en te vaak met de meeste verachting uitgespuugd door hen die als zaad in de tijd geworpen werden tegen de executiemuren aan.

De rode legers daveren naar het westen en stoten de strategische punten van het germaanse leger als molshopen door elkaar. De godenschemering is begonnen. De ramp is wagneriaans!

Over de atlantische zeekust dondert dag en nacht het dak der amerikaanse luchteskaders. De blinkende roofvogels duiken uit het wolkendek boven spoorwegknooppunten,

stations en verkeerscomplexen, staal en steen versplintert. Een paard, dat over de houten palen van de weiomheining zijn hals schuurt, draagt plotseling alle bommen wentelend in zijn ooglenzen en spert zijn muil naar de zwarte ruimte waarin het neerstort. Een kind, dat met een houten kruis op de rand van de greppel speelt, wendt zijn hoofd om naar een zacht gefluit, dat door de ruimte gaat, grijpt... en bloedt uit honderd wonden... en boven de samengevluchte mensendrommen in de schuilkelders tuimelen de woonkazernes der steden door elkaar. Wanneer het puinstof weer tegen de aarde is neergeregend, staat het halfsilhouet der in het midden gesneden huiskamers, vreemdsoortig tegen de winterhemel. Uit elkaar gescheurde flatwoningen staan als een verwilderde stalenkaart van behangselpapieren, waarvan de kwaliteit meestal met het stijgen der verdiepingen vermindert, temidden van het stadsleven, dat één uur na de apocalyptische hemelstorm weer zijn nijverig gangetje gaat. Soms laten de anglo-saxers drie kilometer hoog boven hun doelwit de tonnen explosie los. Bruggen zakken naar de waterbeddingen in en hun ornament van basalt wordt ver over de daken geslingerd en door de ramen als zwart zout op de witte tafellakens... vaker dan de bruggen worden de stadsdelen met hun honderden kostbare levens met een handomdraai vernietigd. Wat betekent het leven in een oorlog! Oorlogen zijn een opgedrongen noodzakelijkheid door dictaturen van allerhande aard, of zij nu kerkelijk, imperialistisch, kapitalistisch of proletarisch van makelij zijn. Dictaturen erkennen de goddelijke wet der naastenliefde nooit. Zelfs de uit de democratische revolutie voortspruitende staatsmacht gaat daar eenmaal aan ten onder; want zij kent op den duur evenmin als de Florentijnse vorst van Machiavelli 'objectieve rechtsnormen'. Oorlogen worden altijd met de een of andere slogan voor levensrecht gevoerd, maar er worden meer

levens vernietigd of verminkt, dan men krijgslieden opbrengen kan. Wat is het leven van een stadsdeel vol sjacheraars, zakenlieden, kinderen, oude tantes met schoothondjes, eerlijke werklieden, prostituee's, zwangeren, verliefden, profiteurs, zwarthandelaars, collaborateurs, kanarievogels, papegaaien en goudvissen, terwijl men de afslachting alleen nog maar met miljoenencijfers noteert. Wie heeft daar schuld aan? Het duitse volk? Neen, de mens van Europa, de mens van Amerika, de mens van Azië. De dictatuur van het brute en het zachte geweld. De dictatuur met en zonder lokaas. De dictatuur met en zonder concentratiekampen. De dictatuur van alle kleuren. En naast de brullende mens, en naast de bloedende mens, en naast de kadavermens blijft de veredelde huisaap en de kantoorklerk en de gespecialiseerde vakarbeider en de universitaire titeldrager en de kruidenier en de schillenboer ademen, eten, uitwerpen, paren, slapen, dromen, postzegels of sigarenbandjes sparen, billarten, kegelen en altijd aan het laatste tabaksrantsoen bezig zijn... Sommigen leven met de hoop van de laatste winter, anderen met de hoop op een verlengde oorlog... Het verlies aan mensenlevens vermenigvuldigt zich, maar de zakenwinsten vermenigvuldigen zich evenredig Voor de meesten zijn Zaken Zaken! Leve de oorlog! Leve de moordende toorn, die door het luchtruim ronkt, zolang de koffie, de boter, de eieren, de banden, benzine, graan, ja zelfs closetrollen en dweilen je een fortuin bezorgen. Leve de oorlog zelfs voor hen, wier domein, dat der schoonheid is, zolang de armtierige verfmooderaars hun slecht-geprepareerde katoenen lappen, met zinkwit en lijm besmeerd, voor pronkstukken verkopen, die boven het onlangs gekochte en van de vernissen blinkende old-finish dressoir, de trots der oweeërs uitmaakt. Lang leve de hele rotzooi, die de mensen vanaf hun luiers, voor tientallen jaren tot het openbaar bandi-

tisme voert, tot de woeker, de leugen, de oneerlijkheid en het bedrog. Lang leve de oorlog. De bruggen storten, de huizenblokken, de mensen... en boven hun assen en hun vergruizeling sluiten zich de nachtschaduwen en rijst hoog de ochtendzon en trekt haar zegespoor door de oneindige ruimten van het firmament. En wie nog het geluk kent, zich het gelaat in haar schijn te verwarmen, heeft het zaad van de goedheid in zich nog niet verloren. Straks staat de bloesemtak in zijn blik en in zijn hart. Straks stoot de aarde zijn voorjaarse wasdom over puin en schroot. Alles verpulvert, maar het mysterie der grenzeloze vruchtbaarheid niet. Alles verduistert in de tijd, door oorlogen, rampen en natuurverschikkingen, maar in de oerkernen van het bestaan blijft het ontastbare Licht, dat niet overweldigd zal worden. Maar het zijn vaak alleen de nederigsten, die het ontdekken, zij zijn de verrukten, die zelfs nog grazen op de schraalste woestenijen van dit ondermaanse.

*

Als de scharnieren van het secretarishuis hun schriel gejang in de avond laten horen, zegt iedereen, die in het gehucht bij de late haard zit: Tiëns, bij de secretaris slapen ze nog niet. -

‘Het gehucht’ is feitelijk niet méér dan een geplaveide straat met een paar zijwegen van grond, die door de karre-raderen volkomen zijn uitgemergeld. Wanneer men op een avond als deze niet gehoord heeft, dat er iemand de sneeuwklompen van zijn schoenen afstampte tegen een drempelsteen, dan is het zeker omdat de vrieswind met woest gefluit door de lucht raast en de vuren in de haardsteden hoogop in de schoorsteenmantels wegknetteren.

Tigre staat in de voorruimte van het hem vertrouwde huis, waar hij het eerste oorlogsjaar zijn zomer had door-

gebracht. De smeltende sneeuw, die van zijn oogwimpers vloeit, vertroebelt zijn blik, maar hij kan voldoende waarnemen van de korte, dikbuikige gestalte, met de zwaar behoornde brilleglazen, die met uitgestrekte, paarse kussenhandjes naar hem toe komt lopen uit de keukendeur. Op het gelaat van de gemeentesecretaris lost de verbazing zich op in een brede lach van hartelijkheid en in zijn oogjes tintelt dat eeuwige nieuwsgierige vonkje, dat zich steeds over de brilrand heen op de mensen richt. Closson kent Tigre. Op dit uur moet het iets bijzonders zijn, dat Tigre naar hem heeft gevoerd. Naar hem, de patriot uit het veilige gehucht. De goedmoedige onder de medeplichtigen in het complot tegen de vijand...; maar de onschuldige, wiens heldendaden bestaan uit het feit, dat hij in zijn zondagse kamer het portret van de vorstelijke familie met een driekleurig lint heeft versierd, waarop in gulden letters staat gedrukt: leve het prinselijk paar...; want de tijd van herkomst van dit sieraad, blijkt alweer menig jaar geleden. Zijn eigen gevoel van mede-activiteit bestaat in het feit, dat hij nog nooit een mof vriendelijk begroet heeft alhoewel men er reeds menigen in het gehucht heeft gezien... Niet ver van het secretarishuis ligt een vliegveld van duitse nachtjagers, boven op het plateau, maar daar het gemakkelijker langs de rijksweg te bereiken is, komt het personeel zelden deze kant uit, en zoekt zijn vertier tien kilometers verder in de stad.

Het is om dit vliegveld, dat Therèse Tigre naar hier gezonden heeft. Een vreemde loop der omstandigheden, waarvan het lot bedisseld werd in de oasen van het bed. Tigre immers, met een opdracht naar Parijs gezonden om Therèse te ontwapenen, was tot een ander inzicht gekomen. Te L. was men er van overtuigd geweest, dat Therèse in de polizeigefängnis bekentenissen had afgelegd, en thans voor de losprijs van haar leven als indica-

trice gebruikt werd door de gestapo, in een aangelegenheid, welke zich over drie landen in kettingvorm verspreidde.

Therèse had niet meer dan drie dagen nodig gehad om hem ervan te overtuigen, dat zij in opdracht van Londen werkte en niemand anders daarover verantwoording kon en mocht afleggen.

Hij ging dus. Geroutineerd als hij was door de opdrachten, die hij vóór zijn gevangenschap had uitgevoerd, had hij niet lang getwijfeld, maar er was geen noodzaak die hem drong, geen drift, geen overtuiging. Zoals men met gesloten ogen de duisternis wordt ingestuurd, zo was Tigre door de stoot van een blik of van een stem, door de korte blijdschappen en de bitterheden van het bestaan gedrongen. De kracht der zekerheid had hij nooit gekend en niemand had hem ooit geleerd hoe men haar verwerven kon: want hij behoorde tot de velen, wier brein men gedurende de jaren der ontvankelijkheid gevuld had met legenden en mysteries en met het zaad der vertwijfeling, met nevel en wierook, het begin van alle capitulatie voor de geweldige werkelijkheden van het leven.

*

Wat er in de nacht van 22 Januari geschiedt valt als een enorme zwarte hemelsteen op het gehucht.

Zoals vaak gedurende de laatste twee weken, heeft Tigre tegen negen uur het huis verlaten en het gebeurt zelden dat hij voor de eerste ochtenduren terugkeert.

In die nanacht houdt er een auto stil voor het huis. Vijf mannen springen er uit, waarvan er twee zich achter het huis opstellen en drie naar de voordeur gaan. De kolf van een revolver klinkt met korte dringende slagen achter de met ijzers beslagen eiken deur. De ramen worden verlicht. De scharnieren janken in dit ondenkbare uur. In de deurspleet staat de dikbuikige patriot in zijn moei-

lijk bij elkaar te houden onderbroek. Een minuut later slaat hij achterover tegen de rode en witte vloertegels, in zijn gapende mond is het woord verstart, dat hij heeft willen spreken, doch dat door een klein stuk staal doorboord werd en door bloedgolven overspoeld.

De kleine listige blik is uit de oogappel weggevallen. De brilleglazen liggen versplinterd door zijn haren en langs zijn kaken en uit het grote dikke oor vloeit een donker vocht, dat in de schaduw van zijn lichaam welhaast zwart is. De linkerhand houdt nog angstvallig het langpijpig ondergoed tesamengeklemd... Maar niemand kijkt nog naar hem om; een vrouw van veertig jaren en een zestienjarig meisje worden uit hun bedden gesleept en met een haastig aangetrokken jurk achter in de auto geduwd, nadat ze op nonchalante wijze ondervraagd werden over het verblijf van Tigre. Van buitenaf lijkt het allemaal niets. De chauffeur steekt rustig een nieuwe sigaret op en rijdt met zijn vracht het dorp uit. Een leeg huis met een open deur op de riviermist van de wintermorgen. Een man, vermoord, met bevrozen oogwater, die pas later door de veldwachter met de enorme knevels en de zilveren biezen op zijn pet wordt onderzocht. Totdat het gerucht om zijn bemoeienissen met de gebeurtenis gewaarschuwd wordt door een nog schrikbarender feit.

De morgen na deze gebeurtenis immers, halen de Duitsers Tigre uit een bunker, die sinds 1940 ongebruikt staat, een verlaten stuk van de verlengde maginotlinie... Bij hem is een knaap en beiden zijn gewapend met een kleine mitraillette. Het is een strijd op leven en dood. Tegen de hellingen klinkt het ratelen der automatische wapens en af en toe het geïsoleerde schot van een revolver. De knaap en een drietal Duitsers sneuvelen er. Tigre wordt levend buit gemaakt. In het gehucht wordt hij achter een paard aangebonden, om hem twee kilometer ver over de

kasseien mee te slepen naar een legerofficier, die hem standrechtelijk tot de strop veroordeelt. De weg terug is even vreselijk. Als hij in het gehucht weerkeert, hangt het schedelvel met de haarbundels tot over zijn onderkaak. Op het pleintje voor het secretarissenhuis worden hem twee kettingen rond de polsen gedaan en zo wordt hij aan de oude hoge noteboom opgehangen. De kleine mitraillette wordt op een afstand geplaatst en langzaam wordt hij schot voor schot doorschoten, langs de benen op, totdat een kogel hem in de hartstreek treft. De mensen uit de straat zijn er rond opgesteld, gedwongen om het tafereel bij te wonen. Voor het laatste schot staart het éne onbedekte oog, door de bloedklonters heen, naar het laatste onrecht, dat het wordt aangedaan...

Staat er een bitter misprijzen in die oogappel?

Is het een uiterste smart?

Is het doodsrees?

Of staart het reeds onwerelds over de nevelen heen van deze ijzige wintermorgen, dwars door de ontzetting der toeschouwers, dwars door het gebaar der moordenaars...? Met het laatste schot wordt de verbeterde gesloten mond openerukt. Het is geen kreet, het is een bloedplas. Geen woord voor de wereld meer... Maar wie weet iets van het woord, dat de mens wisselt met God; want er is een dialoog, die de wereld niet aanvaardt, ook niet in de uiterste pijn van het bestaan.

Vier en twintig uren hangt hij als een doodsteken in het gehucht; maar voor wie de Liefde nog iets betekent, en dat zijn er weinigen, staat hij tussen het zwarte winterspint der takken als een te vroeg ontsprongen bloesem van een Lente, die ondanks alles uit het doodszaad de levens wekt.

Negende hoofdstuk

De late trams fluiten langs de modderige singels. In de witte randstraten van de kleine provinciestad vermengt zich de geur der vochtige nabije weilanden met die van gekookte koolgroenten.

Alles in het winters schemeruur van een groot dorp als dit, maakt een late indruk, die ergens aan vergeten levensbeelden raakt.

De smalle boulevards met de dunne rijen platanen, die schuin van de westenwind staan, ook wanneer de lucht achter hun kruinen helder is als glas. De tuinpoortjes en de paden over de stadsomwalling en de vrouwen met hun zwarte winterjassen.

Met een vreemde dooiwind in mijn jas en mijn verwilderde haren, kom ik het huis invallen van Raemseele. In de keuken gloeien mijn kaken van de hitte. Iedereen is er blijkbaar over ontsteld, dat in de goede kamer geen vuur ontstoken is. Dan blijkt er een latente familietwist op te laaien over het feit of het vuur er niet of wel aangestoken moet worden. Het is Raemseele, die de keuken verlaat en die ik ergens op het achterkoertje hout hoor hakken.

Célines tante en haar op bezoek zijnde buurvrouw, wisselen blikken, die mij niet bepaald vriendschappelijk gezind zijn. Célines nichtje, in een onwinters jurkje, dat nauwelijks haar knieën verborgen houdt en met een Soir-de-Paris-geurtje ietwat te zwaar beladen, schijnt èn mijn positie èn die van haar moeder met een koel vergenoegd glimlachje waar te nemen. Céline zelf is naar boven gehold om de zaken te regelen, schone kleren in haar koffers te pakken. Maar alles voor mij deinst terug achter zijn kleine omtrekken. Ik ben gewend mij eenzaam te

voelen tussen de meeste mensen. Wanneer ik Raemseele in de kachel van de goede kamer hoor peuteren, word ik met een intense droefheid vervuld. Ik poog mij aan die zinloze ontroering te onttrekken. Mijn oog valt op een verkleurde kalenderplaat. Ik herken het Toten-Insel van Böcklin en ergens in mij herken ik ook de klank van Rachmaninof. Ik heb nooit van dit goedkope geluid gehouden. Ik ben met Strawinsky, Satis, Bartok, Prokofief en Ravel grootgebracht... Maar sinds maanden is er geen weekheid naar mijn keel geweld als deze. Ik verstout mij: - Mijnheer moest dat niet doen... ik zal hem even helpen... -

Ik ga naar de deur en wanneer ik deze achter mij dicht trek, hoor ik een spotzuchtig gegichel...

*

In het huis heerst een stilte alsof er geen levend wezen aanwezig is. De ouden zijn naar hun slaapvertrek gesloft. Colette heeft zojuist de voordeur achter zich toegeslagen. Ik ben met Céline alleen in deze kamer, die naar het verjaarde vocht van de gordijnen en der behangselpapieren geurt. Céline staat tegen de schoorsteenmantel. De grote potsierlijke radiokast ruist door het kraken der vele storingsposten, muziek van Bach. Dat moeten de Brandenburgse concerten zijn. Over een uur komt de Lange ons met zijn kolentruck halen. Het lijkt mij plots of ik van de ene wereld in de andere leef. Soms, als ik naar Célines ogen kijk, word ik tot diep in mijn bloedslag gewaar, dat er een gemeenzaamheid is tussen ons. Een ontzettende gemeenzaamheid, waarvan de tragiek mij aangrijpt. Haar handen liggen gevouwen in het smalle vlak van haar bekken. Haar ogen staan als twee grijze watervlekken en nimmer als nu zie ik hoe haar neusvleugels staan als bij het rendier, in de willigheid van een najaarsdag. Haar mond buigt zich welhaast tril-

lend uit de gelaatsschaduwen. Haar beeld roept uit mijn herinnering dat bovenwerkelijke vrouwengelaat op, dat mij is bijgebleven uit een der Etruskische wandschilderingen uit de Tomba dell'Orco. Wie zal zich over deze evocatie verbazen, die eens uit de verschilfering der verven en het dubbele halssnoer, dat hoofd heeft zien opdoemen, waarvan de mond in de tijd is vergaan, als eens het geluid, van wie er met zoveel tedere liefde vereeuwigd staat. Het oog staart nog met de onaangetaste blik, uit die nameloze verten; maar hier is de begrenzing van het verleden uitgevloeid in het uur van wie deze wonderlijke gestalte in zich heeft overgeheveld, met die andere klaarte, met die andere adem... Bevreemdend misschien, deze bekentenis, waarin ik mijn tijdloze liefde belijd voor de vrouw uit de Tomba dell'Orco, die haar adem heeft laten gaan door het lied van haar verrukte minnaars, vierhonderd jaren voor Kristus. En zoals Magdalena over de naakte voeten van Hem gebogen, haar overgave aan de geneugten van haar heerlijkheden bekende, zo staat deze Etruskische reeds duizende jaren aan het naakte der vergankelijkheid haar binnenbeeld te bekennen. Aan haar denk ik, nu ik Céline zie, tegen de grijze schilfers van het late uur, dat zijn omtrekken verliest in de schaduwen van het donkere spiegelglas. Nu ik Céline met haar verwissel op een oncontroleerbaar ogenblik, Céline, die met een welhaast even tijdloze stilte en ernst, háár binnenbeeld aan mij bekent..., dat ik als een knaap te stamelen begin en met mijn ogen vlak bij de hare, met een ontroerde stem fluister:

- Met jou, zou ik de nacht willen delen..., ik zou je niet aanraken indien je niet zoudt willen... -

*

En nu razen we door het winterse nachtland, langs het zwarte kanaalwater en onder de oude ijzeren bruggen.

Wij zitten in de voorkajuit van de vrachtauto, tegen elkander gedrukt. Af en toe raken onze handen elkaar en beginnen elkaar te strelen. In het donker zie ik haar ogen op mij gericht. Vlak bij de ingang van een dorp zwaait een tegenlicht langs een brugheuvel op, verblindt ons een ogenblik, doch schiet voorbij. De handen grijpen de mijne en heel zacht fluistert zij mij in het oor:

- Marc... wat zou je doen, als we zo in een ramp gestort werden...? -

- Ik zou mijn mond op de jouwe drukken... - antwoord ik.

Ik voel, dat ik lieg op dit ogenblik. Haar vraag is zo ontzettend, dat ik door mijn eigen antwoord verpletterd word, maar ik lieg. Ik houd van deze vrouw; maar in alle liefde ben ik eenzaam en een onvernietigbaar levensgegoïsmen weerhoudt mij van de zucht om de dood in te gaan met wat ik niet tot in mijn laatste vezel bemin. Zo is het niet met Céline en ik geloof dat het wel nooit meer zo zal kunnen zijn; want zo heeft een man geen tweemaal lief... Ik lieg dus.

Ik durf mijn vlucht en mijn verraad niet openlijk bekennen. Ik laat haar het subliem bedrog en de ijdelheid ook van de waan, dat zij mij zo diep geraakt heeft met haar blikken. Ik weet nu ook wat zij van haar schoonheid verwacht en in die ijdelheid staat mij reeds iets tegen, dat mijn leugen nog verachtelijker maakt. Ware ik eerlijk, dan zou ik haar moeten antwoorden: neen Céline, ik verwarm me in het zachte vuur van je schoonheid; maar zij is te zeer met zichzelf bezig, opdat ik er mijn leven voor opofferen zou. De dood aanvaard ik wel, wanneer ik de geringste boterham van de geringste verdedigen moet, maar niet voor een vrouwelijke zelfstreling, die de aantrekkelijkheid heeft van een poëem van Samain, maar tevens ook zijn voosheid.

Doch met mijn blikken bezegel ik mijn leugen en ik voel

hoe heet haar zuchten zijn van voldoening, wanneer zij haar gelaat korter bij het mijne brengt en zegt:

- Ik zou willen dat het gebeurde. -

Afschuwelijke ernst, waartegen ik leugen na leugen zal moeten opstapelen; want de dagen zullen komen..., ik zal haar knieën van elkander drukken..., ik zal tot haar ingaan. Ik zal leren naar haar te verlangen en verdwaasd te zijn op deze ernst der ijdelheid. Ik zal leren naar haar te verlangen als zij afwezig is. Ik zal triestig zijn als ik haar niet zie en triestig zijn als ik haar zie. Misschien zal eenmaal in háár extase mijn eenzaamheid zich samenballen, tot één ruk, tot één schreeuw, om wat ik eens verloor. Alles, alles zal vlucht zijn, alles als het afschuwelijke hoofdkussen zijn, waarin ik mijn ogen verberg, om die ene te vergeten in wier dood ik verminkt ben, onherstelbaar.

*

's Anderendaags 's avonds gaat het los.

Wij gaan tot de aanval over. Onverwachts is de sneeuw met hopen uit de donkere namiddaglucht komen vallen. Het zal de actie bemoeilijken. Verknoeke, een oud spanjestrider en door de Koenraads voor Trotskist uitgescholden, heeft een dubbele rol gespeeld, voor grof geld. Heel de situatie van de sector Koenraad staat op het springen. Koenraad echter heeft een klap vóór. Van nature altijd in een wedloop verwickeld met zijn tegenstanders, is zijn gedachtengang nooit ter goeder trouw en vindingrijk in preventieve verdedigingsmiddelen. Céline staat naast hem. Haar gelaat wordt hard en lelijk, wanneer zij zich strijdvaardig maakt, en lijkt minder oprecht dan bij de toewijding aan haar zelfcultus. Haar neus blijkt te kort, wanneer men haar in die momenten van opzij waarneemt, haar kaken onaangenaam scherp en haar taal onvrouwelijk. Zij verliest ergens de oneindigheid van haar heupgang en gaat als een pees naar

voren in het luchtruim staan. Zij en Koenraad blijken plotseling uit één steen gehouwen, nu noch de muziek, noch het vertederd woord haar schijnen te raken. Nu hun haat en hun ressentiment op één aambeeld gesmeed blijkt, nu de nachten en de misten verwijderd zijn uit hun sexe, nu er geen regen ruist door de avonden waarin de voetstap verdwaalt in de ban van haar reuken, nu er geen late vogel geruisloos dalen kan in heur haarwring en het trillen van zijn snavel niet meer diep tot in het merg van haar beenderen dringt.

Zij zijn één steen, één pees, één eelthand, één klankloos pantser, één robot, maar ook een rotskaap van werkelijkheidszin, waarop het vuil der wereldzee zijn lege schelpen tot zandgruis slaat.

De verklikker zou met vier partisanen de lijn bij de spoorlijn onklaar gaan maken voor de soldatentrein van negen uur. Op de plaats zelf zou hij hen uitleveren aan een verborgen opgestelde brigade van zes gendarmen en twee zwarte miliciens, onder toezicht van een S.D.-scharführer. Deze middag heeft Koenraad zijn tegenzet uitgewerkt. Eenvoudig, zonder aarzelen. De vier partisanen zijn op de hoogte. Hij zelf zal hen volgen met drie anderen, alles wat op dit ogenblik in zijn nabijheid te verzamelen valt en onder deze drie bevinden zich Céline en ik. Zodra de duisternis is ingevallen, gaan wij ons, verspreid, met de meeste voorzichtigheid in de buurt van het operatiepunt nestelen. Twee revolvers en twee mitraillettes zijn ons aanvalsmateriaal. Verknocke mag niet doodgeschoten worden. Koenraad heeft hem nodig voor een verhoor. Twee van ons krijgen de opdracht hem met de meeste snelheid weg te slepen. Onze legermacht bestaat dus uit acht man. En nu gaan wij met de tweede equipe. Ik kruip op mijn buik door het sparrebos, greppel na greppel zoekend. Soms verschrik ik van het brakhout, dat niet diep genoeg ondergesneeuwd, plotseling

kraakt onder mijn handpalmen of mijn knie. Céline moet niet ver zijn. Na een uur lig ik onder een lage den aan de rand van een wilgenbosje en heb een uitzicht over het brede pad, dat zijdelings tot het spoor leidt. Een kleiner pad kan ik afzien langs de rails, tot aan de brug. Céline is nu naast mij komen liggen. De nacht is niet zwart, maar ondanks de witheid van de sneeuw is het onmogelijk om gestalten tegen de grond waar te nemen, op meer dan zes meter afstand. Overal de zwartheid van halfbesneeuwde stronken en struiken en overal de grilligheid van zandhopen en bermen. Het terrein is wild en onoverzichtbaar buiten het wandelpad. Tussen de bomen wordt het nog moeilijker. Célines adem gaat zacht op en neer. In het donker bespeur ik de omtrekken van haar gelaat. Over haar haren heeft zij een witte doek gedaan, zoals ik. Het is een soort zandkom, rondom de korte dennestam, waarin wij onze lichamen buigen. Ik zie dat zij haar handschoen uittrekt en voel haar handpalm over mijn aangezicht strijken. Ik antwoord niet. Ik kan niet. Zo blijven wij een uur, met niets anders dan het zachte stoten van de sneeuwwind in de vochtige boomtoppen. Dan zie ik een zwarte gestalte midden in de brugopening opdoemen. Het hart rukt onder mijn ribben als met felle sprongen. Heel mijn borstkas doet pijn van spanning. Ik beweeg voorzichtig mijn revolver. Voordat ik de tijd heb om vier figuren te ontwaren, vallen er schoten als metaalslagen in de lucht.

- Let op je tellen - roept Céline, en als een panter sluipt zij naar voren. Al de onzen zijn herkenbaar aan de witte plek op de rechterarm. Ook ik storm naar het duister handgemeen. Het is welhaast onontwarbaar. Je zoekt schimmen uit waaraan niets wits te bespeuren valt. Er wordt met de vuist geknookt en af en toe slechts geschoten. Een doffe plons in het water herinnert er aan, waar wij ons bevinden. Ik herken Koenraad, ik zie hem een

enorm geschouderd gendarm met de kolf van zijn revolver een slag tegen het voorhoofd geven en er dreunt opnieuw een doffe plons in het water onder ons. Dan wordt er gemitrailleerd, van onderen op, aan de voet van de helling. Er klinkt een bevel in het Duits. Ook Koenraad beveelt. De handtastelijkheid blijkt zich uit elkander te trekken en van weerszijden van de spoorlijn knallen de vuurwapens. Het mag niet lang duren. Verknoeke is in veiligheid. De aftocht moet gedekt worden. Koenraad offert niets te vergeefs. Hij heeft de situatie van de zijnen in handen. Hij weert de sprong van drie tegenstanders af, die over de spoorlijn tot de aanval overgaan. Dan hoort hij knallen achter zich, onder op de weg, langs het water. De zijnen trekken zijdelings weg door het bos. Zij verspreiden zich al, worden onhervindbaar, onmikbaar... Koenraad zelf kan niet meer naar onder. Eensklaps rent hij achterwaarts de brug op, vuurt op een donkere gestalte tegenover hem en springt het water in. God weet hoe hij er uit gekomen is, maar aan de overkant heeft hij nog de moed, zijn laatste munitie af te vuren op een schreeuwende milicien, die op de brug armenzwaaiend zijn kameraden begint toe te schreeuwen.

Ik zelf heb een slag tegen mijn kaak gekregen. Een geweldige slag, verduizelde. Als ik mij rekenschap geef over wat er gebeurd is, lig ik onder aan de stijle heuvelvoet. Een koude vochtigheid, die bij de eerste gewaarwording als een hete snede aandoet, voel ik langs mijn rechterarm tot aan de elleboog. Ik ben gewond. Ik moet hier weg. Ik durf mijn arm niet te betasten. Angstzweet breekt uit als ijsparels op mijn voorhoofd. Als mijn slagader geraakt is, zal ik hier doodbloeden. Ik spring op, ... ren... ren..., met mijn arm stijf voor mij uit. Struikel, spring weer op en heb geen adem genoeg om het tempo vol te houden. In de kleine boerderij, waar ik

de anderen vinden moet, word ik onmiddellijk op een bank neergelegd.

- Gewond, - hijg ik, - snel verzorgen.

Céline trekt voorzichtig mijn jas uit en de moeder van Kaag staat met een witte handdoek en een porceleinen kan tegen haar buik, in haar nachtjapon, met bevreemde ogen toe te kijken.

Uit de pijp van mijn mouw schiet een laag halfgesmolten sneeuw..., dat is alles. Tussen huid en jas geschoven, bij het aftuimelen langs de heuvelwand... Allen lachen hartelijk. Ik kan mijn eigen ogen niet geloven.

Tiende hoofdstuk

Een uur later hebben wij elk onze terugweg gekozen. Céline heeft mij weerhouden en wij hebben samen onze toevlucht genomen in de strolagen boven een kleine warme koestal.

In de opstijgende dampen van de verse mest, zoeken wij elkanders lichaamsvormen. Céline heeft haar borsten ontbloot en drukt mijn ongeschoren kaken in het warme harde vlees. Ontroerd tast ik over haar schouders, over haar kleine buikschelp en streek de soepele rugwelden en de zachte binnenkant der dijbenen. Mijn hand is als een gespannen vlies. Ontvankelijk tot op het pijnlijke af en meer en meer word ik gewaar, hoe het vrouwenlijf zich verwildert. Aldoor fluistert zij mijn naam, als een zoete streling. Haar vingers zoeken de gevoeligste delen van mijn lichaam. Ik voel hoe ik verduizel. Ik neem haar. Herneem haar en in een eindeloze omstrengeling vernietig ik mijzelf aan de gespannen boog van dit bezeten lijf, totdat ik in de vroegste schemering, die door een glazen dakpan naar binnenijlt, met stukgebeten mond en ontkrachte lenden in elkander stort en in een slaap, zwart als nooit, de tijd verlies.

*

Niemand van de onzen slaapt die nacht in zijn eigen bed.

's Morgens, bij de eerste klaarte razen de motoren van de Deutse Polizei over de kasseien der gehuchten. Koenraad heeft niet anders verwacht en gaf ons daarom het bevel de schuilplaats niet te verlaten. Hij zelf heeft zich veilig gesteld, midden in de gevaarlijke zone, waar hij met geen mogelijkheid ontdekt kan worden, en een uitstekende observatiepost inneemt. De hele dag hebben wij

geen contact met hem, totdat wij ons lang na het vallen van de avond in een kleine autogarage treffen, waarvan de baas vaak de neergevallen piloten herbergt. Dezelfde avond besluiten wij het terrein te ontruimen en Koenraad ontvouwt ons een belangrijk plan, dat hem opgedragen is ten uitvoer te brengen aan de Nederlandse zuidgrens en waarvoor onmiddellijk voelhorens moeten uitgestoken worden. Een paar uren later steek ik de rivier over met Céline, die als verbindingspost tussen mij en Koenraad werken zal aan weerszijden van de linie der mitrailleuses, die ernstig versterkt is, sinds een zuid-nederlandse verzetsgroep in grote getale is gearresteerd, waarvan de meesten in het najaar werden gefusilleerd. De Nederlandse zuidzak immers was een doorgangskamp geworden van joden, piloten, en tal van ontvluchte franse krijgsgevangenen, die rond een oud kasteel samenstroonden om voorzien van nieuwe papieren, de sprong te wagen naar andere gebieden. Wat ons nog slechts interesseert, is het vijandelijk mensenmateriaal, dat heen en weer gaat en waar en op welke wijze men het de grootste schade kan toebrengen. De geallieerde luchtmacht heeft haar activiteit boven de westelijke landen verdubbeld en vooral in het hemelruim boven Frankrijk en België. Alles wat bij en rond spoorwegknooppunten ligt, is voorgoed onveilig geworden.

Een nerveuse wisseling van berichten gaat heen en weer door de aether. De eenvoudigsten der eenvoudigen zijn ingeschakeld en nemen deel aan die worsteling, terwijl de burger, onrustig geworden door het daglawaaï, behalve de bekommernis om zijn laatste koffieboon, de te duur geworden zondagstaart en de groeiende onveiligheid van zijn zakenreizen, meer en meer de angst-vracht gaat dragen van een komende invasie... in zijn land. Iedereen immers spreekt nu over de invasie, die komen gaat. Met de lente zal het geschieden. Maar iedereen

weet te vertellen, dat Churchill in de Balkan beginnen zal en met een inval in Noord-Duitsland. Gespaard blijven van een dergelijk geweld, is zowat de droom der meesten geworden en velen, die van de bezetter niets hebben moeten, verkiezen het zonder invasie te doen en te wachten op de algemene ineenstorting van Duitsland, die toch niet meer lang op zich kan laten wachten. Onder de voorstanders van een inval, dwars door midden-Europa, bevinden zich ook zij, die de enorme stormwals der Sovjets over Polen naar Berlijn, langzamerhand met minder sympathie vernemen dan twee jaren geleden de krachtproef van Stalingrad. En nu Rusland zowat zeven-miljoen levens heeft opgeofferd, om het Hitlerdom te verpletteren, vinden zij het welletjes en hopen, dat het oostfront zich een weinig stabiliseren zal. Het D.N.B.-bericht van iedere dag, dat zij aandachtig volgen en waarin gemeld wordt, dat de duitse staven hun troepen telkens weer beter gelegen strategische punten achterwaarts doen innemen, begint hun onuitgesproken even onaangenaam aan te doen als de schaarste der zwarte vlees- en textielbonnen.

Koenraad heeft de nacht doorgebracht in een tuin, onder de grond. Een verwilderd stuk tuin vol brandnetels en afval. Een soort niemandsland, tenzij van aardongedierte. De vochtige sneeuw hield geen stand en droop in de lauwigeworden nanacht door het gecamoufleerde dak, zoals ze overal reeds in de kanjelpijpen van het dorp het water klokken doet. In de morgen drijven er zware witte wolken langs het firmament en de westenwind voert de onbestemde reuken mee, die een te vroeg voorjaar vooruitlopen. De wegen zijn zacht en zompig geworden en wie er met zijn schoenen door heen gaat sleept in weinig tijd hele gewichten aan zijn benen mee. Koenraad stapt met het hoofd in zijn kraag gedoken over de plassen der weggesmolten sneeuw. In alle vroegte bereikt

hij het station te K. om er met de mijnwerkerstrein een eind verder op te reizen. Dertien kilometer zuidwaarts stapt hij uit. Hij ontmoet de oude vertrouwde Grummel, met wiens vrachtauto vol aardappelen hij verder reizen zal.

- Het is gedaan met de winter, - zegt Grummel.

Maar Koenraad beluistert hem slechts instinctief en zijn antwoord duidt op andere dingen, die hem bezig houden.

- Hoe laat kunnen we te T. zijn? - vraagt hij - we hebben vandaag nog veel te doen.

-

- De kleine Zegers is eergisteren te T. gearresteerd, - vervolgt Grummel.

Maar ook daarop klinkt Koenraads antwoord slechts met een spaarzaam 'Zo', waaraan hij toevoegt:

- We moeten vermijden langs Z. te rijden, onze kameraden hebben er deze week de zwarte burgemeester op de drempel van zijn woning neergeknald. Spiezen laptte het, vanuit het zoldervenster van de Linde. Hoe hij ontkomen is mag de duivel weten.

-

Dan draait hij zich naar Grummel, met een brede glimlag op zijn vermagerde kaken...

- We vegen er onder, jongen, dat de stukken er afvliegen... en het is tijd ook..., want eenmaal de klieken uit Londen hier en onze kansen zullen verkeken zijn... Weet je wie de wapens krijgt? ... Het 'geheime leger'... om niets te doen, dan de orde te handhaven als de Duitsers zich eensklaps zouden terugtrekken... Een stel ex-fascisten...! -

En dan, zich opwindend:

- En overal gaat het zo en overal zullen de verraders en de fascisten het veiligst zijn zodra de Engelsen en de Amerikanen daar zullen zijn. Wij zijn de eersten, die de wapens zullen moeten inleveren. Het verzet mag geen symboolteken blijven; het spel der Churchill's en con-

sorten is daarmee in het minst gediend. Geen Franco en geen Degrelle zal bestraft worden... -

Het is nu Grummel die zwijgt. Voor hem zijn de moffen ‘moffen’ en de belgen belgen. Behalve zijn vrachtrijden, zingt hij 's Zondags op het oksaal het Gloria mee, het Credo en het Hosannah.

Voor hem is Koenraad een hoofd vol niet te achterhalen berekeningen.

- Gij..., - zegt hij lachend, - Gij toch... - maar zijn zin wordt als met een slag van zijn mond geslagen. Achter hun rug striemt het geluid van autoremmen.

- Koenraad Zielens! - Schreeuwt een stem.

Koenraad rukt zich om. Staart in een paar revolverlopen, welke vanuit een kleine open camionette op hem gericht staan. Een hand vol vlaamse nazi's springen over het houten schot de weg op.

- We kennen ons, hè, kleine Dimitrof, - roept er eentje, met een onderscheidingsteken op zijn arm en die op Koenraad toetreedt, terwijl Grummel door een viertal knapen wordt overmand.

Koenraad staart zijn tegenstander met een blik van staal in het gelaat.

- Ik ken je, ja, je was onder de misdienaars de grootste huichelaar... -

Uit de vensters der huizen steken reeds nieuwsgierige gezichten. Dan wordt Koenraad naar de wagen gesleept, die in een zachte ochtendbries het dorp uitrijdt.

Bij het café van Penders staat de hele dag een vrachtwagen met aardappelen aan de wegwand. Vier dagen later zijn Koenraad en Grummel doodgeranseld zonder nog een woord te spreken, ergens in een kelder van een vlaams gemeentehuis en onder het oog van een paar Blauwvoet- en Veni Creator-zingers, die hier tenminste zich het geweten sussen met de verzekering, dat ze met deze onbekeerbare communist een stuk van de anti-

Christ hebben uitgeroeid... Trouwens, sinds onnaspeurlijke tijden heeft de traditie hen geleerd, dat men uit morele overwegingen evenzeer doodslag als onanie pleegt.

*

Het is nochtans een dag om er met een wimpel doorheen te gaan! In de plassen van de gesmolten sneeuw, over de wegen, staat de hemel helder blauw.

Het is altijd op zulke winterse dagen vol zon of men al overal het oergeweld der barende aarde gewaar wordt. Het rythme der dingen spant zich zichtbaar uit en de mens lijkt groter in de klare daglucht waarmede hij zijn longen volzuigt.

De boerendochters laten de fluitende trams halfleeg de dorpsbocht om ratelen en trekken met de boterkorven aan hun armen te voet naar de stadsmarkt. Over hun, sedert enkele jaren vermagerde, koopwaar liggen de roodgeblokte keukenhanddoeken plotseling veel helderder in het blauwsel van de stralende morgen.

Hier en daar snelt een te vroege voorjaarsvogel naar het ravijn van azuur, verblind, verduizeld, als hoog rinkelend kristal, versplinterd in al de watervallen van goud, die uit de zon storten over de naakte aarde. Er is geen boom meer zwart en op het kanaal ontsluimeren de boten in een lauwe melkwitte damp, die tussen de oevers heen en weer dommelt. En overal hetzelfde blauw, in de struwelen van het struikgewas, op de natte daken van de huizen, op de straatkasseien en in de haren van het meisje met de blauwe emmers en de blauwe ogen.

Er is vriendschap tussen de mensen en de aarde.

Er is vriendschap tussen de hogere en de lagere dieren. De zon breekt door het vlees tot in de kernen van het bestaan.

Ik sta tussen de bomen op de heuvelkam. Er begint een

klok te luiden en het is alsof de klepels ergens in mijn omribde borstkas slaan.

Mijn stem is te klein om alle vreugden uit te schreeuwen in de schoonheid, die mij hier van alle zijden overrompelt.

En opeens denk ik weer aan het doodsbericht van Koenraad.

Maar de dag grijpt mij meer aan dan de dood.

Sterven in een licht als dit, boven op deze van verborgen driften berstende aardhoop, met mijn ogen in het vochtige goud der dingen. Op deze morgen vind ik geen droefheid in de dood. En Koenraad? Wat deed hij mij? Was ik niet in het leven tegen hem aangestoten als tegen een vreemde stenen grenspaal?... Of had hij toch meer voor mij betekend? Wat had zijn staalvreterij voor zin in deze zon! Hoe absurd leek zijn haat nu! Is er wel haat in de oorsprong der dingen en kan wie uit liefde voor de mens vecht de mens wel haten? Kan een man alleen maar gedrongen worden door zulk een vreselijk ressentiment of is er altijd een dosis onvolgroeid ideaal mee gemoeid, die in dit verbeterd verstand die merkwaardige kronkel heeft gelegd? Het is al vaker gebeurd, dat ik daaraan denkende, mij dat kleine vers van Pierre Kemp herinnerde:

‘Hij heeft het huis en den stal gewit
aan den kant van de zon, aan den kant van de maan
en al wat zijn sobere geest bezit
met het blauw in de kalk gedaan.
Nu staat hij en het avondlicht
schijnt roder op zijn verbranden nek.
Hij geeft zijn werk nog eens even het gezicht
van een voldanen, werkzamen gek.’

O waanzin der wereldordenaars. O handigheid der hoog in de paradoxen klimmende maatschappij-sjacheraars. O

dagjesreis van alle soorten humanisme, tegen de maskerade verliest gij het steeds. De dictaturen komen en gaan, vernietigen de mens, vernietigen elkander, vernietigen zich zelf, zonder dat het heelal en de tijd een seconde in hun rythme worden gestoord. Het wisselend ideaal van de mens is even armzalig van zegepraal als van nederlaag. Alleen het leven is eeuwig en honger en dood rond zich verspreidend, vervloekt en verheerlijkt, zal het baren blijven, zolang dit in de Wil besloten ligt van zijn almachtige Oorsprong!

Zij, die Koenraad in een sinistere kelderruimte met Kruis en Dood bezworen hebben. Zij die de Anti-Christ bestreden hebben, zijn zij niet even Goddeloos als de Koenraads tegen de Persoonlijkheid in het harnas gedreven? Worden zij niet allen gedikteerd door de donkere waanzin van gedogmatiseerde, onvruchtbare discipline, welke met de natuurlijke orde van de zon, het zaad, de vreugde, de liefde en de dood, met de gehele waarachtigheid van het bestaan niets meer heeft uit te staan? Zijn zij niet allen voorbestemd om met de knoet gedreven te worden, waar elke georganiseerde rooftocht hen nodig heeft? Spreken zij niet allen de taal, die hen met alle vergruizelde symbooltekens is aangeleerd, opgedrongen, en zijn zij in deze taal niet allen verminkt en tot slachtkudde gedoemd?

Zon, sinds gij het eerste levende wezen tot stamelen hebt gebracht, of de hand bewogen, die u in de rotswand, in de boomstam, in de klei al krassend poogde te verheerlijken, is uw geweld het zoetst geweest in het hart en het oog der nederigen; want van de hoogmoedigen, hebt gij slechts de haat, de nijd, de onrechtvaardigheid en de smeerlapperij beschenen. En wie het hoogst geklommen waren, hebt gij, naargelang de dag verliep, van onderen belicht, zodat er nog weinig meer aan hen te ervaren viel dan de schaamdelen, waarmede zij aan de geringen der

aarde gelijk zijn en dewelke zij ten onrechte het lagere noemen; want niet wat langs het aarsgat uitgeworpen wordt is vuil, doch wel wat door de mond uit het verbeterde hart naar buiten komt! Het ene dient de vruchtbaarheid der aarde, het andere bijt het venijn in het bewustzijn der mensen.

En welk een bewustzijn. Een kennis zonder dankbaarheid, het braakveld der beschaving; waarin het voor elke gemechaniseerde romantiek niet moeilijk is het zaad te smijten van het aardveil.

Ook de Koenraads, ook zijn moordenaars, met een brein vol anachronismen geslagen, zijn kruipende begonnen zichzelf te verliezen onder het aarsgat der grote malcontenten, die aan de tijd zouden tornen... Zoals de kleine operaschrijvers der negentiende eeuw zich achter het masker der muze de a-musische wet lieten opdringen der geboorneerde en nog met strikken getooide bourgeois, zo hebben de Koenraads en zijn tegenstanders zich de achter sociale slogans en wetenschappelijke waarheden verborgen geweldswet van een stel obscuranisten laten inhameren.

Er is maar één wet, de ongeschrevene en zij is het, die de mens met de natuur verzoent, zij was in het oerwoud en zij bleef onveranderlijk in een maatschappij vol tandpasta en raketmotoren. Systeembouwers mogen op haar oerstam dan ook al hun cijfers enten. Of zij nu psalmen doen zingen of met de wapens kletteren, hun leer heeft de roem van het martelarschap gemeen en de ongenade voor elk, waarin de natuur sterker is dan het systeem, het leven sterker dan de maatregel, de persoonlijkheid wijzer dan de horde. Dat Koenraad geen tijd vond tussen de kleine mijlpalen van zijns vaders mestkar tot de passerdoos en van de passerdoos tot de materialistische dialectiek, dit te ontdekken, werpt een schaduw over zijn dood, welke het enige a-tonale contrapunt be-

tekent op het klankbord van mijn morgenlijke verrukking. Als een klaroenstoot gaat het door mij heen in deze onbewolkte dag en wie in dit licht ademt, zoals de vroegste mens geademd heeft, voelt zich tegenover de problemen van zijn tijd als Diogenes de Hond tegenover Alexander de Grote; toen deze de wijze die voor zijn ton van het zonlicht genoot opzocht en hem vroeg een wens uit te spreken, antwoordde Diogenes: Dat ge een weinig uit mijn zon gaat! -

*

Er zijn weinigen die ervaren, hoe het met Céline is gesteld.

Vanaf het eerste ogenblik, dat ik haar gelaat zag, op de morgen, dat ze er met mij voor het eerst over sprak, was het alsof er een wonde dwars overheen gesneden stond. Ik dacht aan dat gebarsten spiegelglas, waarin ik haar eens had waargenomen, toen ze haar haarwongen uitkamde. Haar ogen staan gezwollen en aan haar bovenlip trekt zich een ontastbare schreeuw-schaduw omhoog, die de pijnlijkheid vergroot om haar aan te zien. De lichamen zijn in een stukje beemd opgeborgen. Wij konden er niet bij zijn. Overal rondom staan naakt en zwart de winterse populieren, schuin in de Februari-zon, vlak achter het woonhuis van de Verhaegh's.

Vanavond ben ik met haar over de berm van het aangrenzende bietenveld gelopen en in de schemering kunnen we het lapje aarde zien. Er staan een paar palen rond, waaraan straks het jonge vee zijn hals zal schuren, wanneer het gras weer vol gele ranonkels staat, als ieder jaar.

Nu ligt Célines lichaam te schokken alsof het breken moet. Mijn handen gaan voorzichtig over haar hoofd en haar gebogen rug. Soms als zij opstaart en door het smalle raampje haar ogen naar de ruimte wendt, lijkt het mij of er een andere vrouw achter de zichtbaarheden van

haar wezen is ingetreden. Ook het geluid van haar stem herken ik niet, wanneer zij tussen haar aan de waanzin grenzende huilbuien te spreken begint. Soms is het of ik de veranderingen van minuut tot minuut gadesla. En ik zelf voel, hoe ik langzaam aan de omvang van haar smart vernietigd word. Het is de eerste maal in mijn leven, dat tussen mij en de vrouw, de onverbiddelijkheid van het bestaan zijn snoer rijgt. Ik weet wat de dood van Koenraad voor haar betekent. Tussen hen mocht de liefde dan ook slechts een symboolteken geworden zijn... wat zij aan het bestaan gebeiteld hadden, was in basalt gebeiteld. Haar ontzetting maakt zich dan ook van mij meester en in deze afschuwelijke donkere gespannenheid van heel mijn wezen, moet ik ergens met of in haar neerstorten en diezelfde nacht breken wij ons aan elkander als brakhout, dat verschroeid en zwart, reeds te lang heeft staan wachten op de toornige ongenade van de wervelwind.

*

Boven dit madrigaal der droefheid zwermt het staal der vliegtuigmotoren. Rukt op zijn weg brokstukken uit het gelaat der aarde. Slaat zijn bliksems in de resten van een vergane geschiedenis. En dit huiveringwekkend spel der verwoesting, voorbode van het komende einde van deze massamoord...; maar tevens ook van veel angstwekkender toekomstvizioenen, moet ons met vreugde vervullen. Alsof de weekheden van het idealisme ons al niet van ramp in ramp gesleurd hebben. Alsof dit bijna sureëel geworden optimisme al niet sinds lang op een marionettenglimlach is gaan lijken die ons wijs maken zal, dat de slapende honden nooit meer ontwaken zullen en nooit meer blaffen en nooit meer bijten. Neen, ik moet het eerlijk bekennen, om de verpulvering van Duitsland heeft mijn glimlach nooit helder op het gelaat gestaan, het was een kramp, het was een schuldbesef dat zich

reeds uit de perspectieven omhoog wrong; want wie aan de ongenade van dit onheil schuld heeft, is niet slechts van germaanse bodem... en zeker hij niet, die nog in de schoot van zijn moeder of op zijn eerste peluw sluimert, en zeker hij niet, die ook vóór Hitler in Duitsland, als in ieder ander land, hoe geperfectioneerd dan ook, maar een dwangarbeider is bij het vervaardigen der grootscheepse vernietigingsmiddelen. In wiens hand wordt het profijt van dit apocalyptisch spel uitgeteld?... En zo zal de ene afgrond de andere oproepen. Nu zal het zegetijdperk aanbreeken van hen, die rampspoed en verwarring als wind in de zeilen voeren... Het einde van deze wereldoorlog is inderdaad in het zicht, maar zal het niet een overwinning in de nacht zijn? In de nacht der gespletenheid?

De dagen zwellen als de vochtig-geworden botten aan de vruchtbomen. De gronden worden rul en in de kleine tuinen staan de mensen reeds te spitten en schuiven zich het hoofddekseel naar achteren, om het eerste voorjaarszweet, met de rug van hun handen, van het voorhoofd weg te vegen.

Soms trekken de zilveren scholen, met een onaardse en plechtige rust welhaast, door de open blauwe vlakten van het hemelveld, schitterend in de zon, en men kan hen met het oog volgen, totdat hun witte stippen, blauw geworden in de zon, onhervindbaar zijn. En ook de weken gaan en langzaam aan barsten de graszoden open en schieten de krokussen naar buiten en vindt ge de anemonen verward in de lage wildernissen van het kreupelhout der kleine wilgenbosjes. Dan staat het naakte perzikenhout vol zachte lilakleurige bloesems, en de kersengaarden rond de dorpen, in de heuvelvouwen, beginnen hun witte wolken over het nieuwe groen der weiden uit te spreiden. De lammeren blaten al achter de half-geopende staldeuren of staan in de kleine beemdjes der gehuch-

ten, met rukkende lichaampjes, aan de melkzwarte uiers der ooien te trekken.

Wie het land vanachter het treinraam waarneemt, voelt de warmte met sprongen in zich stijgen. Soms, wanneer uit de grote luchtvlcerken het ratelen begint, wordt hij uit het nieuwe lied der aarde gerukt; maar even later ziet hij met een kleur van kleiwater het jonge paard staan, met de achterpoten omhooggeslagen tegen de zachtblauwe hemel op de groene draaischijf der weide geboetseerd, die ergens rond een onzichtbare as wentelt. En dieper dan hij het zelf weet, ervaart hij, dat het leven altijd en overal even tijdloos is als de dood.

Elfde hoofdstuk

De dag komt weldra in de lucht. Ik trek de vensters open. Niets anders dan het windgeluid, dat zoemend van de boskim komt. Langzaam drijft boven de heiderug een okerkleurige streep. Het nachtblauw van de hemel wordt vaal en dof. Alleen uit het oosten komt nu nog licht in het donkere landschap tussen de raamkozijnen, het is geel en bruin en er schuiven reeds donkere vlekken van wolken overheen. Het licht breekt niet door. Roestige repen trekken over de lucht, vloeien samen en kleuren zich loodgrijs. Dan tikkelt zachtjes de regen op het lover, een ruisgeluid, dat aanzwelt en nalaat, naar gelang de komst der wolken. Op en neer in deze zeer vroege morgen, zoals door de gehele voornacht het rythmisch geroezemoes der insecten en der waterdieren van de nabije vijverplassen is gegaan.

Ik voel de vochtige ijle van de dag om mijn romp slaan, maar het is mij heerlijk te moede haar gewaar te worden.

Ik ben aan mijn laatste cigaret toe. Ik sta hier al uren te letten op elk motorgeluid, dat langs de steenweg aankomt.

Achter mij op de kamervloer ligt Céline, slapend, met een chaos van dekens en peluwen over haar ineengebogen lichaam getrokken. Sedert drie weken zag ik haar niet meer en gisterenavond hadden we in dit kleine boshotelletje onze samenkomst vastgelegd. We hebben de matrassen naar de vloer verhuisd om met de wilde bedgeluiden geen aandacht op ons te vergen, alhoewel er behalve de waardin niemand anders onder dit dak vertoeft.

Zij vertelde ons, dat er duitse officieren van het luchtwa-

pen zouden kunnen komen. Haar woorden hadden echter niets verontrustends en wij beiden hadden slechts één verlangen, zo spoedig mogelijk het bed te vinden. Zij scheen dat te begrijpen en wees ons, hoe het achterbalkon met een sprong uitgaf op een zandheuvel, voor het geval, dat er onraad dreigen zou... en alsof zij ook onze lichamelijke behoeften begreep, diende zij ons in de keuken een pan ham met zes spiegeleieren op.

Het was een ontzettende nacht. Ik heb het gevoel of ik verwoest ben. Telkens heb ik haar hernomen, in een roes, die grenzeloos leek. Het zachte dier in haar, dat met zijn zwarte nachtmond van fluweel alsmaar te schreien scheen, sloeg mij met een waanzin van onverzadigbaarheid. En daarbij die bosgeluiden en de aardreuken van het lauwe moeraswater in de Julnacht. Het onrustig roeren in het lis van kikker en snep en watereend en roerdomp. Heel deze trillende golving van het nachtelijke natuurgebeuren, dat zich ook van het menselijk bloed meester maakt!... Laat in de uren zijn wij als geradbraakten naast elkaar gevallen en toen een nachtgeluid mij wakkerschrok, lei mijn hoofd op haar van heetheid vochtige benen.

Nu gaat haar adem met een rust en een verzekering alsof ik haar met geen hand heb aangeraakt. Een vrouw, die na zoveel extase in slaap valt, geeft haar ware wezen te kennen. Wanneer het beminnen uitgeraasd is, lijkt het gelaat van de slaap het meest op een afschuwelijke onverschilligheid... die haar ook op klaarlichte dag vaak het gezicht verminkt. Op zulke ogenblikken vraagt men zich af of een vrouw wel anders dan met het vlees beminnen kan!

Dit bedroeft mij het meest aan de 'vrouw', dat zij, ondanks alles wat er tussen mij en haar geweest is, op een bepaald en onverwacht ogenblik een gelaatstrek vertonen kan, die mij geheel buitensluit, die ergens een onlogische,

harde ondoordringbaarheid vertoont en dus alles vernietigt; want beminnen is een absolute staat en geen reeks van acties welke van sentiment tot sentiment springt, naargelang het gemoed door de omstandigheden en oorzaken is geconditioneerd.

Het is ook dit in de vrouw, dat mij tot de leugen dringt. Zelfs wanneer het kind tussen beiden staat, blijft de man op die ogenblikken en voor dát vrouwengelaat eenzaam. En ik heb in het leven ervaren, dat dit de splijtzwam is van de meest ernstige verhoudingen, hoe de conventie of het menselijk opzicht of de redenen van sociale aard deze innerlijke absurditeit dan ook houdt te zamen gesnoerd.

Wanneer ik het brandende peukje tussen duim en middelvinger de ruimte in geschoten heb, sluit ik het raam half en keer naar het bed weer. Céline ontwaakt even en slaat haar warme armen om mijn koele schouders en in de zachte bocht van haar smal lichaam slaap ik tot laat tegen het middaguur.

*

Het hoge witte landhuis, waar ik mij verborgen houd, ligt op Nederlands grondgebied. Vanuit het venster van mijn slaapkamer zie ik de landweg met de populieren af en wanneer de zomermiddag zeer helder is, zie ik het grijze silhouet van de oude stad liggen met zijn torens uit negen eeuwen. Maar in deze vallei trekt het zachte blauwige patine van de riviernevel feitelijk nooit helemaal weg en de grillige transen staan, zelfs in dit jaargetijde, als uit een lichte paarse krijtsteen gesneden.

Verder langs de grintweg liggen de zwaar-beboste parken van een paar negentiende-eeuwse landgoederen. Tussen de enorme eikenkruinen zie ik 's nachts op de stilte van een hunner pelousen uit, waarachter het zijaanzicht met de gesloten franse luiken, melkweit van het maanlicht, als een droomdecor tegen de donkere nacht-

bosquetten staat. Vroeg in de morgen reeds sta ik uit te zien of Céline nog niet komt. Zij heeft bezit van mij genomen als nooit een vrouw daarvoor; maar zij doet niets anders dan mij verwijten, dat ik niet voldoende van haar houd. Mijn gastvrouw, die ik op een verloren ogenblik, terwijl wij naar de brandende vliegmaachines in de nachthemel staarden, over haar heupen heb gestreeld, geeft mij altijd met evenveel toewijding mijn lunch mee, om met Céline te gaan pic-nikken. Ik loop met Céline alle wegen af. In de late warme avonden van dit land, bezweer ik mijzelve, dat ik haar bemin en dat ik nooit iemand zo lief had als haar. Ik weet niet of het dit land is, dat ik in haar borstheuvelds adoreer, dat ik in haar lendengolf bezing, dat ik in de struwelen van haar verwarde haren met alle vogels uitfluit. Ja, ik heb dit land lief, er is geen ontroering, die mij zo aandoet als het morgenlijke spel van zijn aardglooiingen, met die steeds weer opengeworpen verten. Ik heb dit land lief en ik wil, zoals die zangerige poëet uit het noorden er van zei:

‘ik wil hier liggen en beminnen tot de streek
zich in mijn allerlaatste vezel neer zal wringen’...

Wij verzekeren elkaar, dat ons beider leven zulk een wending genomen heeft, omdat wij voor elkaar bestemd waren. Céline verzekert mij in haar momenten van verrukking, dat zij geweten heeft, dat ik eens komen zou, dat zij er van haar jeugd af op gewacht heeft.

Wij vallen in slaap in een koele weideschuur, nadat we elkander bezeten hebben alsof we daarna sterven moesten.

Onze dagen zijn een vorm van waanzinnig zwerven geworden in een onwezenlijke tuin van eros. Soms op regenachtige middagen zitten we in de boekenkamer van mijn gastvrouw muziekplaten te beluisteren.

Ik kan geen boek in mijn handen nemen, om er een regel

uit te lezen, waarmee ik haar te raken weet, of Céline zoekt een plaat uit de discoteek. Er is een bepaalde muziek, die al de wonden van haar bestaan aandoet en haar heimwee tot de ontzetting drijft van oncontroleerbare erotismen. Ergens moet het àl de oervliezen van haar ervaringswereld aandoen. Zoals bij dit kwatuor van Ravel. Elke klankstoot, waarin de pijnlijke dissonantie zich boven de harmonie uitschreit, gaat als een geselslag over dit gekwelde lichaam en weerspiegelt zich in het ontroerde gelaat. Dit ernstige gelaat, dat alle dwaasheden, dat alle geilheden, tot hoge extatische heerlijkheden te wekken weet. Het is of klank en rythme het aandoen met alle pijn, maar met alle zoetheid der zinnen ook. Haar ogen staren mij aan alsof ik tot haar inga, maar ook alsof ik mij op haar vertoorn, haar sla, haar van drift op haar prachtige borsttepels spuw.

Zo gaan de dagen voorbij. De dagen met een overstelpende weelde van bloemen op de tuinperken en in de heesters. De dagen met de vogelkelen in de schaduwen van de lovers. De dagen, met die andere vogels van staal, wier gezang heen en weer over de contreien trekt. En dan, plotseling een ongeordende exodus van al wat duitse uniformen draagt en wat zich sinds jaren in hun dienst bevindt. Het biedt een lachwekkend gezicht, zoals geen mens het had gedacht. Het heeft niets van een groot en indrukwekkend einde... Vehikels van allerlei aard, wisselend tussen luxe-auto's melkkarren en kindewagens, volgeladen met mensen, schapen, kippen, textiel en hout... Anderen op gestolen fietsen en het medelijwekkendst zij, die als ter dood veroordeelden, eenzaam langs de wegen zwerven en hun laatste verrekijker, revolver of armbandhorloge voor een stel burgerkieren pogen te ruilen.

In Frankrijk stoten Patton's pantsers door het binnenland als een mes door de boter. Met de vrije troepen van de

franse generaal Leclerc versierd, naderen zij Parijs, en laten de fransen de eer, zich als 'bevrijders' te vertonen op de eeuwenoude pleinen van het stenen labyrinth. Zij vinden de barricaden der parijzenaars, die er als honden vochten tegen de laatste vernielzuchtige vijanden. Parijs bevrijdde zichzelf...; de officiële toon zuigt er een andere punt aan.

Drie amerikaanse legers en een engels, waarvan polen en canadezen de stootkracht zijn, rukken op. Brussel steekt de vlaggen uit. Zuid-Nederland is bevrijd. Overal vloeit bloed, benzine en alcohol.

Céline is de grens overgegaan, naar het verzetsonderdeel van Koenraad. Na enkele dagen mis ik haar niet meer. De bevrijding neemt mij in beslag. Ik slijt immers mijn dagen met van verbazing in verbazing te vallen. Ik ben tolk geworden in het amerikaanse leger, maar ik heb er genoeg mee moeten nemen, dat ik mijn baantje deel met enkele nazi-tolken. De gestapo-hoeren verschijnen, met het vorderen der weken, steeds ruimer in getale aan de feestdis der bevrijders. Maar in het eigen volk schijnt alle waardigheidsbegrip op nog onbegrijpelijker wijze teloor. Het zijn de economische collaborateurs, die ook nu de belangrijkste posities gaan innemen. Zo is het met exministers, vliegveldbouwers, cabinetchefs, directeuren van openbare werken en allen, die met de bezettingsoverheden aan hun tafel zaten, waar de met hakenkruisen van botercrème versierde taarten op prijkten.

In Frankrijk en België nemen de leden van de Standarte-Westland voorlopig een weinig rust in de gastvrije kloosters der religieusen, terwijl het S.S.-gespuis in Nederland al met gehele hopen, bij gebrek aan onderdak, naar huis gezonden wordt. Zij, die vier jaren lang de nationaal-socialistische propagandapers van copy hebben voorzien, zijn van zetels niet veranderd en beginnen reeds zachtjes-aan het deuntje der Kristelijke Naasten-

liefde op hun manier te pijpen. Wie zich verzet heeft gedurende de bezetting, durft daar na een half jaar niet meer over spreken; want elkeen zal hem met de vinger nawijzen, als een heethoofd, een revolutionair, een bommensmijter, een moordenaar... en al maar erger...; maar in ieder geval een onverantwoordelijk individu, voor een gemeenschap in vreedstijd volledig ongeschikt. Te weinig in getal zijn zij, die uit de kampen der verschrikking teruggekeerd zijn, en wat er nog van leeft heeft zelfs de adem niet meer om een getuigenis af te leggen. In de strijd zijn zij gegrepen en door de hel der heldenmoed gejaagd, met de dood van uur tot uur in de ogen, in de handpalmen, op de mond en in het uitgeteerde bekken. Temidden van de verwarring zijn zij teruggekeerd, honderd op de twintigduizend, maar reeds te veel in aantal, om dit schouwspel te moeten aanvaarden, dat erger is dan de dood; beschamender en eerlozer gedachtenis der zes-en-twintig-millioen vermoorden, dan men zich had kunnen indenken. Zij zijn nog slechts als de doods-schim van die ontzaglijke avant-garde, die door de een met een glimlach van misprijzen wordt gekwalificeerd en door de ander gebruikt om er hun politieke munt uit te slaan. Angstwekkend schaamrood op de kaken Gods, dat tot een nieuwe toorn verkeren zal... Nooit méér dan nu brandt in mij het heimwee, naar die gelouterde eenzaamheid van mijn gevangenis-cel!

*

Vanmorgen heb ik Colonel John Cool mijn ontslag ingediend. Hij is zeer op mij gesteld. Ik ben zijn vertrouwensman. Hij neemt alles van me, behalve mijn praatjes over het onbegrip der amerikanen, wat de collaboratie betreft. Geld verdienen is een vorm van slimheid voor hem en nooit een kwaad.

Gisteren werd ik bij een onderzoek geroepen. Twee café-

houders met hun vrouwen werden ondervraagd over een stel negers, die legerkoffie hadden verkocht en jenever, welke bestemd was voor de officiers-mess. De lieden deden hun best om de zwarten vrij te pleiten; want in de volksbuurten waren zij vanaf het eerste ogenblik graag gezien om hun grote openhartigheid en zaten er aan elke dis.

Even daarna maakte ik de scène mee, die achter mijn dienst een punt zette. Een paar kleurlingen, die aan de ijzeren stangen van hun kooien waren vastgebonden, werden door twee M.P. ers afgeranseld op een wijze, zo systematisch en ingestudeerd, als ik alleen maar in een S.S. gevangenis kon waargenomen hebben.

Daar zij het erg druk schenen te hebben, hadden zij een paar Nederlandse agenten ter assistentie ingeroepen, voor het geval van tegengeweld. Dezen, even slaafs als op de ogenblikken, dat de duitse gestapo haar opdroeg joden en andere vaderlanders op te brengen, weigerden hun diensten niet... en het onheil wilde dat ik onder de helden twee gelaten herkende, die met groot plichtsbewustzijn menig transport hadden meebewaakt, dat de reis aanving naar de slachtoorden en de gasovens. De walg, die mij ter keel gestegen was, deed mij naar de eerst bijzijnde M.P.-officier gaan; maar mijn verontwaardigd betoog scheen niet tot hem door te dringen. Hij schoof zijn helm op het achterhoofd, kauwde zijn gum, gaapte en terwijl hij zijn voeten van de schrijftafel verschoof, zei hij:

- Wat wil je eigenlijk van me, man... neem 'n cigaret... in welke danstent van deze stad zijn 's avonds de aardigste meisjes te vinden...?

Ik wist niet of ik met een kind, een dienstklopper of een stommerik te doen had...

En met dat alles heb ik Céline nu al een half jaar niet meer gezien. Ik weet niet eens meer waar zij vertoeft. Ik

heb genoeg van alles. Die zwarte bloedende vleesklont, die zoiets als een religieuze pijnschreeuw uitstootte, deed de beker overlopen.

Op een zomeravond sta ik op de blauwe arduinsteen voor het huis van Raemseele. Colette doet de deur open,... schijnt mij niet te herkennen,... en dan plotseling met een gemaakt kreetje van vreugde:

- Ach, bent u dat, mijnheer? -

Zij laat mij binnen in de voorkamer met de ivoorkleurige haakwerken uit 1925, die over de tafels en de ruggen der stoelen liggen. Het is er heerlijk koel. Colette legt zich lui met haar benen over de stoelleuning. Zij rolt met de r's op een manier, dat ik niet weet, of het onaangenaam of pikant klinkt. Daartussendoor verwerkt ze hier en daar een slecht uitgesproken woordje amerikaans. Het kost me weinig moeite om de voortreffelijke naad van haar nylonkousen tot bovenaan te volgen. Tussen dit eindpunt en een kleine zwarte cache-sexe, zie ik het gevulde, blanke stuk van haar bovenbeen. Ik betrap er mij op, dat ik er langer dan terloops behagen in schep. Ik neem een camel-cigaret van haar, die naar het parfum van haar handtas smaakt en die ik met tegenzin oprook. Ik vraag haar naar de gezondheid van haar ouders, waarop ze telkens antwoordt met ronde rookpluimen.

- Is Céline niet meer hier geweest? - vervolg ik, alsof het de gewoonste der vragen was, die ik stelde.

- O, zij was er een hele tijd, na de bevrijding, maar ze is volslagen gek geworden!...

-

- Hoezo?

- Ik had kennis met een majoor, die zich vaak door een neger hier naar toe liet rijden, in zijn commanderwagen,... wel, op die neger is Céline verliefd geworden. Terwijl de majoor bij mij bleef, ging zij er met Billy vandoor. Ze is hem gevolgd naar Parijs... verder weet ik het niet... -

- In Parijs... - herhaal ik, en voel het schaamrood met onweerstaanbare sprongen over mijn kaken stijgen... Waarom weet ik niet.

- O, ze was zo zot... zo zot... - lacht Colette, terwijl ze armen en benen strekt van slaperigheid... - maar ze heeft het altijd achter de mouw gehad... ze loog altijd als een oud wijf, Céline, maar toen met die zwarte, dat had u moeten zien... wat heb ik moeten lachen...

*

Wie de totaliteit van het leven eenmaal aanvaard heeft, kan nergens meer voor haar absurditeiten vluchten, zelfs niet bij zijn eigen kind. Het is met het individu als met de gemeenschappen, die door hun sociale wanverhouding er van nature toe evolueren alles omver te stoten, wat hun vrijheid belemmert, zij beladen zich op deze weg met onheil en ondaad, om weer met handen en voeten gebonden aan hun nieuwe wetten, aan nieuwe belemmeringen te kreperen.

Er komt nochtans een dag, dat ik naar Christine met het kind vlucht! De laatste maal, dat ik hen zag, was het in een vaag pijnlijke verdwazing, door mijn oogwaters, tegen de celwand. Ik zag haar met het kind de trap afdalen en hoorde hoe zij mijn naam riep. Nu ik daar weer aan denk, vraag ik mij beklemd af, waarom ik Christine niet méér heb liefgehad... en 's avonds nog neem ik de trein naar Brussel, waar zij thans woont.

Het is een vreemd weerzien. Charles herkent mij niet. Christine vraagt mij niets en ik vind geen woorden en geen redenen om uitleg te geven over mijn gedrag. 's Nachts neem ik haar en zij schreit. 's Anderendaags loop ik met haar mee naar de groentenmarkt. Ik draag haar boodschappentas vol prei en aardappelen. Wanneer Charles uit school komt, geeft zij mij de opdracht hem te begrommen voor zijn slordig gedrag; maar ik

weet niet wat hem te zeggen, hij heeft eerder een hoofd om bij te zingen en de glimlach te hervinden, die ik sinds jaren verloor. Hij heeft een voorhoofd om te beeldhouwen en in zijn ogen schuilt een ongerepte grappigheid. Wanneer hij met zijn engelse vlag de deur uitgaat, de boulevard op, naar zijn buurvriendje, stijgt in mij de lust op, om achter hem aan te lopen.

Christine vraagt mij, om mijn kleerkast na te zien en haar op de onbruikbare stukken te wijzen. Wanneer ik haar op de slaapkamer om de lenden grijp, zegt zij: kun je niet tot vanavond wachten, ik heb nog een hele mand met ondergoed te herstellen.

De dag daarna vermenigvuldigen zich de aanmerkingen en worden de trekken op het gelaat, die dit gemopper vergezellen, van uur tot uur vanzelfsprekender en kleurlozer... Ik herken de ware Christine weer...; maar ik weet al, dat ik om Charles blijven zal, tenminste... zolang het kind in mij en hij hun gemeenschappelijke idealen hebben, die ze met de brave burgerin, die hen zo uitermate goed verzorgt, niet behoeven te delen, noch door haar vergrijsd bestaan te laten aantasten. Ik weet nu waartegen ik Charles te beschermen heb. Het is met hem als met de meeste burgerkinderen, hun eerste en grootste onheil schuilt in de spinnewebben, die de fatsoenlijkste poetsmoeders niet zien in hun huisgezin, omdat ze gesponnen zitten op haar eigen gelaat, door de spinnen der slaafsheid aan het alledaagse leven.

*

Een jaar na dit beslissende voorval in mijn leven, heb ik dit boek geschreven, zonder stem en met een koortsig lichaam, op de eenzame kamer, in het Parijse najaar, tussen twee bezoeken in aan het huis van Charles. Tussen twee pullmann's. Tussen de ijzeren celstangen en de open vochtige sierpoorten van het Jardin du Luxem-

bourg. Tussen de dampen van Jeker en Seine. Tussen de eenzame dag in het kind en het gespleten beeld in de man. En overal stonden de torenspitsen in het late Septemberlicht, met die zelfde zachtgouden westkant. En overal stond in het bevrozen landschap de winterboom met zijn naakte pijn in het zwarte spint. En overal de zomer, soms nageurend in het brood op de dis. En overal de plotse schaduw op het gelaat of in de jaarloze kamers, de barst in het glas van de spiegelkast... Iedereen zag ik zijn jassen uit en in gaan, met adem en met bloed-begin, zoals hij de dagen uit en in gaat met brood en sigaretten en soms met vogels in de vergezichten en ergens in het schemeruur der herinnering een blank sculptuur...

Soms verlicht en vaak verduisterd, met deficieten als gewin, hij, die aan de schoonheid gelooft. Geworpen als de teerling op het verschraalde laken van een wereldkennis vol nood en sintels. En overal dat ontvleesd gelaat vol wisselgeld, het dor gesteente van de teller, de hand vol kruimels en het vermorste zaad...

En soms, als een zilveren ploegstaart, die door de aarde der dagen de verkalkte korst openrijt, een man die te fluiten begint, en zich het gortig hemd afscheurt...

Tussen deze allen ben ik dit boek beginnen te schrijven. Op de dag dat ik de fontein spuiten zag in de parken tussen de van hoog goud licht beschenen marmeren beelden, omringd van die brede kom, bronzen, vermillioenen en okerkleurige boomkruinen. Ik zwerf onder de arcaden van de Rue Rivoli en zoals eens in de hut van Koenraad, zie ik Céline eensklaps op mij toetreden.

Aan haar blik is niets veranderd. Zij komt naar mij toe en aan haar stem herken ik de ontroering. Mijn ontsteltenis is hevig. Wij nemen een metro. In een faubourg, vol straten, zoals alleen Utrillo ze geschilderd heeft, dwalen wij naar huis.

- Ik ben gehuwd, - zegt ze, ik woonde hier met een amerikaan, totdat hij vertrekken moest. Ik kon niet met hem mee; want hij was kleurling. Daarna nam ik de man, die je ontmoeten zult. -

Zij staart voor zich uit, terwijl ze voortgaat, mij met korte zinnen haar levensloop sinds de bevrijding te vertellen. Als ik haar gelaat van terzijde gadesla, welt wederom al mijn vertedering voor haar op, maar weer vind ik er dat onverklaarbare merkteken, dat mij tegenover haar tot de leugen gedrongen heeft, dat mij verhinderde met haar het leven te delen... Ik zou deze vrouw tot de dood bemind kunnen hebben...; maar vermoedelijk waren wij beiden reeds te verminkt, toen wij voor het eerst naakt tegenover elkander stonden... Met alles stijgt als een vertroebeld water, de angst in mij voor het verpletterende dat nu komen moet. Is zij het niet, met wie ik hier zingende lopen moest, in dit zaadrijke seizoen, zuigend aan de beurse vruchten, die het jaar nu uit zijn vergulde lovers werpt? Ik voel haar hand onder het lopen, die de mijne te strelen poogt, ook haar vrees is aan de mijne gelijk... Die ontzettende gemeenzaamheid van één vrees. Zij zegt woorden, die eens de paradijsvogels waren van een samenzijn.

Op de smalle, donkere woningtrap laat zij haar hoofd aan het mijne raken, dan gaat een kamerdeur open op haar geklop en ik sta voor de man, van wie ik gedurende de laatste treden wist, dat hij er zijn zou... Het is dit gelaat, soms vlees-, soms viskleurig, naargelang het regent of de zon schijnt. Het zijn deze ogen, die niet in de mijne kijken, het zijn die voeten en de wijze waarop ze verplaatst worden in hun uitgelopen pantoffels, die mij tweevoudig verslaan, die mij beladen met mijn en haar nederlaag... Daarom loop ik weg.

Ik heb het masker van mijn gelaat, waarachter ik mijn bloedende wond verberg. Ik heb het labyrint der stra-

ten met hun schilfers, waarachter het binnenhuis kreunt... O, vrees van vier jaargetijden, die zich tot één aangezicht van steen in mij opricht, die hier uit één mond van basalt, diep in het merg van mijn beenderen wordt uitgeschreeuwd.

En nu loop ik maar, tussen de duizenden als een van hen. Langs de doodsmuren van vereeuwde bitterheden, die nog steeds ten hemel staan. Wie liep hier niet door de tijden, met het puinstof van de droomkastelen in zijn oogappels, in zijn keel en op zijn handen?

Céline is mij nagelopen. Op de hoek van een nauwe straatspleet heeft zij mij ingehaald, grijpt mijn arm en zegt mijn naam.

Als ik mij omwend, zie ik die aangrijpende ernst van haar ogen, maar haar lippen beginnen te trillen als droge bladeren en zij is vergeten wat zij zeggen wil. Dan, huiverend, als om een plotse koude, stamelt zij hulpeloos:

- Wat moet ik doen Marc... het is vreselijk... -

Ik kan haar niet antwoorden, zij loopt schreiend weg. Ik kijk haar niet na. Ik ga een stap voorwaarts... en in de grote spiegelruit van een winkel, zie ik haar tussen de mensen een andere straat inlopen. Als ik mijn hoofd omdraai is zij verdwenen. Achter het gebarsten glas, waarin mijn donkere schaduw staat, prijken op hun verkleurde kuben de Bourgogne- en de Armagnacflessen. En overal rondom in de straat, het domein van haar en van mij en van allen. De straat, die open en toe gaat en waarin alleen de stem van marktventers en daemagogen een echo heeft en waarin alleen de leugen geafficheerd staat en hier en daar alweer met gekleurd neonlicht tegen de donkere hemel begint te branden.

*

En ik stap een nieuwe drempelsteen over van dit onver-

woestbaar puin, van dit late oerwoud, waarin de mensen als door elkaar tuimelende roofvogels, zich op de resten werpen van het bestaan.

Vóór mij ligt in zijn oevers van arduin de grijze rivier, waarboven hoog en zacht de zon het najaarslicht uitzeeft. Tussen de kantelen der daken schuift het licht met geometrische vlakken, verhakt, over grillig aan elkander-grenzende zijgevels; maar op het plein achter de brug valt het met een floers als van bewaasde druiven over het standbeeld van de Aartsengel Michael.

De straten en de eeuwen schuiven aan mij voorbij. Soms hoor ik het stemgeluid van de mens door dit onvoltooid verleden, die de vruchten van de aarde prijst achter een handkar vol druiven en abrikozen en met mijn handen vol fruit doorkruis ik de versteende tuin van de wereldstad. De mensen omhullen hun ogen met het grijs van de avond. De mannen staan vermoeid tegen het overblijfsel van de dag en langs mij gaan de vrouwen die de granaatappels van hun mond voor zich uit dragen in de grote handspiegel van de straat...

In mij groeit het heimwee naar het land, naar de geuren van het ploegveld, naar het najaar in het verwilderd struikgewas en naar het kind. Zijn naam spoelt als warm water door mij heen! Ik heb hem lief en deze liefde is sterker dan alle verwoesting, dan elke nederlaag van het bestaan.

Ergens hoog boven een zee van woonkazernes en paleizen zie ik in de hemelkoepel het grensgebied tussen dag en nacht in verschemerd goud vergaan. Het lied zwelt in mij en ik prijs God.